

58179

н.ч

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ



4

КВІТЕНЬ

1941

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

тіях. Не
вісті М
статт
кації.
черні
зею від
було
ськом
І
впев
ри

Ціна 2 крб. 50 коп.

K-58179

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

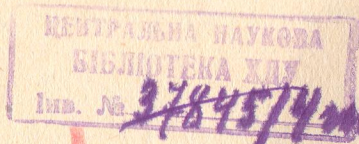
ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

4

квітень

1941



ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

ЗМІСТ

	Стор.
Юрій Смолич—Я нічого не бачу. Повість	3
Максим Рильський—Дві поезії	96
Олесь Юренко—Прийшла весна. Поезія	97
Василь Мисик—Колос. Поезія	98
Василь Савченко—Вечір. Поезія	99
Микола Трублаїні—Глибинний шлях. Роман (продовження) .	100
Марк Шехтер—Три поезії. Переклав Т. Масенко	109
Яків Білоштан—А. Є. Кримський—український письменник.	
Стаття	111

Бібліографія

Ярослав Гримайло—М. Нагнибіда. „Дорога на південь“ . . .	119
Г. Яремко—„Песни и думы Советской Украины“. Рецензія . . .	122
Марія Романівська—С. Бланк і Раф. Скоморовський. „Сім'я патріотів Артемових“. Рецензія	124
Семен Шаховський—М. Коцюбинський і Західна Україна. 36. 2	127

Юрій Смолич

Я НІЧОГО НЕ БАЧУ

ЧАСТИНА ПЕРША

1

Тут день починається рано.

Тільки влітку — в червневу пору — початок дня збігається тут з сонцесходом. Весною ж, взимку і восени день приходить сюди ще ген до світанку, в сутінках передрання, ба й в м'року ночі.

Та день тут ніколи й не кінчається. Робітна днина триває тут з доби-в-добу, і нічна пора проти денної відзначається тільки зміною сонячного світла на електричне освітлення. Смерть полюбляє саме нічну годину, — немов під укриттям нічної темряви легше видерти в людини її життя. Тяжко хворі вмирають здебільшого на схилі ночі — в години передсвітання. Саме ці години обрали для себе кризи важких недуг. Саме в ці години пропасниця кидає вимучені людські тіла з сорокових ступенів температури на грань вічного холоду. Саме в ці години слабнуть удари людського серця — пульс довшає і спадає опір організму. Тому, саме в цю передранкову пору досягає найбільшої напруги боротьба за життя людини — тут.

Та от — годинник б'є шість. І нічниці тікають з палат разом з кошмарами гарячки. Вимучені тіла поринають у відрядну полегкість. Нестерпні болі стихають. До безсонників сходить забуток. Інші прокидаються в бездумній протрації. Потім зринає відчуття буття — і радість затеплюється в грудях. Новий день настає, як початок нового життя — з надіями і вірою.

2

Сьогодні було, як звичайно.

Годинник ударив шість. За вікнами стояла ще чорна п'тьма. Дощ перішив у скло. Дідусь-швейцар куняв у проваллі старого крісла під сходами вестибюля.

Шостий удар лунко завмер, і двері з коридору тихесенько прочинились. Дівчина в білій хустинці та білому халаті прослизнула крізь щілину. Навшпиньки вона метнулася до гарде-

3

робу, схопила пальто й накинула собі на плечі. Проминаючи крісло, вона тихо смикнула дідуса за рукав:

— Дедушка, Дедушка! Ви спите?

Окуляри миттю впали дідусеві з лоба на ніс і легкий рум'янець побіг по старечих щоках вгору до лоба.

— Коли б Генрієта Макарівна запитали про мене, скажіть, будьте ласкаві, що я по газети побігла!

Дівчина війнула полами пальто й зникла за дверима на двір. Важки рипучі двері відхилились і стали на місце беззвучно. Санітарка Маруся рухалась, як персонаж німої кінокартини. Вона вміла промайнути безшумно навіть по старих паркетинах коридору.

Дедушка поглянув Марусі вслід непохвально. Він гнівся. Адже, на своєму посту він зобов'язаний був чути й бачити все. А от санітарки Марусі він ніколи не вмів ні почути, ані побачити вчасно.

Дедушка випростав свій похилий торс і начальницьким оком підозріло подивився навколо. Але все було порядно і доладу. Пальто на вішалці звисали акуратним рядом, калоші під ними вишикувались пара-в-пару, ослони симетрично виструнчились попід стінами. Двері з табличками „комора“, „черговий“, „директор“ дивилися пристойно і урочисто. Написи табличок горіли золотом проти сяєва жирандолі.

Дош шумів і шумів. Але коливання вершків тополь було вже не тільки чути, а й видно на чорних екранах вікна,—на зміну нічній темряві незабаром мав прийти й півсмерк осіннього ранку. Далеко, в кінці коридору, брязнули ложечки й задзвеніли склянки—на кухні вже збирали посуд до першого снідання. Стукнула щітка вбиральниці об підлогу, гримнуло відро об раковину і в порожнє, лунке залізо дзвінко задзюрчав струмінь води. Було—як звичайно, як двадцять років попереду, день-у-день.

Дедушка позіхнув.

Але він перед тим не прокашляв і позіх видерся надто гучний. Дедушка захопився і суворо поглянув на своє відображення в свічаді, немов докоряв йому за недозволене порушення тиші й порядку.

Цієї хвилини двері з написом „черговий“ гучно хряпнули і на порозі з'явився сам черговий лікар. Дедушка миттю виструнчився, як сорок років тому в строю:

— Здравія жалаю, Генрієто Макарівно!

— Здравствуйте, Дедушко!

Генрієта Макарівна розстебнула халат, кинула його Дедушці на руки і підійшла до вішалки. Дедушка переступив з ноги на ногу—при тому почувся легкий рип і стало знати, що замість одної ноги у нього протез на шарнірах. Дедушка відкашляв і заговорив м'яко, але значущо:

— Генрієто Макарівно, дозвольте доложить—Ніна Сер-

гівна ще не прийшли: їм же на восьму. Іринки також немає... Гм!

— Алеж вже сьома година!

— П'ятнадцять хвилин на сьому, дозвольте доложить...

Генрієта Макарівна роздратовано пересмикнула плечима:

— І взагалі на Ірину треба звернути увагу: вона тільки й знає поклонників та кавалерів! Могла б почергувати, поки пришлють змінну! А то я сьогодні і за лікаря, і за сестру! Ін'єкцій вісім, фізіологічних розчинів два, одинадцять підготувати до аналізів! Я старший ординатор, а не сестра!

Вона б обурювалась ще, та в цю секунду за дверима чергового лікаря нагло — дошкульно й настирливо — затарабанив телефон. Генрієта Макарівна жбурнула пальто Дедушці на руки й кинулась через поріг. Це ж безсумнівно були знову родичі хворих. Вона їм зараз задасть! Це ж просто чорт знає що — цілу ніч не давали спокою! Яка температура, яке самопочуття, який вранці був стул! Двері за нею хряпнули так, що забряжчали шибки.

Дедушка знову докірливо похитав головою. Хіба ж це порядок? Здороввідділ вже три дні не присилає нової сестри. Кажуть: нема людей і проблема кадрів. Гм! Людей — он скільки довкола. Непорядок! Звісно, сердешна Генрієта Макарівна таки підбилася за цю ніч без сестри, алеж зміна тільки о восьмій. Дедушка повісив пальто на вішалку назад і акуратно підгорнув поли.

В цю хвилину двері знадвору розчинились і на порозі стала дівчина в сірому макінтоші й блакитному береті. Дедушка похапцем пошкандибав їй назустріч, порипуючи шарнірами протеза:

— Вибачайте, громадянко, а вам, дозвольте запитати, чого? У нас сьогодні, вибачайте, неприймальний день. Та й дня ще немає, вибачайте — ніч!

— Мені не до хворого, мені до завідувача...

— А професор ще сплять. Цілу ніч біля хворого муку приймали — просто з того світу чоловіка видерли, можна сказати! А тепер відпочивають у себе в кабінеті, навіть додому не пішли: не роздягнувшись й сплять, як на війні. Другим разом прийдете. І що це таке, справді, — зовсім обурився Дедушка, — людині й спочити не дадуть! Чи лікар вже й не людина? Як це ви собі думаєте?

Він навіть впер руки в боки і заступив хід. Очі його блищали гнівом, крилаті брови зійшлись над переніссям. Він був готовий до непримиренної суперечки, до неблаганного опертя, до запеклого бою — до останньої краплі крові.

Дівчина ніяково оступилася. Це була тендітна, полохлива дівчина, худорлява блондиночка, і років їй було щонайбільше сімнадцять чи вісімнадцять. Її блідненьке личко вражало, проте, якимсь занадто дорослим виразом — зосередженим, ще й по-

нурим. Вона розгубилась, знітилась і не знала, що ж їй робити. В її руці без рукавички тремтів папірець:

— Може, мені тоді до когось іншого?..

До папірців Дедушка звик ставитися з повагою. Він взяв папірець, розгорнув і, поправивши окуляри, відставив його на цілу випростану руку, принаймні на півметра від очей. Читав Дедушка урочисто і вголос, але не зовсім упевнено:

„Товаришка... Тетяна Миронець... направляється... на посаду... змінної сестри...“

Голос його пом'якшав і спід крислатих, лютих брів глянули добрячі, ласкаві очі. Звичним жестом він спровадив окуляри на лоба.

— А! То це ти, виходить, до нас! — Він уважним оком оглянув дівчину з голови до ніг. — Замість Моті Перепелициної, тобто?

— Я не знаю замість кого, Змінною сестрою.

— Кажу ж — замість Моті Перепелициної. — Дедушка суворо спинив дівчину, не давши їй заперечити знов. — Хороша дівчина була, Мотя Перепелицина, — розумна, розсудлива, а вже до роботи — аж-аж-аж! Таким в неї батько був, — герой: на імперіалістичній газамі затруїли, а в громадянську під Перекопом загинув, царство йому небесне! Я з дідусем її, покійничком, ще до церковно-приходської бігав. Шустрий був покійничок, ай-яй-яй! Яблука по сусідах обнести, чи там на річку купатися, і все таке. Чотири роки Мотя сестрою у нас відробила. А врівночас у інститутах училася. Без відриву від... цього самого, від виробництва, а ну-ка. Оце три дні тому — гульк: а вона вже й інженер! І на домну послали. От яка! Сестра Мотя, Іванова дочка, старого Перепелиці онука — а інженер! Отака!

Дівчина слухала уважно, але все ж таки зробила спробу переступити поріг:

— Так, може, черговий лікар є, чи ординатор?

Дідусеві брови знову відзначили його незадоволення:

— Пожди! Не розбалакуй! У нас тут розбалакувати не дозволяється! До лікарні прийшла, а не на мітинг. От вішай пальто тут. Це Мотіне місце і є. І халат я тобі видам Мотін, тільки ж гляди, щоб цілий був, і не закаляй. — Дедушка відімкнув шафу й добув акуратно випрасований халат. — А папірець я сам кому треба віддам. Порядок у нас такий. Професор, як приїхали до нас у наукову командировку, так такий порядок настановили, що й я б такого не завів! І правильно, — хіба без порядку людей лікувати можна? Це ж тобі медицина, а не там що. І балакучих Професор не люблять, — це, щоб ти знала наперед. Вам, молодим, тільки б язиком по зубах бити та цвенькати. А воно — діло треба робити, а не розбалакувати. Сідай от тут коло вішалки і мовчи. Розбалакувати у нас не помагається!

— Я й мовчу.

Дівчина слухняно сіла, тримаючи халатик у руках. Вона сиділа, вирівнявши спину — немов боячись поворухнути плечима, не наважуючись повернути голову й глянути вбік. Ноги її не знали, куди подітися, безпорадно совалися по кахлях підлоги і, нарешті, пірнули під стілець.

Дедушка якусь мить критично оглядав кволу дівочу статуру — худі плечка, тоненькі ручки. Хіба з такими плечками та з такими ручками ходити біля хворих? А коли доведеться недужого перевернути з боку на бік? Або ж проколоти шкіру тупою голкою для ін'єкції? Мало чого не буває у медицині! Дедушка скинув окуляри на лоба, нахмурив брови і вже наготовився прочитати з приводу цього повчальну лекцію.

Та сердечну дівчину порятували надвірні двері.

Раптом з якимсь молодецьким, нахабним вереском двері розчинилися навстіж і через поріг стрибнула друга дівчина. Ціла хмара дощових бризків вдарила вгору фонтаном — по ослонах, по стінках, аж на стелю — то дівчина, впурхнувши, стрепенулася, обтрушуючи воду з пальто. Дедушка відскочив аж у закуток під сходами. Звідти він вистромив тільки голову, його очі розкидали блискавиці.

— Ой, мокро, ой, дюдя! — загонисто зареготала дівчина. — Добридень, Дедушка! А хто сьогодні помер?

— Тьху, тьху, тьху! — спалахнув Дедушка. — І ніхто не помер! Сама скоро помреш! Знову он ніч не спала!

— А не спала, Дедушка, ні, не спала! — Чорний горб лискучого, змокрілого зонтика покотився геть у куток, і сам знайшов собі місце десь поміж Дедушкиним кріслом та столиком з книгою скарг. В ту ж мить пухнастий червоний берет злетів птахом угору і м'яко спланував на палицю вішалки, не менш вигідно примістившись на тулії чужого капелюха. Пальто теж немов сприснуло з плечей само і, зачепившись гапличком, вже розчепірилося на весь шир поверх кількох інших. — І спати мені не хочеться, і сон мене не бере... — Дівчина крутнулася, одним жестом розправила сукню і раптом докінчила, хоча й не голосним, але смачно інтонованим співом: — і хто ж мене, молодую, та й додому заведе?..

Дзвінкий, бренливий, нестримний голос хвацької дівчини немов скривдив приникшлу, урочисту віковічну тишу. І зразу ж самий вестибюль лікарні немов перестав бути вестибюлем лікарні. Пристойні таблички немов стерлися з холодних, суворих дверей. Порядні ослони попід стінами немов втратили свою чемну симетричність. Ба й самі білі та чорні кахлі на підлозі враз зробилися непомітні. Навпаки, тепер було видно, що поверх кахлів, від дверей до сходів нагору, лежав пухнастий, барвистий килим. І нагло двері, ослони, кахлі і килим створили новий антураж, цілком доречний в фойе

театру, в салоні мод, чи холі туристського кафе, але аж ніяк не в вестибюлі лікарні.

Дедушка, далеко обходячи дівчину, скрадався попід стінами стороною, з ганчіркою в руках, щоб мерщій знищити сліди кричущого неподібства: краплі дощової води на кахлях біля порога. Він сопів трудно й сердито. Спів дівчини одначе кинув його в пал:

— І дома ти не була!—grimнув він.—Хіба в отаких шанкльорах на роботу виходять? Тьху, прости господи!

Справді, вбрання дівчини було трохи несподіване тут, в понурій одноманітності притулку болю й страждань. На ній був чорний шовковий вечірній туалет, біля пояса—червона троянда. Локони модної зачіски звисали обабіч голови та спадали ззаду на плечі.

— Хе!—пхикнула дівчина,—а ви хто? Голова місцевому? Теж мені блюстителю нравственності!—Вона висмикнула з шафи халат і мерщій напнула його.

— Еге!—поскаженів Дедушка.—Любитель нравственності! Підіткни шлефи,—до хворих, а не на бал-маскарад ідеш! Кому кажу, Іринко, чуєш?

Дівчина пхикнула знову, але слухняно підбрала шлейф і заховала його під поли. Халат був застебнутий, біла хустинка вкрила волосся, і враз кахлі підлоги засвітилися знову своєю непорочною чистотою, ослони чемно стали на свої місця попід стінами, таблички повисли на дверях насторожі суворого додержання тиші й порядку. Це знову був вестибюль лікарні—і більше ніщо. А до дверей кімнати чергового лікаря йшла скромна подоба сестри Ірини. Тільки хода зраджувала її. Ірина пересувалась якимись хисткими, розгвинченими кроками, похитуючи стегнами, поспіуючи плечима,—хода не хода, а якесь танцювальне „па“.

Несподівана фігура—друга дівчина на ослоні біля дверей—спинила Ірину.

— А це ж хто? :

— Напарниця твоя нова,—сердито буркнув Дедушка,—замість Моті Перепелициної. Тавя Миронець.

Похитуючися на підборах, граючи бровами Ірина зацікавлено розглядала тендітну дівочу постать на ослоні. Зосереджене, понуре обличчя нової напарниці привернуло її увагу:

— А чого це ви така... похмура?

Дівчина почервоніла. Не встаючи з місця, не рухаючися, не роблячи спроб до ближчого знайомства, вона дивилася знизу вгору насторожено і неприхильно:

— А чого це ви така... ламура?

— Хм!—Ірина не чекала на таку відповідь.—Ви ... закохані?

Дівчина нашорошилась і зашарілася ще дужче, аж повіки її сумних очей набрякли слізьми.

— А ви?

— Я — ні. Але в мене — всі.

— Ну й радуйтеся.

— Хм!

Ірина теж почервоніла. Нова напарниця була, здається, занозиста. Треба негайно ж відповісти їй чимсь гострим, до-тепним, нищівним, — і поставити її на своє місце. Ірина вже ворухнула бровами й розтулила рот. Та в цю секунду го-динник на стіні зашелестів і вдарив один раз. Пів на сьому! Ірина штовхнула двері до коридору й гукнула:

— Маруська! Пів на сьому! Сніданок по палатах!

Але на порозі вона все ж таки озирнулась і ще раз ко-ротко оглянула свою нову напарницю з ніг до голови і з го-лови до ніг. Потім, вже з коридору долинув її зухвалий спів :

— „Я — Іра, ребенок нежный и безмятежный, и все могу ...“

Дедушка гірко зітхнув і засмучено похитав головою:

— Отака ...

Він хотів додати ще щось — навіть окуляри вже закинув на лоба, але й на цей раз надвірні двері йому перешкодили. Нагло з одчайдушним рипом і страшним гуркотом двері знову розчинилися навстіж — і Дедушка аж остовпів, бо при-чиною цього рипу і гуркоту був той, хто ніколи не робив ніякого рипу і жодного гуркоту. Знадвору до вестибюлю прожогом вскочила санітарка Маруся. Вона ледве дихала і ледве трималась на ногах. Було очевидно, що трапилося щось надзвичайне. І Дедушка мерщій пошкандибав їй назустріч.

Маруся грохнула газети на столик і вхопилася за серце:

— Максим Прохорович Коротко новий рекорд поставив! Чотириста тонн на зміну! У цехах коротківські бригади утво-рюються! Ху! Натє газети! Генрієта Макарівна не питали? Ольга Сергіївна ще не прийшли? Ледве встигла! Отакий герой!

На порозі кімнати чергового лікаря з'явилася Генрієта Ма-карівна:

— Хто герой?

— Максим Прохорович Коротко. От герой!

— Хто це Коротко?

— І-і-і? — Маруся аж впустила пальто на землю. — Та ж наш же найперший стахановець! Витопу на зміну треба сто, а він двісті, тоді триста, а тепер аж чотириста! Мабуть, орде-ном нагородять! А в перерву на заводі мітинг. Я теж побіжу!

Дедушка відчув потребу покликати до порядку:

— Біжи он краще снідання хворим розносити. Пів на сьому!

— Вже біжу!

Маруся метко почепила пальто на гачок і вихорем — але вихорем легким і безшумним — вийнула в двері до коридору. За мить її голос забринів вже десь аж з кухні: — Дівчата! Максим Прохорович Коротко новий рекорд по... — Та кухенні двері гупнули і проковтнули кінець.

Генрієта Макарівна попростувала до вішалки, та Дедушка випередив її:

— Генрієта Макарівно, дозвольте доложить, до нас нова сестра, замість Моті Перепелициної.

— Нарешті! — Генрієта Макарівна зітхнула з полегшенням, але папірець, який простягав до неї Дедушка, відсторонила. — Дайте їй халат, нехай стає до роботи. Прийде Ніна Сергіївна — нехай заповнить анкету і все таке. Давайте, Дедушка, пальто.

Та Ніна Сергіївна на згадці не забарилась. Двері знадвору знову прочинилися, і спочатку в щілину впорхнув її синій зонтик, а за ним вбігла й сама Ніна Сергіївна — швидка, метка, невеличка, зате в отакених округлих окулярах. А втім, дарма що величезні, ще й в чорній роговій оправі, окуляри негодні були приховати ані її зосередженого погляду, ані заклопотаного виразу її маленького обличчя.

— А, Генрієто! Ти вже йдеш? А як Петренко? Я навмисне на годинку раніше, щоб подивитися, як він там?

— Петренко? Спасибі, Дедушка. — Генрієта Макарівна надягла пальто, і Дедушка якраз встиг підхопити макінтош з бистрих рук швидкої Ніни Сергіївни. — Який Петренко?

— Як який? Вчорашня екстирпація правої нирки!

— Ах! Нефректомія з приводу нефролітіазіса? Оксалатові каміння, піонефроз, закрут сечепроводу ...

Ніна Сергіївна рвучко вхопила Генрієту Макарівну за рукав пальто і в її очах засвітилися захоплення, закоханість, дитяче обожнювання. Вона б кинулася Генрієті Макарівні на шию і обцілувала б її, коли б в цю мить над їх головами раптом не задеренчав різко й дошкульно дзвінок. Всі здригнули, а Дедушка схопився і прожогом, коли можна так сказати про його шкутильгаву ходу, кинувся до дверей з написом на табличці „Директор“. Але перед дверима Дедушка спинився, обсмикнув на собі піджак, пригладив вуса, тоді тихенько постукав і, тільки почувши голос зсередини, повагом увійшов. Ніна Сергіївна припала плечем до плеча Генрієти Макарівни:

— Ах, Генрієточко! Твій же діагноз абсолютно точний, ну — тютілька-в-тютільку! Ми з професором просто ахнули! Ну, немов ти була там — у нирках цього Петренка!

Генрієта Макарівна втомлено відхилилась від надто запальної товаришки, але по її вустах перебігла задоволена і протекторальна — зовсім трішечки протекторальна посмішка:

— Ну, звісно ж... всі клінічні дані: рентген, аналізи, характер болів... Ви, молоді, завжди отак — поки не побачите на власні очі, нам, практикам, вірити не хочете...

Ніна Сергіївна зніяковіла, зашарілася, заторгала свої величезні окуляри:

— Так я побіжу. Треба оглянути дренавання, спустити гній. Ірина ще не приходила?

— Ах, ця Ірина!..

Дедушка з'явився на порозі директорського кабінету. Він був урочистий і сповнений поваги до власних обов'язків. Професор подзвонив і робітна днина, таким чином, розпочалася:

— Ірина прийшла і готує операційну! — поважно доповів він. — Генрієто Макарівно, дозвольте доложить, Професор просить вас на хвилинку до себе — поки ви не пішли.

Генрієта Макарівна з серцем скинула пальто:

— Сьогодні я ніяк не вирвуся звідси!

Але перед дверима професорського кабінету вона зігнала з обличчя невдоволений вираз і, перед тим як увійти, постукала. Ніна Сергіївна нетерпляче торкала Дедушку за поли:

— А — Маруся? Мені ж треба, щоб хтось допоміг! Щоб хтось хоч потримав бікси...

— Дозвольте, доктор, я вам допоможу...

Нова сестра, Таня Миронець, вийшла з свого закутку і торкнула Ніну Сергіївну за рукав.

— Що? А ви — хто?

Дедушка подав офіційну довідку:

— Наша нова змінна сестра — замість Моті Перепелициної. Генрієта Макарівна просили, щоб ви, Ніно Сергіївно, анкети на неї понаписували, біографії, як полагается...

— А! Дуже добре! — Ніна Сергіївна радісно вхопила дівчину за руку. — Дуже приємно познайомитися. Розумієте, хірургічна сестра готує операційну, а ви мені тим часом допоможете зробити перев'язку. Ходімо ж швиденько, а то пів на дев'яту вже операція!

Ніна Сергіївна підхопила Таню під руку і мерщій потягла її до ходу в палати. Назустріч їм безшумним привидом неслася Маруся з порожньою талею в руках:

— Ой, здрастуйте, Ніно Сергіївно! Чи чули — Максим Прохорович Коротко новий світовий рекорд поставив! Чотириста тонн!

— А це багато чотириста тонн?

— І-і-і! Та ж норма тільки сто! Навіть американці та й ті...

— Ніно Сергіївно! — гукав Дедушка навздогін, — а як же буде з анкетками! Генрієта Макарівна пильно просили, щоб ви...

— Спершу діло, а там і анкети! — Каблучки Ніни Сергіївни вже дріботіли по сходах нагору. Сестра Таня ледве поспівала за нею.

Це був безперечний непорядок — як же так без анкеток, та ще коли старший ординатор наказав, — і Дедушка невдоволено забурмотів щось про легковажне та неслухняне молоде покоління. Але Маруся, мов ткацький човник, сновигала туди і сюди, розносячи сніданок, Ірина майнула згори до кабінетів, — робітна днина вже почалася, — і Дедушці було й свого діла вище голови. Дедушка наточив у бляшаночку гасу, дістав пучечок пір'я і подався до вихідних дверей: вони ри-

піли зовсім нахабно,—це був достоменно кричущий непорядок. Та Дедушці й тут перешкодили—дзвоник угорі задренчав удруге—і, обсмикуючи піджак та приглажуючи вуса, Дедушка знову зник у кабінеті директора. В цю хвилину мало не трапилася катастрофа, бо на Ірину, що виходила з кімнати чергового лікаря з біксами в руках, з дверей до коридору метеором налетіла Маруся з тацею, заставленою склянками й тарілочками:

— Короткий новий рекорд поставив, чуєш, Іринко!?

— Фу! Фу!—Ірина відштовхнула Марусю й перехопила в повітрі кілька ложечок і ножів.—Хто, що, куди поставив?

— Товариш Коротко—чотириста тонн! Новий світовий рекорд!

— А щоб тобі...

Двері директорського кабінету розчинилися широко і на порозі з'явився Дедушка. Вся його постать, самий вираз його обличчя свідчили про наближення якоїсь видатної в історії людства події. Похла спина випросталася, зігнуті плечі широко розгорнулися, голова закам'яніла в повороті достойному і гордовитому,—він зробився вищий, він споважнів, але разом і помолодшав років на двадцять:

— Про-фе-сор!—урочисто проголосив Дедушка, ні до кого, кудись у світову просторінь, і відгомони його зміцнілого, згучнілого голосу покотилися і до коридору вниз, і до палат нагорі.

Ірина мерщій майнула нагору, Маруся ту ж мить зникла в коридорі до кухні.

Дедушка оступився з порога і пропустив наперед себе Професора з Генрієтою Макарівною.

Професор теж була жінка. Широкий білий халат облягав тісно її огрядну, немолоду статуру. Буйну кучму, колись чорного, волосся немов проділем перетинало вузьке пасмо—не сиве, а зовсім біле. На широкому, смуглявому обличчі під густими чорними бровами горіли очі—швидкі і пронизливі. Професорові було вже після п'ятидесяти. Вона йшла широкими кроками, голос її був гучний. Генрієта Макарівна уважно й терпляче слухала її розпорядження.

— Василенка сьогодні виписати, Власова—до районної лікарні на фізіотерапію, Цимбала я прослідкую сама, Туманову передоручить Ніні. А щодо Петренка, то ви пробачте мене, Генрієто Макарівно, але я прошу вас затриматися на обхід і ми оглянемо його разом...

Маруся знову виникла з коридору з своєю тацею у руках:

— Доброго ранку, Професор!

— Здорова була, комсомольське плем'я...

— Професор, а ви чули...

— Що таке?

— Та ж про Максима Коротка?

Професор стривожено поглянула на Генрієту Макарівну:
— Якого Коротка? З третьої палати? Сечекислий діатез?
Що таке?

Маруся пирснула собі у плече:

— Та ні, то ж Коротков! А я про стахановця Коротка, з металургійного заводу! Новий рекорд поставив. Чотириста тонн!

— Та що ти кажеш? Минулого тижня він же поставив триста?

— А тепер — чотириста! От герой!

Професор уважно поглянула на тачу в Марусиних руках:

— Герой! Сніданок треба розносити, герой!

Маруся моментально зникла. За престиж і популярність стахановця металургійного заводу, Максима Прохоровича Коротка, тепер можна було бути спокійним. Маруся обносила сніданок вже останню палату, і в лікарні вже не було хворого, який не був би докладно поінформований про останній рекорд Максима Коротка. Щойно про це довідався і Петренко, саме в ту хвилину, коли на столі в операційній він звивався й корчився від дренажу під меткими руками Ніни Сергіївни. Маруся не мала права в несвіжому халаті заходити до операційної, але вона тільки трішечки прочинила двері і сповістила свою новину крізь щілину.

Однаке, сповіщення про рекорд справило враження і на Професора. Вона спинилася в задумі, занісши ногу на перший східць сходів до палат:

— Справді, Генрієто Макарівно, як це вам подобається? Пригадую, з місяць тому він дав зобов'язання перевищити норму в сто тонн. І от щотижня...

Генрієта Макарівна знизила плечима:

— Очевидно, якийсь чортівське здоров'я. Я не пригадаю, щоб якийсь Коротко лежав у нашій лікарні або приходив на амбулаторний прийом...

Професор з сумнівом похитала головою:

— А бригади його ім'я? Адже ці бригади ідуть за його рекордами слід-у-слід: він — двісті, вони — півтораста, він — триста, вони — двісті п'ятдесят. Я, звичайно, в цих справах профан, але цікаво було б зазнайомитися ближче. Слухайте, Генрієто Макарівно, а що, коли б вам диспансеризувати цього Максима Коротка? І взагалі... — Професор урвала мову і погляд її швидко метнувся вгору по столах. — Хто це? Що з нею таке?

На площадці вгорі з'явилася нова сестра, Таня. Вона йшла похитуючися, тримаючися за стінку, обличчя її було біле, руки тремтіли. Трьома широкими кроками, переступаючи по кілька східців, Професор збігла нагору. Генрієта Макарівна поспішила за нею:

— Це наша нова сестра, як її...

— Ви хворі? Що трапилося? — Професор підхопила сестру

Таню саме тої секунди, коли Таніни ноги підігнулися, і без цієї підтримки вона б гримнула долі.— Генрієто Макарівно, треба спирту! Дедушка!

Але Таня вже пересилиювала хвилинну слабість:

— Нічого, нічого ... пробачте ... спасибі ... це зараз пройде ...

— Ви хворі?

— Пробачте ... це вже пройшло ... Я зараз...

Професор уважно роздивлялася на худеньке біляве обличчя. Генрієта Макарівна відсторонила спирт:

— Не треба, Дедушка, вже минулось. Доведеться її відправити, якщо вона така кволала...

— Ні, ні!— Таня почула останні слова, сказані пошепки до Професора.— Я звикну! І мені вже зовсім добре! Йй-право, я звикну! Це пусте, пробачте, я побіжу назад...

Вона хильнулася мерщій іти, але Професор перепинила її.

— Постривайте, що ж таке трапилось?

Таня м'яла ріжок хустинки, ховала очі, лице її то блідло, то шарілося. Дедушка поінформував конфіденційно:

— Вони з Ніною Сергіївною на перев'язку пішли — дренаж!..

— Ні, ні,— Таня, нарешті, наважилася,— розумієте ... стільки крові і гній ... а він так корчиться ... а Ніна Сергіївна ...

— Розумію.— Професор спинила її.— Ви не хірургічна сестра?

— Алеж, йй-право, я звикну! Розумієте, я...

— Постривайте, дитинко. Як вас звуть?

— Миронець. Тетяна Василівна...

Професор поклала йй руку на плече:

— Так от, товаришко Миронець, ми звемо сестер, таких молоденьких, як ви, тільки по імені. Добре?

— Будь ласка, звичайно...

— Ну, от,— Професор погладила дівчину по щоці і зазирнула йй в очі.— Так чого це ви, Танечко, така похмура? Га? У вас якісь труднощі? Горе? Хтось хворий? Якісь неприємності дома?

Таня мовчала, втопивши очі в крайку халата:

— У мене дома нема ... Я сама.

— Ага! — Обличчя Професора враз споважніло і вона поспішила змінити тему.— Ви давно вже працюєте сестрою?

— Ні.

— Скільки ж?

— Півгодини...

Генрієта Макарівна засміялась. Дедушка хмикнув у вуса. Професор теж не могла стримати усмішки:

— Це невеличкий стаж. Отже, тільки з курсів?

— Вчора...

— Це чудово! Чудово! Отже, ваш життєвий шлях тільки но починається. Бажаю вам успіху.— Вона обійняла Таню за плечі й пригорнула до себе.— Бути сестрою, потім фельдше-

ром, лікарем, доктором медичних наук. Медицина — це чудова і надзвичайна робота!

— Спасибі... — Таня дочервонілася вже до сліз.

— Ну, от,—Професор відсторонила дівчину, не випускаючи її з своїх рук, і знову глянула їй в лице.— А скажіть мені, Танечко, ще таке: чому ви вибрали собі професію медика? Тому, що недовгий строк навчання на курсах?

Таня враз спохмурилася і одвернулася.

— І не треба бути такою похмурою. Молоденька дівчина повинна бути життєрадісна та весела. Співати й стрибати, а не дивитися вовчезам. Ну, всміхніться. Всміхніться і відповідайте. Чому?

Таня скинула була поглядом на Професора, але зразу ж знову заховала очі. Вона соромилась і сердилась на себе за свою соромливість. Нарешті, вона пересилила таки себе і проказала ледь чутно:

— Я... Я хочу служити людям і... і полегшувати їхні страждання...

Якусь мить панувало загальне мовчання. Професор спідбрів, нишком, уважно позирала на молоденьку сестричку в щойно одягнутому халатику з чужого плеча, в тугій хустинці, з білявими локончиками коло ушей. Навчилася вже кокетувати, підхопила вже легкі фрази з чужих вуст? Професор притягла дівчину знову до себе і поцілувала її в чоло:

— Мила моя, це чудово! Ви будете чудесним, славетним медиком... І не смійтесь, будь ласка! — Сердито гримнула вона на Генрієту Макарівну.— Це буде так. Вона буде славетним медиком... Ну, а тепер біжи знову до Нини Сергіївни.— Професор жартівливо підштовхнула Таню нижче спини.— Ух, ти, мрачная личність! Біжи!

Таня зірвалася і, ховаючи обличчя, миттю зникла в напрямі до палат. Професор якусь хвилину дивилася їй вслід роздумливо й сумовито. Гарна це пора — сімнадцять, вісімнадцять, дев'ятнадцять літ. Професорові теж було колись вісімнадцять. Коли вона вступала на вищі жіночі курси у Києві, на природничий факультет. Тоді осіб жіночої статі до університету не приймали. Доводилось потай, уночі, за сороківку горілки хабаря щоразу, пробиратися через приміщення сторожів до анатомічного театру. Сторожам у прозекторській теж треба було давати сороківку за право відтяти в свіжого трупа руку, ногу; за голову треба було платити цілого „гусака“ — п'ять пляшок горілки. Тоді з цією дорогоцінною ношею — матеріалом для препаратів і „підпільного вивчення“ анатомії — мерщій бігти додому. Знайомі студенти, медики старших курсів навчали, як держати ланцет, як відділяти м'язи й оброблювати кістки. А щоб квартирна хазяйка не вигнала з помешкання, побачивши такий незвичайний хатній „прилад“, як препарована нога чи рука, та щоб не смерділо в хаті — дово-

дилось цю ногу чи руку, дбайливо загорнувши в хустинку та обв'язавши мотузкою, вивішувати за квартиру. Потім пошастило влаштуватися сестрою до Олександрівської лікарні, а під час війни — формальний іспит і на фронт, „зауряд-врачем“...

— Дедушка,—виринула Професор з задуми.— Ви б розпитали нову сестру, у вас це краще вийде, чого це вона каже: сама, нема дому, ну й взагалі?..

— Слухаю, товаришу Професор. Буде виконано. Сьогодні ввечері доповім.

Професор вже відігнала хвилю спогадів і цілком повернулася до реальної дійсності:

— Так ви, будь ласка, Генрієто Макарівно, підіть погляньте, що там і як. Ніночка наша молода і запальна,— щоб чого не перекапустила. Небезпека ще зовсім не минула. За життя Петренка ще довго будемо з смертю боротися. А я до лабораторії забіжу, погляну на аналізи. До Петренка, Дедушка, нікого з рідні не пускати!

Вона щільніше запнула халат і зникла в коридорі. Генрієта Макарівна зітхнула:

— Дайте, Дедушка, халат. Ніяк я сьогодні звідси не вирвуся.

Залишившись сам, Дедушка довго возився біля дверей з гасом і пір'ячком, бурмочучи собі під ніс. До Петренка у палату і він заглядав сьогодні вночі, коли треба було піднести подушки з киснем. Лежить, бідолаха, пальцем не ворухне, і лиця аж світяться. А очі — так просто через всю палату горять: радий, щасливий! Живий! Удруге на світ народився. Тепер, мріє собі,— на світі по-людському заживу... А воно ще — і туди так, і сюди саяк. Сказано: боротьба не на життя, а на смерть, чи, пак, якраз — не на смерть, а на життя! Дуже правильно Професор про це по-латинському кажуть... Гомінес мізере есент... Хм. Як воно далі? Ну, словом, по-нашому це вроді „були б люди нещасні, якби знали, коли їм вмирати час“...

Дедушкіні розважливі міркування, одначе, увралися при самому початку. Вгорі на сходах вдруге з'явилася Таня. Вона спускалася вниз спроквола, тримаючись рукою за поручні, похитуючись, ледве волочучи ноги. Дедушка поставив свою бляшанку і поклав пір'я. Брови його суворо напружилися:

— Га? Ти ж що? Знову спирту треба?

Не відповідаючи, Таня допленталася до ослону і сіла.

— Ай - яй - яй! А Професор же тобі доктора медических наук пророкували!

Це вже було занадто. Таня не витримала. Вона впала головою на спинку ослону і плечі її задрижали від ридань.

— Оттакoй!

— Не можу я! — скрикнула Таня. — Не можу!

Дедушкіне обличчя прибрало зовсім суворого й грізного виразу:

— Як то не можеш? Тобто, як це так! Чому, дозвольте спитати!

— Не можу я... сестрою, не можу... Два роки вчилася, стільки мріяла, а... а, виходить, не можу. Прогнала мене Ніна Сергіївна. Не можу я...

— Людина все може,— лагідніше, але повчально сказав Дедушка.— Нема такого, чого б людина не могла. Он — літати повітрям може, під водою плавати може. Рекорди там всякі... Все може.— Він спинився перед Танею, суворий і невмолимий.— Може, не хочеш?

— Хочу!— пристрасно зойкнула Таня, і сльози дощем полилися на халат.

— Сердешна ти моя...— Дедушка сів біля дівчини і погладив своєю зашкарублюю долонею дівчину по голові. Таня довірливо припала щокою до його засмальцьованого піджака. Вона схлипувала гірко і протяжно, як зовсім маленька дитина.— Ай-яй-яй-яй! Та ти заспокойся. Ти—зможеш! Це воно тільки зразу через незвичку отак. А звикнеш—і зможеш! Право-слово. Звичка людині до всього—ох як потрібна!— Дедушка спинився і подумав, підбираючи годящий приклад.— От, скажімо, я: як стара моя померла, який мене тоді жаль обійняв, така розпука,—ну, не можу я! Як це так мені на світі жити, коли стара моя вже богові душу віддала? Не можу я без неї, сам!— Він отер очі і передихнув.— А тоді... і нічого... звук, і сам собі на світі живу... Люди довкола, я поміж людей, і... нічого...

— Та ви заспокойтеся, Дедушка...

Співчуття одначе розсердило Дедушку. То ж він мав співчувати, а тут, на тобі, співчують йому! Так і заплакати можна! Дедушка звівся і сердито махнув рукою:

— А ти не розбалакуй! Оце тобі й головне: розбалакувати людині не помагається! Хто багато балакає, той нічого й не може. А хто може, тому балачки ні до чого!— Він посопів трошки і знову пом'якшав.— Ну, нічого, нічого. Ти от, біжи і роби все, як помагається, а до себе тільки кажи: можу, можу, щоб ото я та не могла? Наробишся за день, прийдеш додому, спати вкладешся—і зразу тобі сни всякі маритися почнуть. І все в тих снах гарно буде: увижатиметься тобі, що й сестрою ти можеш, що й кров нічого, словом—все. Прокинешся рано, встанеш, гульк—а воно й справді можеш. Отаке! То тільки для першого разу...

Таня звелася, отерла очі і похмуро дивилася на черевик:

— Добре, я спробую, Дедушка...

Вона хотіла ще щось сказати, але в цей час на сходи ви-йшла Ірина. Вона йшла за якоюсь нагальною потребою, йшла звичайною, поспішною, діловою ходою пильно заклопотаної людини. Та, побачивши Таню, Ірина враз хилитнула плечима, стегнами, всією статурою й попливла своїми задьористими

танцювальними „па“. Розминаючися з Танею на площадці, вона задиркувато підштовхнула засмучену дівчинку плечем:

— „Капитан, капитан улыбнитесь! Ведь улыбка это флаг корабля...“

Таня сердито відсахнулась і, скулившись, прошигнула поза спинами Генрієти Макарівни та Ніни Сергіївни, що вслід за Іриною вийшли з палат. Ніна Сергіївна не помітила своєї злощасної помічниці. Ніні Сергіївни було не до неї. Ніна Сергіївна аж захлиналася від захвату і захоплення. Вона смикала Генрієту Макарівну, вона горнулася до неї, вона обіймала її:

— Генрієточко, ну, який же ти молодець! Як це ти все наперед правильно передбачила! І температура, ти подивись,— і температура точнісінько така, як ти передбачала вчора. Генрієточко, ну, як мені хочеться бути таким же майстром як ти! Майстром! От візьми цього майстра Коротка...

Генрієта втомлено відмахнулась:

— Знову цей Коротко! Сьогодні всі тільки й говорять про цього Коротка! Та коли виміряти стахановськими мірилами нашу лікарську роботу...

Генрієта Макарівна не докінчила. Ніна Сергіївна також не дослухала її. З тамбуру при вихідних дверях почувся гомін. Надвірні двері розчинилися з гуркотом. Двоє санітарів з'явилися знадвору. Вони швидко несли санітарні ноші. Лікар швидкої допомоги поспішав за ними. Ще якась жінка, зави- нута в хустку, вбігла до вестибюлю.

— Що таке?— кинулась Генрієта Макарівна.

Ніна Сергіївна була вже біля носі:

— Поїзд? Травма?.. Дедушка! Ірину з біксами! Нехай готують перев'язочну!— Санітари поставили ноші, Ніна Сергіївна впала навколюшки, одгортаючи простирано.— Хто?

— Максим Прохорович Коротко, майстер з металургійного,— сказав лікар швидкої допомоги.— Опік. Першого і другого ступеня. Хвилин з п'ятнадцять тому. Але площа опіку надто загрозлива. Випадок малонадійний...

3

Я почував тільки хилитання носі.

Першої секунди, як це сталося, мене вдарило страшним болем. Здавалося, полум'я охопило мене і враз спалило і спопелило. Але то була тільки секунда. Після того я перестав відчувати будьщо. Я не втратив притомності, я не зомлів, ні. Я був при повній пам'яті і свідомості, я виразно зрозумів, яке нещастя трапилось зо мною,—я ж сам зірвав з себе палаючу одягу і зрозумів, що насамперед негайно треба подзвонити по телефону й викликати швидку допомогу. Я б і зробив це, коли б жінка не випередила мене. Але я ні-

чого не почував, жодного болю, майнула навіть думка, що все це пусте, дурниця — зараз безслідно минеться. Я немов задерев'янів, ні я цілий — бо ж я міг рухатися та пересуватися, — а задерев'яніли очевидно мої нерви: мені ніщо не боліло.

Одначе так було лише кілька секунд. За кілька секунд здатність відчувати повернулася до мене, повернулася враз, як наглий удар. Нагло все тіло моє запекло знову, запаліло, — такої страшної фізичної муки я ще ніколи не відчував. Вся моя шкіра то був огонь, і цей огонь огортав мене цілого, з ніг до голови, щільно припавши до всіх моїх оголених м'язів. І цей нестерпний, пекучий біль не вщухав, не минав, навпаки — щосекунди він дужчав і зростає. Я не міг знести такого болю!

То були страшні хвилини, поки прибігла швидка допомога. Уколи морфія повернули мене до життя. Це була благословенна поміч. Біль після уколів не зник, він був, тіло моє горіло в страшному огні. Але я здобув сили терпіти його. У мене було тепер таке почуття, немов біль собі був — то був мій біль, — але він відійшов осторонь, став сам по собі, а я відокремився від нього. З таким почуттям можна було існувати. І я дав покласти себе на носі й закрити простиралом, — відчуваючи, яких страшних страждань завдає моїй істоті кожнісінький доторк, але в той же час якимось не страждаючи від цього страшного болю. Так було, поки зносили носі до машини, поки встановлювали їх у кареті, поки карета линула з гуркотом і вищанням сирени по шосе. Я відчував, власне, тільки ритмічне колихання носів. І від цього мені паморочилася голова, мене нудило, — то були страшні тортури, оте ритмічне колихання носів у кареті.

Це було просто жахливо — гойдатися на тих ресорах. Біль, очевидно, теж був страшний, сама свідомість непоправного нещастя убивала мене, але не це все мучило мене тепер найдужче. Найдужчих страждань я зазнавав зараз від сорому. Ах, коли б провалитися крізь землю, нехай умерти, не бути зовсім! Коли б це нещастя зустріло мене в бою на війні, або ж на посту, на місці роботи. А то — зробити таку дурницю, так по-дурному скалічити себе! І кому — мені! Майстру-сталевару, що ціле життя живе біля розпеченого заліза, біля страшних тисячних температур, які щороку чигають страшними небезпеками опіку! І от — спекти себе цілого з ніг до голови — парю, окропом, ще й вибухом денатурованого спирту! О, господи, який сором, — як я гляну людям в очі?

Машина спинилась. Я відчув, як носі зо мною викотилися з карети, стрибнули вгору, мабуть на плечі носіїв, і нарешті дошкульний, нестерпний ритм гойдання урвався. Носі грюкнули ніжками об дзвінку, очевидно, кам'яну долівку лікарні.

— Максим Прохорич Коротко, — почув я знайомий вже голос лікаря швидкої допомоги, — опік. Першого і другого

ступеня. Хвилин з п'ятнадцять тому. Але площа опіку надто загрозлива.

Отже, минуло тільки п'ятнадцять хвилин, а я був певний, що все це трапилося ще ген кілька годин тому.

Надо мною схилився хтось, простирано легко посунулося на мені, завдаючи, мабуть, страшного болю кожнісінькій точці моєї опеченої шкіри. Схвильований молодий жіночий голос спитав мене :

— Вам боляче ?.. Я питаю : вам боляче ?.. А—так ? Ви можете говорити ? Так боляче ?

Очевидно лікарка торкалася опечених місць. І мені було мабуть від того надзвичайно боляче. Але мені було боляче від усього, не лише від доторків, а від усього — від тремтіння тканини простирано, від поруху повітря, від бриніння звуку. Тільки чудний душевний спокій та піднесення, які ввійшли в мене після уколів морфія, давали мені змогу не репетувати від болю й терпіти. Мені боліло все, я не міг відповісти лікарці, бо в цю хвилину найважливіше для мене було почути голос моєї дружини, моєї Варвари. Вона була десь тут поблизу, бо я чув — і тільки це я слухав — як якийсь другий жіночий голос говорив суворо, безперечно саме до Варвари :

— Заспокойтеся. Дедушка, посадить жінку. Подайте води. Я прошу вас припинити сльози. Дедушка, заберіть жінку геть !

Я перемиг себе і, здається, крикнув :

— Залиште ! Нехай буде !

— Що ви кажете ? — спитав перший жіночий голос.

— Нехай жінку залишать тут, біля мене !

Я не почув відповіді на моє прохання. А це було зараз для мене важніше за все — щоб Варвара була тут, біля мене, щоб я не залишився сам, один, віч-на-віч з моїм нещастям, з моїми муками, може з смертю — один серед цих чужих мені людей. В цей час я відчув, що в руку мені щось увіткнулося — то, очевидно, був знову укол, але то був тепер такий страшний біль, що мені перехопило дихання, поійняв морок і я, очевидно, втратив притомність ...

Ніна Сергіївна віддала шприц Ірині й замахала на неї руками, коли та хотіла знову запнути простирано :

— Не треба, не треба ! Це йому страшенно боляче ! Голим до перев'язочної. — Потім вона звелася й вхопила за руку Генрієту Макарівну. — Опік першого й другого ступеня, місцями й третього. Справді, надії мало ... — Вона схвильовано дивилася в очі Генрієті Макарівні, немов чекаючи від неї якогось важливого, найважливішого слова, — слова, яке зробить відкриття, слова, яке порятує приречену на загибель людину і одверне її від неминучої смерті.

Генрієта Макарівна кивнула і віддала розпорядження :

— Ірино! Марлю, бинти, ігли для проколів! І масло!
— Марлю, бинти, ігли і масло!—Ірина зірвалася і побігла.
— Маруся і Таня! Везіть до перев'язочної!
— Що ти думаєш робити?— Ніна Сергіївна знову схопила Генрієту Макарівну за руку.

— Те, що велять правила першої допомоги при опіку.
— Я гадаю,— сказав лікар швидкої допомоги,— це тільки... обов'язок. Опечено більше як п'ятдесят процентів шкіряних покривів. Випадок смертельний.

Генрієта Макарівна розвела руками:

— Але наш обов'язок...

Маруся з Танею вже встановили ноші на коляску й покотили її. Генрієта Макарівна й Ніна Сергіївна поспішили за ними. Ніна Сергіївна нервово сіпала оправу своїх окулярів:

— Тільки обов'язок, тільки обов'язок, тільки обов'язок,— шепотіла вона, шепотіла безперестанку, механічно, не чуючи сама своїх слів. Вона була молода ще лікарка і не відучилася ще від хвилювань. Ірина зустріла їх на порозі перев'язочної:

— Марля, бинти, ігли і масло,— сказала вона.— Готово.

— Сода, крохмаль, аква дисцилята!— відповіла Генрієта Макарівна і, підійшовши до вмивальника, пустила собі на руки струмись води.

— Ні,— скрикнула Ніна Сергіївна, майже відштовхуючи Генрієту Макарівну і підставляючи свої руки під струмись.

— Що ні?

Ніна Сергіївна затиналася, голос зраджував їй:

— Ні! Розумієш, це ж тільки обов'язок. Ці консервативні способи — тільки обов'язок. Так не можна! Треба спробувати реально допомогти!— Вона прокричала це майже істерично.

— Ніно! До порядку!— спокійно сказала Генрієта Макарівна. Потім вона подумала секунду й потисла плечима.— Добре, ми спробуємо по Давісону. Ірино! Масло, крохмаль і соду не треба. Танін.

— Єсть, танін!— відгукнулася Ірина й забряжчала слоїками та інструментами в шафі.

— Що ти!— вжахнулася Ніна Сергіївна.— Це ж такий біль. Він не стерпить. Він загине від самого болю. Ти подивись, в якому він стані! І потім... ти ж знаєш, що танін...

— Ми зробимо під наркозом,— відказала Генрієта Макарівна.— Ірино! Приготуйте маску і хлороформ з ефіром.

— Ні!— Ніна Сергіївна раптом цілком заспокоїлась. Руки її перестали дрижати, голос уже не тремтів.— Ми спробуємо АНГ-17. Ірино, давайте АНГ-17.

— Ти збожеволіла! Цей спосіб непереверений!

— І ми його перевіримо зараз.

— Фантазія! Белетристика! Вигадка кількох молодиків! Я забороняю. Ірино,— танін! Це тобі не кролик, а жива людина.

— Так, жива,— спокійно сказала Ніна Сергіївна,— і треба,

щоб зосталася жити далі.— В її голосі забриніли нотки тверді й категоричні.— Ірино, давайте АНГ-17. Я думаю, наші руки вже чисті, і ми можемо починати. АНГ-17, Ірино.

Кров вдарила Генрієті Макарівні в лице, і губи її збігли:
— Я забороняю!— скрикнула і вона.— Ірино, я вам наказую. До речі й Професор!..

Морок немов би розвіявся, і я, здається, почав відчувати. „Ірино, я вам наказую. До речі й Професор“ — то було перше, що я почув. Мені не боліло нічого. Спокійне піднесення, якісь хвилі солодкого марення, якась всеохоплююча ясність думки десь на межі бездумного запаморочення — очевидно, вплив морфію — тільки це я й відчував. Хтось важкими сквапними кроками підійшов до носу і схилився надо мною. Я відчув дихання і я знав, що навіть від цього дихання на моє спечене тіло, в моїх нервах зароджується відчуття невимовного болю. Але розум мій не усвідомлював цього болю. Раптом я почув надо собою низький жіночий, ще не чуваний тут, голос:

— Погляньте на мене. Розплющіть очі й погляньте. Що? Ви можете розплющити очі?.. Ви бачите мене?

По короткій паузі той же голос, але вже далі, в другому кутку кімнати пробубнів:

— Генрієто Макарівно, на очі пов'язку. Очі також попечено. Ніно Сергіївно, ви що? Допмагайте Генрієті Макарівні.

— Ірино,— сказала Генрієта Макарівна,— давайте танін. Ніно Сергіївно, прошу вас зайнятися наркозом.

Ніна Сергіївна заслонила спиною операційний стіл і заговорила, стихивши голос до шепоту:

— Я категорично заперечую,— твердо сказала вона,— я настоюю спробувати АНГ-17.— Вона говорила спокійно, тільки губи тремтіли в кутках.— Професор, АНГ-17 зараз тільки перевіряється. Але ж блискучі результати спроб по московських клініках, самий обов'язок при нагоді перевірити запропонований молодими радянськими лікарями спосіб...— Вона надто хвилювалась і, щоб подолати це прикре хвилювання, вона обірвала себе, може занадто різко.— Нарешті, це випадок хірургічний, і хірург тут я.

Якусь мить Професор пильно вдивлялася в розширені збудженням очі дівчини. Потім вона перевела погляд на Генрієту Макарівну:

— Що ви скажете з приводу цього, Генрієто Макарівно?

— Бачите, Професор,— Генрієта Макарівна нерішуче здвинула плечима і заговорила ледве чути, пильнуючи, щоб жодне її слово не долинуло до операційного столу,— випа-

док надто важкий, і я не дуже вірю навіть у танін, перевірений тисячі разів. Одначе, обов'язок велить спробувати його. Щождо АНГ-17, то нам надіслано одну дозу для спроби при нагоді, але чи варто перевіряти його в такій безнадійній ситуації? Ми не певні, що допоможемо хворому, і ми тільки скомпрометуємо самий цей... надто вже проблематичний спосіб... Крім того...

Професор обірвала її мову:

— Прекрасно. В такому разі, Ніно Сергіївно, хворий до-ручається вам.

Ніна Сергіївна вже стояла біля операційного столу.

Я відчув, як легкі руки обережно торкнулися мого тіла.

— АНГ-17, Ірино! — наказала Ніна Сергіївна. — Але, про всякий випадок, ми зробимо під наркозом. Генрієто Макарівно, займіться наркозом. Швидше, прошу вас!..

4

Здається, я не спав цю ніч. Але все таки я прокинувся. В кожному разі, в мене було таке відчуття, що я спав і прокинувся.

Пам'ять, власне не пам'ять, а якась, я б сказав, інерція відчуття берегла мені цілу гору якихось чудних, але надзвичайно важливих переживань. Їх було так багато, і були вони такі різноманітні, що годі було мені, знесиленому і виснаженому, розібратися зараз у них. Я навіть не сказав би, що справді зо мною було, а що тільки примарилося. Безсумнівним зоставалося одне: минув довгий час, був день, була ніч, а може — кілька днів і кілька ночей. Не знаю, звідки бралось в мені це відчуття, бо очі мої були зав'язані і світла я бачити не міг. Але — не міг же я й пливти човном, а найдужче, в кожному разі найдошкульніше, було саме це відчуття — довгого й невпинного плавання по розбурханому морю. Човен то підносило високо вгору, то кидало в глибоку западину межихвиля, раз-у-раз, довго, без кінця. Я навіть бачив ці зелені, мутняві, спінені хвилі, білі баранці на них, біле вітрило і білі хмари на небі вгорі... Це ж була безпечна омана. Бо ж з зав'язаними очима я не міг побачити це. Але грайливий та лагідний жіночий спів, — то вже було насправді. Я пам'ятав навіть, що саме наспівувала жінка: мелодії бальних танців. Власне, саме вони і рятували мене, коли я не міг уже далі терпіти огидного кохання морських хвиль під мною. Можливо, я чув і цілий оркестр, що награвав ті танці на балі, — джаз, шумовий оркестр з безліччю ударних, надзвичайно дзвінких інструментів. І шаркання багатьох ніг, безперервне тупцювання, глухий відгомін багатьох голосів. То, мабуть, були не танці, а всі ці медики — санітарки, сестри, лікарі. Очевидно, вони постійно щось робили зо мною.

Але що — от цього я не міг пригадати. І це було дуже прикро, бо саме це було найголовніше. Цього, найголовнішого, пам'ять мені не зберегла. Вона, очевидно, була затруєна наркозом, — я ж чув це слово „наркоз“! Хіба мені робили якусь операцію? Мені ж ніякої операції не треба було робити. Я ж тільки попівся. Він збігав, той чортів чайник, я кинувся мерщій до нього й нахилився низько, — струмень пари з дірочки в покришці враз вогнем вдарив мені по очах і засліпив, але в той же час я очевидно штовхнув полицю, звернувшись до пляшки з денатуратом — і спалах полум'я на столику і на мені, — то було все, що залишила мені пам'ять. О, боже, яка дурнота, який сором! Але чудно, — почуття сорому, яке так пекло мене зразу, чомусь тепер зовсім не проймало мене. Мені треба було згадати щось важливе, щось найважливіше, а що — я не міг ізгадати. Море? То мені тільки приверзлося. Сирена? То не тривога, то мене швидко везли в санітарній кареті. АНГ-17?.. Що таке АНГ-17? Ах, то ж говорили між собою лікарі. Одну звуть Ніна Сергіївна, другу Генрієта Макарівна, — це я добре пам'ятав. До третьої звертаються просто „Професор“. Що ж мені треба згадати? Величезний, розкішний сад, весь у квітах? То мені мабуть приснилось. Стільки квітів — найбільше червоних: маки, троянди, мальви, гвоздики. А над усе зелень. Рясні дерева, кущі, трава. Море зелені і червіння, величезний сад — на весь світ. Чи не це? Я немов побував скрізь, по цілому світі, я немов бачив і відчував довкола себе зразу весь світ — цілий. Отак, як дивившись на земну кулю, на глобус. Яке кумедне, чудне, але й прекрасне почуття. Це ж, мабуть, морфій! Аж ось: я не почував болю, ніякого болю! Мені марився сніг, лід, крига на річці скресає, а мій човен тиснеться поміж крижин. Як холодно бувало мені. Але зараз — ні: я лежу немов у літеплі, і мені так затишно. Може, мені все ж таки болить? Я ж добре пам'ятаю цей страшний, цей нелюдський біль, — не біль, а огонь. Що ж найголовніше?

Я лежав і боявся поворухнутись, щоб той нестерпний біль не зринув у мені знову. Він же був десь тут, зовсім близько, немов лежав поруч зо мною, але окремо від мене, і тільки я поворухнувся — він зразу знову накинеться на мене. Ні, біль був не поруч зо мною, а в самому мені, десь у середині, принашканий і причаєний, затамований, алеж живий, і тільки я поворухнувся — він сколихнеться, він роз'ятриться, він розплескається й розтічеться знову на все моє тіло. Смертельний холод вхопив мене. Але то тільки на мить, бо саме цієї секунди я згадав найголовніше: Варвара! Де ж вона? Я не можу без неї. Тут, сам, один...

— Варваро! — покликав я.

Я покликав зовсім тихо, бо боявся поворухнутись, боявся зробити надто сильний рух навіть горлянкою, — але на мій

поклик зразу ж зашаруділо зовсім близько, біля приголів'я. Стілець рипнув і присунувся ближче до мене. Радість залила ціле моє ество.

— Варваро? Це ти? — Я зразу посмілювався: чи того, що Варвара була тут поруч, чи з чого іншого, але я відчув, що біль не сколихнувся, що я міг говорити, не роз'ятрюючи той страшний біль.

— Ви очуняли? — Ні, то була не Варвара, хоча голос був схвилюваний і сполошений. — Як вам? — І впізнав голос. То була лікарка, яку звуть Ніна Сергіївна. А де ж Варвара? Варвара де?

Мені стало самотно і гірко.

— Ну? — знову почув я голос Ніни Сергіївни. Вона питала якось боязко, але невідступно.

— Спасибі, доктор...

Я почув, як глибоко зітхнула Ніна Сергіївна.

Мені теж захотілось зітхнути, я повагався якусь мить, але згодом наважився. Біля мене був лікар, — і я міг дозволити собі таку ризиковану спробу. Я зітхнув глибоко, на повні легені. Біль не сколихнувся.

— Спали? — знову почув я голос Ніни Сергіївни.

— Трохи... Якесь, знаєте, забуття — може спав, може й ні...

— Ну, помовчіть.

Вона ще раз глибоко зітхнула і я почув, як її пальці торкнулися моєї руки, власне — п'ястя. Може з хвилину ми мовчали обое. Нарешті, Ніна Сергіївна зітхнула втретє:

— Прекрасно!

— Що ви кажете?

— Кажу: прекрасно! Пульс у вас прекрасний.

Вона обережно торкнулася мого плеча і я відчув, як, торкнувшись, вона зразу ж відсмикнула руку назад:

— Болить?.. — почув я її перестрашений шепіт.

— Ні.

Ніна Сергіївна ще раз зітхнула. Ще глибше, як перед тим. Ми помовчали кілька секунд. Потім я відчув її легку руку у себе на грудях.

— А... тут?

Я теж зітхнув ще раз, груди мої піднеслися і долоня Ніни Сергіївни щільніше припала до мене. Але вона мерщій відсмикнула руку геть, неначе попеклася.

— І тут ні.

— А так?

Вона торкнулася живота.

— І так ні.

Корпус Ніни Сергіївни відхилився від мене, я відчув порух повітря, і руки Ніни Сергіївни вже певніше лягли мені на ноги, вище колін.

— Ні, — відказав я.

Якийсь час я чув тільки швидке дихання Ніни Сергіївни. Нарешті прилинув її голос, звідкілясь немов іздалеку:

— Ви... ви знаєте, що буває з людьми в такому стані, як ваш, отак через... через тридцять годин. Якщо, звичайно, вони... переживають ці тридцять годин.

— А що?

— Вони лежать голі, зовсім голі, отак, як і ви зараз, бо найменший доторк навіть тканини, навіть найлегшого шовку завдає їм найтяжчих страждань. Якщо хтось пройде мимо занадто швидко — вони репетують від страшного болю, бо найменший порух повітря спричиняє муки їх обпеченому тілу...

— Та що ви кажете?

— А ви... ви дивуетесь з цього і кажете — „що ви кажете!“ Ви знаєте, це просто... неймовірно. Я навіть не сподівалася таких результатів! І так хутко — за півтори доби!..

Голос її тремтів і зривався. Я чув, як вона хрумтіла пальцями, ламаючи їх.

— Та ви не хвилюйтесь, доктор.

— Як же мені не хвилюватися? Я ж — лікар. Ви розумієте, розумієте, це таке, це таке... ах, ви й не розумієте, що це таке!

Останні слова долинули до мене вже здалека, зза дверей. Її гострі каблучки задріботили геть — далі-далі, швидше-швидше — і, нарешті, вона побігла. „Маруся! Маруся! — почув я ще її голос десь у кінці коридору, — побудь у палаті номер шістнадцять, поки я повернусь!“ Далекі двері десь гримнули і стало тихо. Я залишився сам.

Я був страшенно кволий — я не змів поворухнути жодним членом, але мені було дуже добре. Я почував якусь легкість, якусь відрадну порожнечу. Мені не хотілося навіть думати — чудні лінощі розлилися по цілій моїй істоті. Я ж так і знав, що все це дурниці. Хоча, ні — які ж там дурниці? Коли б це були дурниці, то Ніна Сергіївна не хвилювалася би так. Справа таки була серйозна. Але — була. А тепер вже минулося. Жах вчорашніх болів зринув у моїй пам'яті, і я полегло з насолодою зітхнув. Радість буяла в моїх грудях. Минулося щасливо! Де ж Варвара? Я мушу негайно розділити з нею цю радість. Треба негайно ж сповістити її.

Я почув легкий шелест біля порогу й зрозумів, що до кімнати хтось уступив легкою обережною ногою. Чиєсь швидке дихання свідчило, що цей „хтось“ дуже поспішав і задихався. І зразу ж я почув перестрашений спочутливий шепіт над собою:

— Горенько моє, вам дуже болить?

— Мені зовсім нічого не болить...

— Ой! — Я почув, як вона сплеснула руками. — Не болить? Зовсім нічого не болить? Справді?

— Справді.

Стало тихо, я тільки чув, як дівчина схвильовано дихала. Потім вона стримала шумне дихання, зовсім перестала дихати, і тоді — присягаюся — я почув, як гулко колотиться чиесь серце зовсім близько біля мого вуха. Вона нахилилася надо мною і, очевидно, розглядала мене. Потім вона зашепотіла знов:

— Може вам чогось треба?

— Ні, нічого.

— Може напитися? Дати компоту? Холодного чаю? Міцної кави? Поправити подушку?

— Спасибі, нічого не треба.

Стілець зарипів — вона присіла на самісінький крайчик, але зразу стілець знову зарипів — вона зірвалася, тоді стілець ще раз зарипів — вона знову сіла.

— Ні, це таки правда, що вам аж нічогісіньки не болять? Чи це ви тільки так... з героїзму?

— Та ж ні, — я, здається, навіть усміхнувся, — аж нічого. Який героїзм?

— Ой!..

Вона була дуже схвильована.

Посопівши й пововтузившись якийсь час на стільці, дівчина скоренько зашепотіла:

— Що я хотіла вас запитати... Ой! — Вона злякано обірвала себе.

— А що?

— Ой, ні, ні, ні! То я другим разом... Як ви вже виду-жаєте... І яка ж я, справді! Чоловік тільки-тільки не вмер... Ой! — знову злякалася вона і навіть затулила собі рота рукою.

— Чого ви злякалися?

— Нещастя таке... — мало не заплакала вона, і в її зляка-ній мові бриніло грізне нарікання на себе саму, — нам же не можна, нам же заборонено казати хворим про лихо, яке їм загрожує...

Я не стримався і всміхнувся. Всміхатися мені не було боляче.

— Ну, все одно. Хіба я сам не знав? Питайте вже, чого ви хотіли.

— Ні, ні, ні!

— Та питайте вже!

— А... можна?

— Та можна.

Вона повагалася ще якийсь час, потім ніяково зашепотіла:

— Я про... рекорди...

— Про що?

Хвилювання вдарило мене. Аж ось воно, те найголовніше, про що я не міг ізгадати, що так мучить мене! Вчорашній — а, може, це вже позавчорашній — мій рекордний витоп ско-лихнув весь завод. Сьогодні — а, може, це вже вчора, чи

передучора — мав бути мітинг всіх сталеварів. Я мусів розповісти про мою нову систему і передати її цілому колективу, всім бригадам, для широкого застосування! Як же буде тепер?.. Серце мені заколотилося,—що ж його зараз робити? Дівчина похапцем шепотіла мені біля вуха:

— Дуже я хотіла на вас подивитись,—і як сто дали, і як двісті, і як триста, а тепер аж чотириста. Такий героїзм! І як це ви так умієте...

Гучний низький жіночий голос — затурбувавшись, я не почув кроків по коридору — раптом почувся з порогу:

— Що? Тут уже рандеву? Тет-а-тет? Чудово! Марусько, а-ну геть мені звідси!

Стілець зарипів, дівчина зірвалась, і я почув щось таке, немов чиясь широка долоня когось шльопнула попід зад.

— Балакати вам покищо заборонено! — загучнів той же голос вже біля мене. Я пізнав голос Професора.

— Зовсім?

— Зовсім. Ну, не зовсім „зовсім“: зо мною можна.

— А з Ніною Сергіївною?

— А! Он воно що! З Ніною Сергіївною! Я бачу, тут уже... Чудово, чудово! Ніні Сергіївні можна відповідати тільки на запитання, які торкаються анамнезу та діатезу. Знаєте, що таке „анамнез“ та „діатез“? Не знаєте? І чудово. Проте, що ви молодець, уже знає цілий світ. Дзвонили. Танечко, звідки вчора й сьогодні дзвонили?

Тихий, лагідний і неспіливий дівочий голос відгукнувся похапцем:

— З парткому, з профкому, з райвиконкому, з райздрава. Потім — директор заводу, головний інженер, перша бригада імени Коротка, друга бригада імени Коротка, третя бригада...

— Годі, годі! Від усіх привіт! І всі бажають здоров'я. Коли будете й далі молодцем, то сьогодні дозволимо відвідати вас і дружині. Сердешна так хвилювалась, і просто покою нам не дає. Так-так-так, от вам і медичний випадок, який не піддається описам... — Я відчув, що Професор нахилилася до мене, і зрозумів, що вона уважно розглядає мене.

— Професор! — почув я шепіт Ніни Сергіївни; вона, виявляється, теж була тут, — ви торкніться рукою, торкніться, ось вата...

— Не гуди, — лагідно відгризнулася Професор, — сама знаю, що мені робити! Потім іще лагідніше, але категорично до мене. — Мое прохання і мій наказ: очей не торкатися зовсім. Після обходу я забіжу до вас і закрапаю вам краплі. Пов'язку, очевидно, вже знімемо. Повіки не пече? От і чудово! — Тоді тихше знову до Ніни Сергіївни. — Наркотиків не треба, і ліків ніяких, два — три переливання крові і вже... Чуєте, товаришу Коротко! Ми вас з лікування списуємо — шкода ліки переводити, і самі одужаєте... Абсолютний спокій, сидати

не можна, перевертатися теж. Записали? Дієта: чорна кава, бульйон, какао. Записали? Нікого не пускати...

Я мерщій перебив:

— Професор, а ви сказали — дружину?

— Ач який! Передумала я — рано ще.

— Професор! Я вас дуже прошу!

— Рано, рано ще...

— Професор!

— Я до вас таку красуню-сестрицю приставлю, що й про дружину забудете? Любите красунь?

— Дякую. Але дружину, будь ласка, пустіть. Їй-право, як прийде дружина, то я зразу й одужаю. А не побачу дружини, то ніякі ліки мені не допоможуть...

— Послухайте! — не то жартома, не то справді образилася Професор. — Довкола вас стільки прекрасних женщин, а ви... та ми ревнувати почнемо! І що то за така медицина нова: „дружина прийде — я й одужаю!“ Двадцять п'ять років вже лікарюю, а таких методів лікування не чула!.. „Не побачу дружини — ніякі ліки мені не допоможуть!“ Га! Чули? Чули ви, старі холостячки, що може любов? Ціле життя прожили, а так і не знаєте, що таке справжня любов!

— Так і ви ж, Професор, стара холостячка!

Це проказав грайливий, задиркуватий жіночий голосок, і я зразу його впізнав. Та ж саме цей голос я чув весь час, цілий день чи цілу ніч він бринів біля мене, коли тільки я очунював, прокидався від марення. Цей голос належав сестрі, яка чергувала невідступно біля мене. Її звали — Ірина.

— Що? Га? — аж кинулася Професор. — А це хто? А, це ти, трясогузко? — Раптом вона розсердилася. — Так! І я, чорт би мене забрав! Отак, як і ти тепер, молодість свою хвостом прокрутила, і — фью! І ти така будеш — христова наречена, дочка папи римського, духа святого мамо! З ким ніч прогуляла сьогодні?

— З товаришем Коротком!

— Ах, ти ж... трундалетка-кокетка! Чоловік, можна сказати, цієї ночі на світ народився, а ти...

— Професор, — подав голос і я, — не гримайте на сестру Ірину. Вона така дбайлива. Вона заколисувала мене, вона мені цілу ніч танго наспівувала...

— Танго? Хм! — Професор помовчала. — Ніно Сергієвно, перекажіть Генрієті Макарівні, щоб сестрі Ірині за співи в палаті записала сувору догану з попередженням. Привіт, товаришу Коротко! Одужуйте.

— Професор! А як же дружина?

— Ну, що ви з ним зробите! І зуби йому не заговориш! — Професор помовчала, тоді запитала наче серйозно. — Отже, дружину любите?

— Дуже.

— Тоді можна. Марусю!— гукнула вона в коридор,— гей, ти, героїня! Біжи вниз, там дружина Коротка з Дедушкою сумує. Хай прийде сюди, поки у нас обход!

— Вона тут?— Мені аж зробилося жарко.

— Е, ні! Якщо будете так переживати вашу любов, то я не дозволю. Якщо занадто любите, то дозвіл касується. Марусю, стоп!

— Я не занадто!

— Ну, вже бог з вами. Біжи, Марусю. Адьє!

Широкі й важкі, непоквапні професорові кроки зарипіли з кімнати геть, за ними задріботили каблучки Ніни Сергіївни. Потім я ще почув, як з коридору прогудів професорів „бас“:

— Ну, молодець Нінка! Цяця-баба!

Далі я не слухав. Глибоке хвилювання сповнювало мене цілого. Варвара зараз прийде і буде тут! Мила моя, кохана Варвара! Я ще, здається, ніколи тебе так не любив! Прости мені, моя рідна, за це страшне горе, за ці страшні муки, яких я тобі завдав цим ідіотським нещастям! Алеж все добре! Ніна Сергіївна—цяця-баба, вона порятувала мене. І все минулося. Все гаразд. Я вже видужую... Я був щасливий. Я був зовсім щасливий. Здається, я ще ніколи не був такий щасливий, як зараз. Чорт забирай, невже справді,—щоб відчути повне щастя, треба перетерпіти горе й зазнати нещастя?.. Але чого ж не йде Варвара?.. Я напружував слух, ловлячи кожнісінький шелест з коридора. Але в моїй палаті ще хтось був, хтось шарудів якимсь папером біля вікна.

— Хто там?— стривожено запитав я.— Це ви, Ірино?

— Ні, це я,— почув я той тихенький голосок, який відповідав на запитання Професора, звідки сьогодні дзвонили.— Сьогодні я чергуватиму біля вас, товаришу Коротко. Мене звуть Таня.

— Добре, Таня. Радий з вами познайомитися.

Вона помовчала, потім спитала своїм тихим, сумовитим голоском, ще й з нотами недовіри:

— Це таки правда, що вам нічого не болить?

Мене це вже починало смішити:

— Ну, правда ж, що це ви всі такі недовірливі?

— Ах!— зітхнула Таня, потім мерщій додала:— тільки ви, будь ласка, не здумайте собі скромничати. Ганяйте мене за всякою дрібницею: що подати, що зробити, може почитати вам, може щось розповісти, може побігти кудись? Все, все, чуєте? Не жалійте мене, будь ласка!

— Добре, Таня. Але, для чого ж це?

— Бо я— медична сестра, для того!

— Максим...— раптом почулося тихо і зовсім зблизька.

Боже! Та то ж Варвара! Вже тут!

— Варко!— простогнав я.

— Максим!

Я чув, як Варвара кинулась ближче, але суворий голос Тані негайно ж спинив її:

— До обличчя не можна. І взагалі не підходьте!

Варвара сіла:

— Максим!

— Варко! Ти не хвилюйся... все минулося... все буде добре...

Чудно, але я тільки зараз відчув, що балакав зовсім не так, як балакав досі ціле життя: голос зробився в мене якийсь німечний, кволий, тоненький, і мені здавалося, що губи мої не стулялись — немов вони стали менші й не покривали зубів. І взагалі — немов би цілий я зробився менший, ну, прямо дитина — беззахисна, безпомічна й безпорадна, негодна сама ступити кроку. І я відчув, що справді тяжко хворий, і стогін видирається з моїх грудей мимо моєї волі.

— Максим, — простогнала й Варвара, — я ж тільки зараз дізналась, що це було так загрозливо, що минулої ночі ти мало не...

— Цитьте! — знову втрутився Танін голосок, — плакати не можна! Треба сміятись і радіти.

Варвара справді засміялася, крізь сльози, схвильовано і радісно:

— Та я ж сміюсь! Я сміюсь! Я радію ... А от ви — похмурі! Мила ви моя!

Я чув, як Варвара зірвалась і гаряче поцілувала сестру.

— І цілувати мене не можна, — сердито сказала Таня. — Я поміж хворих, а через поцілунок передається зараза. — Я чув, як Таня підшла до вмивальника, відкрутила крант і почала умиватись.

— Яка ви сувора, сестрице! — ї сміялась, і радісно плакала Варвара, моя мила Варвара.

— Вони всі такі, — подав голос я, — розумієш, Варко, я тут просто центром світової науки зробився.

— А ви, товаришу Коротко, будь ласка, помовчіть! — суворо відгукнулася Таня. — Вам говорити багато не можна. Дружина вам нехай розповідає, а ви тільки слухайте. А то...

— Тс, тс! — Варвара переполошилась. — Мовчи, мовчи! Сестриця така сувора, вона ще вижене мене геть, а я...

Таня знову перебила Варвару:

— Я на хвилиночку вийду, мені ще по палатах треба, а до вас заглядатиму. Тільки, щоб не балакали мені. Чуєте?

— Чую, чую, сестрице. Будьте спокійні.

Таня тихо вислизнула, і ми zostалися з Варварою вдвох. Як тихо й радісно було в мене на серці. Такого спокою я ще ніколи не відчував: фізична легкість після страшного болю, душевна певність за майбутнє, і моя Варвара була тут біля мене. Я хотів щось сказати, але Варвара зразу ж спинила мене:

— Тихо, тихо, не треба, тобі ж не можна.

І я замовк. Я був радий замовкнути, був радий мовчати,

був щасливий, що мною порядкують і мені наказують. Чудно! Досі саме мені доводилось порядкувати й наказувати іншим. Варвара сиділа поруч, схилившись до спинки ліжка, поклавши на нього голову і я відчував через лунку сталь бильця, як пульсував десь у неї живчик. Це, мабуть, та синя жилка на скроні— вона завжди так помітно пульсує. Варвара була біля мене, і більше мені не було потрібно нічого— глибока душевна радість і спокій повивали й заколисували мене. Як це важливо мати рідну, близьку, найближчу людину! Тільки маючи рідну, найближчу людину, ти можеш бути близьким до інших людей, брати до серця все загалове, суспільне. Хіба не так? Чудно! Зараз, коли я лежав безсилий, одірваний від звичного напруження й діяльності, не вмючи жодним членом поворохнути,— мені так легко й багато думалося. Ніколи й не думав, що в мене такий нахил до філософування.

— Все добре? Нічого не треба? Не балакаєте багато?— зазирнула Таня через поріг.

— Ні, ні!— мерщій відгукнулась Варвара, виринаючи з свого забуття.— Будьте спокійні, сестрице!

Та якесь прикре почуття все ж таки не давало мені спокою. Мені було так гидко за це хлоп'яче нещастя зо мною.

— Варко,— прошепотів я,— мені так соромно...

— Ну, що ти, що ти! З чого б то!

— Це так по-дурному трапилось... Коли б ще це була якась аварія на виробництві, тоді б інша річ, а то...

— Ну, що ти!— вжахнулася Варка,— що ти говориш! Хіба це можливо, щоб ти припустив аварію на виробництві! От тоді б було соромно, а це ж тільки дурний і сліпий випадок. Заспокойся, Максиме!

І я враз заспокоївся. Справді, ну хіба ж не так? І як я зразу не перейнявся саме такою думкою! Дурацька хлоп'яча пиха— відшукати собі поживу для самолюбства навіть у нещасті, навіть коштом власних чеснот.

— Мила Варко! Як ти вмієш зразу побачити правду!

— Тихо, милий, мовчи.

В палаті зачулася жвава, весела хода:

— Ну, як тут? Не скучили за мною?

Я мимоволі всміхнувся:

— Це Ірина,— рекомендував я її Варварі,— коли я марив, то, притомнюючи, я щоразу відчував її тут, коли я не міг заснути, вона заколисувала мене, наспівуючи танго. Під танго так добре спиться...

— А ще краще танцюється. Глядіть, як одужаєте, не забудьте запросити мене до танцю на першому ж балі. Ви не ревнуватимете?— Ірина засміялася до Варвари якимсь неприродним, лоскотним сміхом, і я відчув, як Варвара зніяковіла.— Алеж приготуйтеся. Зараз ми зробимо вам маленьку операцію.— Вата з ефіром приємно охолодила мені шкіру на плечі.

— Це — снотворне? — запитала Варвара, ховаючи своє зніяковіння.

— Життєтворне! — Швидко й безболісно Ірина вколола голку під шкіру. Вона робила ін'єкцію напрочуд метко й майстерно. В її руках всяке діло спорилося. — Снотворне йому не потрібне. Коли він захоче спати, мені досить заспівати танго. Тільки ж глядіть, — знову неприємно засміялася вона, — не засніть, коли ми з вами підемо до танцю! „Спи мое серце тихутко...“ — Наспівуючи, вона подалася з палати.

Але на порозі її перестрів обурений шепіт Тані:

— Що це? Хто це? Ах, це ви, Ірино! Та як ви можете...

— Нічого, сестрице, — вступився я, — це, щоб я заснув...

— Я не дозволю співати в палаті біля хворого!

Ірина пхекнула:

— Хворому веселощі потрібніші, як здоровому.

— Я не чула, щоб в медицині вдавалися до...

— Медицину треба до хворого пристосовувати, а не хворого до медицини. У, мрачная дівушка!

Вони зникли в коридорі, і якийсь час чулася їх суперечка.

— Неприємна дівчина, — знехотя озвалася Варвара.

Я промовчав. Справді, щось прикре — умисне та фальшиве — було в вибриках Ірини, в самому її вдаваному піднесенні. Алеж мені так не хотілося псувати моє перше враження про неї. Адже, саме з нею був зв'язаний весь мій страшний кошмар тієї першої ночі, коли я борсався між муками і спокоєм, між смертю і життям. Щоразу відчуття спокою і життя в'язалося саме з присутністю біля мене Ірини. Вона немов витягала мене з чорного провалля безодні. Вона була біля мене в хвилини конання, і тепер ми немов поріднилися. І я сердився на Варвару за те, що вона була присутня при тому, як Ірина виказала якусь неприємну рисочку в собі. Я б хотів, щоб Ірина була Варварі симпатична. І я злостився на себе самого, що й я відчув щось несимпатичне в Ірині.

В цю хвилину каблучки Ніни Сергіївни задріботили знову через поріг.

— Ніно Сергіївно! — вітав я її майже закохано. Вітав похапцем, немов боячись, щоб і Ніна Сергіївна чимось не зрадила мого зачаровання перед Варварою.

— Це... це ви? Ви — Ніна Сергіївна? — почув я схвильований, майже зляканий шепіт Варвари.

— Я.

— Ви... ви! — Варвара схопилася, підбігла до Ніни Сергіївни. — Ніно Сергіївно! Ви врятували Максима! — У Варвариній мові бриніли сльози. — Все моє життя, все що хочете...

— Ну, що ви! Що ви! — Я відчув, як Ніна Сергіївна тяжко зніяковіла. — Ну, як вам не соромно...

— Соромно? Перед вами! Та ж ви...

— Та киньте ж, будь ласка! Ах, господи! — Вона заговорила суворо й офіційно. — Я категорично забороняю вам ...

— Забороняєте бути вдячною за те, що ви порятували найдорогшу для мене людину?! Ніно Сергіївно!

— Ну, взагалі... не можна ж так. — Ніна Сергіївна, здається, пручалась, видаючися з Варвариних обіймів. — Стривайте, Професор іде!

— Аж ось і ми! — Голос Професора звучав повновладним господарем, полохаючи звичну припишкільність лікарні. — Не скучили? Ми вам тут скучити не дамо. Набриднемо! Гнати будете нас! Втікатимете від нас світ-за-очі. Ну, кохана жінко, наша супернице, тепер на хвилиночку відступіть нам вашого коханого чоловіка. Ми його тут теж покохали, і, будьте спокійні, викохаємо! Дарма, що він всю нашу медицину вважає негодящою проти одної вашої посмішки. Та ми не злопам'ятні... Ану не ворухіться. — Мое ліжко легко похитнулося, Професор присіла на крайчик. — Приготуйтеся, Танечко. — Якись інструменти забряжчали на металевій талі, очевидно, в Таніних руках. — А ви не турбуйтеся — нічого страшного, і асистувати буде ваша дружина. Знаєте, що таке лізоцим? Не знаєте? І чудово. — Її пальці легко торкнулися моєї голови, обережно знімаючи пов'язку з очей. — Приготуйтеся, Танечко! От бачите, дитинко, і на вас прийшла черга виконати ваші трудові обов'язки та здійснити ваші медичні знання. Будете крапати, коли я скажу. Дві — три краплі у кожне око.

— Професор! — захвилювався я, — розумієте: цей нещасний випадок зо мною трапився так недоречно, так невчасно...

— Розумію, — згодилася Професор, — хвороби взагалі недоречні, а нещасні випадки ніколи не трапляються вчасно. Нещасний випадок — сліпий.

— Це правильно, Професор, але я не про те. Розумієте, сьогодні якраз організуються бригади у нас на заводі, для широкого застосування... моїх методів. А я... я от тут, отакий. Я вас дуже прошу, подзвоніть на завод: нехай бригадири прийдуть сюди до мене і я з'ясую їм...

— Серце моє! — прогула Професор своїм басом, — ви в лікарні, а це суворіше за найсуворішу ізоляцію. Ніяких бригадирів і ніяких методів! Зараз їх для вас на світі нема. Тепер уже дозвольте нам... широко застосовувати наші методи. І бригадир тут один — я. А будете комизитись — і дружині заборонімо вас відвідувати. Прошу тихо. Так. Наготували піпетку, Танечко?.. Так, так, так... Ага! Так, так, так...

Я відчув на собі, на моєму обличчі, на моїх очах пильний погляд Професора. Я почував цей погляд майже, як матеріальну річ.

— Погляньте на мене. Що?

Запало довге мовчання. Я чув дихання всіх присутніх у палаті — Варвари, Тані, Ніни Сергіївни. Не дихала тільки Професор. Її погляд просто вперся мені в очі, — я це відчував, немов гострий біль. Нарешті, Таня порушила мовчанку:

— Можна крапати, Професор?

Погляд Професора зник з мого обличчя.

— Що? — немов виринула вона із глибокої задуми. — Ах, так! Можна, можна... — Моє ліжко знову хитнулося, Професор звелася на ноги.

— Пов'язку знову накласти, Професор, чи не треба?

— Що?.. А, так, так! Знову... Ні, не треба! Неодмінно пов'язку. І зверху — чорний шовк.

Мовчання запанувало знову. Я хотів спитати, та в цей час поспішні, але важкі кроки Професора зарипіли вже до порогу. Ніна Сергіївна і Таня рушили вслід.

Професор спинилась аж за коліном коридору. Вона спинилась враз і рвучко, несподівано для цілої її огрядної постави, обернулась до Ніни Сергіївни:

— Обидва ока!

— Ай! — скрикнула Таня і таця з бренькотом покотилася з її рук на підлогу, жалісно забряжчали потрошені слюки та склянки.

Професор вхопила Таню за руку і стисла так, що бідолашна дівчина аж присіла:

— Пробачте! — прогриміла вона гучно, на весь коридор, — я штовхнула вас? — Потім прошепотіла, майже злісно. — Цитьте! Ви хто? Сестра чи баришня із танцкласу?

Таня затулила лице руками, спід долонь бігли сльози, плечі її здригалися в заглушених риданнях.

Варвара стояла на повороті коридора. Вона вибігла на брязкіт розтрошеного скла. Вона не розуміла нічого, вона не знала нічого, але жах страшного передчуття нагло вдарив її з ніг до голови. І вона закам'яніла, нездатна рушити з місця, нездатна промовити слова запитання, нездатна кліпнути оком.

... — Варваро! — покликав я, — Варваро, Професор знімав мені пов'язку, чи ні?.. Що? Варваро?

... Варвари в палаті не було. Хворий в палаті номер шістнадцять був сам.

5

Нарада ординаторів починалася сьогодні з невеличким запізненням.

Власне, то була тільки термінологія — „нарада ординаторів“. Адже, всіх ординаторів у цій лікарні було тільки двоє: Генрієта Макарівна та Ніна Сергіївна. Інколи участь у нараді

брали ще й лікар з карети швидкої допомоги та лікар з амбулаторії, що обходив заводське селище по хатніх викликах,—якщо на годину наради у них не траплялося викликів. Це ж була маленька, зовсім маленька, тільки з двома невеличкими відділами лікарня—спеціалізований відділок районної лікарні, її аванпост на виробництві. Сюди потрапляли тільки з гострими захворюваннями, або після нещасних випадків—для негайної медичної допомоги. Тут здебільшого робили перев'язки, ін'єкції, переливання крові, викачували шлункове містиво, клали грілки або втихомирювали сердечні напади. І тільки пацієнти з наглою крупозною пневмонією затримувалися тут довше. А взагалі всі хворі, що потребували госпіталізації, після первісної медичної обробки тут, рівно, як і всякі „цікаві медичні випадки“, або хроніки транспортувалися за кілька кілометрів до районної лікарні, що обслуговувала ці кілька заводів та шахт, розкиданих одна коло одної в широкому придонецькому степу. Щодо Професора, то вона була тут, у лікарні, людиною випадковою, дочасною. В зв'язку з своєю черговою науковою роботою з виробничої травматології, вона залишила на якийсь час кафедру в індустріальному центрі і виїхала сюди, до низової лікарні при заводі. Матеріали були вже зібрані і розроблені, і невдовзі вона мала виїхати геть.

Але нарада ординаторів відбувалася щодня, крім вихідних днів, об одинадцятій ранку.

Сьогодні основним об'єктом обговорення наради мав бути хворий Коротко, амбустура кутанеїс тегменторум,—опік шкіряних покрівів.

Генрієта Макарівна та Ніна Сергіївна сиділи вже в кабінеті і чекали на Професора. Вони сиділи одна проти одної, по обидва боки великого письмового стола, під вікном. Історія хвороби Максима Прохоровича Коротка лежала перед Генрієтою Макарівною. Тридцять рядків, записаних за ці дві доби швидкою рукою Ніни Сергіївни. Останні кілька рядків, приписані щойно, фіксували об'єктивні спостереження сьогоднішнього ранішнього огляду та самопочуття хворого з його власних слів. І вони свідчили, що запропонований і здійснений Ніною Сергіївною спосіб першої невідкладної допомоги не тільки порятував хворому життя, всупереч першим безнадійним прогнозам, але й дав взагалі блискучі результати: урвав страждання хворого, спинив процес запалення, ба й запобіг замертвінню, тобто гангрені шкіром'ясневих покрівів. Коли б здійснений був інший спосіб першої невідкладної допомоги, спосіб, запропонований Генрієтою Макарівною, то медицина, певна річ, повинна була сподіватися на збереження життя хворому, але не було б і не могло б бути подібних результатів, бо той спосіб на такі результати і не претендував. Генрієта Макарівна, старший ординатор лікарні, лікар

з п'ятнадцятирічним стажем, дійшлий практик і добрий діагностик — повинна була визнати це перед собою і перед своїм молодим колегою, молодшим ординатором лікарні, Ніною Сергіївною. Але Ніна Сергіївна сиділа, спершися підборіддям на долоню, і сумно позирала в вікно. За вікном стояв мрячний осінній день. В вогкому, кошлатому тумані ледь боввали корпуси недалекого заводу і, дарма що вдень, в заводських корпусах горіло світло. Чотирикутники ближніх вікон заводу світилися блідорудуватим неживим сяєвом. І годі було вгледіти більше крізь туман. Адже, після тих останніх у записі вранішнього огляду рядків, було ще одне, але таке значуще, слово: амаврозис. Втрата зору.

— Ну, Ніночко,— сказала нарешті Генрієта Макарівна,— питаю тебе.

Ніна Сергіївна не відказала і навіть не ворухнулась. Тільки очі її, швидкі й бистрі очі під величезними колами окулярів ледь-ледь мружилися. Так, немов скам'янівши, вона просиділа з хвилину, невідривно вдивляючися в туман. Потім ледве ворухнула устами:

— Алеж він сліпий...

Генрієта Макарівна сіпнула злегка плечем:

— Алеж він живий... До речі!— нагадалася вона,— хто біля нього зараз чергує?

— Таня.

— Ти добре попередила її, щоб ні словом, ані півсловом не проходила перед ним? Щоб на всі запитання про очі відповідала незнанням і адресувала до нас? І нехай не поводитися біля нього занадто жалісно, щоб не викликати в нього підозри. Адже, наш обов'язок...

— Професор уже сказала їй про це.

Генрієта Макарівна затурбувалась:

— Ах, ні, ні!— Вона натисла на кнопку дзвоника.— Я не покладаюся на Таню. Вона надто молода і вразлива.— У двері злегка постукано— на порозі виструнчився Дедушка.— Будь ласка, Дедушка, покличете сюди швиденько Ірину.

— Слухаю, Генрієто Макарівно! Ту ж мить!— Дедушка зривав „кругом“ і зник.

Ніна Сергіївна пересмикнула плечима:

— Чому ти не хочеш довіритися Тані? Що з того, що вона молода і вразлива? Алеж вона сестра, і далі буде сестрою, нехай зникає. А Ірина хірургічна і ти прекрасно знаєш, що ми використовуємо її для чергувань біля хворих тільки в виключних випадках, в ніч після операції. До того ж вона чергувала біля Коротка, поки йому було погано, аж дві доби в ряд. Їй треба дати спочинок.

Генрієта Макарівна обурилась:

— Даремне ти потураєш цій вертихвістці. Нічого їй не зробиться, коли спочине іншим разом. Коротко в надто сер-

йозному стані. А ця вертихвістка досвідчена, весела і хитра. Нехай почергує, це її обов'язок!

Ніна Сергіївна хотіла ще щось сказати, але за дверима почулося веселе насвистування і танцювальна хода. Двері розчинилися і на порозі з'явилась Ірина:

— Ви кликали мене, Генрієто Макарівно?

— Кликala. Ви знаєте, що Коротко осліп?

Ірина кивнула.

— Так от, доки не мине цей гострий момент і Коротко довідається про свою сліпоту, і поки ми зможемо передати Коротка до лікарні, біля нього чергуватимете ви, Ірино, зрозуміли?

Ірина постояла якусь мить, дивлячись собі під ноги. Потім, так само мовчки, повернулася і пішла до дверей.

— Ви чули?

Ірина спинилась, тримаючись за ручку дверей. Обличчя її було немов спокійне, але очі розкидали лихі іскри. Цілим снопом цих іскор вона кинула на Генрієту Макарівну, але, так і не відповівши, вона штовхнула двері й ступила через поріг.

— Ірино! — роздратовано гукнула Генрієта Макарівна, — коли до вас звертаються, треба відповідати. Може ви не можете? Тоді... тоді вас замінить Ніна Сергіївна, або чергуватиму я сама. Ви зайняті?

Ірина вихилилась, чудернацьки переломившись у талії, випнувши груди й визивно відкинувши голову. Брови її стрибнули вгору, вії примружились, а руку вона вперла в бік:

— Так. Я зайнята. Сьогодні — вечір західних танців у заводському клубі, а вночі має прийти до мене мій любовник. Але ваш наказ буде виконано. — Секунду вона зухвало позирала на сторопілу Генрієту Макарівну. Потім додала ще, вперши в боки і другу руку. — Чи ви гадаєте, що я не маю права танцювати західні танці або мати любовників? — Вона крутнула стегнами, війнула халатом і зникла. Її пантофлі сердито залопотіли по сходах нагору.

— Ні, ти бачила!? — аж захлинулася Генрієта Макарівна. На її вилицях спалахнули синьо-рожеві плями. — Ні, ти бачила — яка?!

Ніна Сергіївна дивилася в вікно. Туман на дворі не рідшав. Навпаки: що далі завойовував свої права день, що вище підбиалося десь там сонце, то більше густішав туман, то тісніше припадав він до землі, то нижче стелилися його клуби долом. Світляки заводських вікон мінили крізь нього свою руду барву на блідозеленову. Було вже десять хвилин після одинадцятої. А Професор не йшла та не йшла. Вона сиділа в лабораторії над аналізами хворого Петренка. Коли вона заглиблювалася в аналізи, то всіх, крім лаборантки, гнала з лабораторії геть. Петренко ж був центральним персонажем в роботі, яку вона готувала. Ніна Сергіївна відірвалася від вікна, підійшла до дверей і гукнула:

— Дедушка, скажіть Професорові, що ми чекаємо на неї вже десять хвилин!

Потім вона пройшлася по кімнаті туди й назад, зціпивши пальці рук і потріскуючи кісточками.

— Сліпий... сліпий... сліпий...— прошепотіла вона.

Генрієта Макарівна відклала історію хвороби і теж стисла собі долонями скроні:

— Так, який жах! Який жах!— Вона поклала обличчя на руки і журно дивилася перед собою.— Для чого жити на світі сліпому? Хіба це життя?— Вона зітхнула.— Звичайно, медична етика, наш медичний обов'язок врятувати йому життя, але...

— Ах!— розсердилась Ніна Сергіївна.— Ти неправа, коли вважаєш, що наша допомога цілком ефективна. Звичайно, страждання спинено, запалення теж, але цим врятовано лише епідерміс і невідомо ще, як реагуватимуть далі внутрішні органи. Процес утворення отруйних речовин в організмі в наслідок опечення не міг бути припинений абортивно. Ми мусимо тепер перевірити в Коротка нирки, надниркові залози, взагалі цілу секреторну діяльність. Ми негайно повинні зробити всі аналізи!

Генрієта Макарівна рішуче поклала руку на історію хвороби:

— Ніна! Я категорічно проти. Коротко вимучений, і зайві досліді тільки виснажать його. Ми виконали наш обов'язок,— ми запобігли катастрофі, організмові створено умови для відживлення,— тепер дамо спокій та волю самому організмові.

Ніна Сергіївна спалахнула:

— Обов'язок, обов'язок! Медицина не вичерпується тільки виконанням обов'язку. Річ не тільки в тому, щоб порятувати життя, а в тому, щоб повернути здоров'я цілком. „Виконали обов'язок, дати спокій, організм сам переборє!“ Все це прекрасно. А коли не переборє? Хіба не ми повинні допомогти йому перебороти? А для того, щоб допомогти, ми повинні насамперед пізнати самий організм, всі його вроджені властивості й вади та всі ненормальності, спричинені хворобою. Отже дослідити його якнайдетальніше!

— Ні,— категорічно відрубала Генрієта Макарівна,— ми не будемо цього робити. Я певна, що на цей раз і Професор підтримає мене.

— А я зовсім не певна!— з неменшою категоричністю, але з ще більшим заповзяттям відгукнулася Ніна Сергіївна. Вона спинилася перед Генрієтою Макарівною, глибоко засунувши руки в кишені халата і поблискуючи очима поверх окулярів.— Хворого веду я, це мій хворий, і я негайно скликаю консиліум!

Генрієта Макарівна здвигнула плечима й відвернулася до вікна:

— Ти робишся зовсім неможливою. Це навіть і не принципальність, а просто впертість. Жіноцька експансивність. А медик повинен бути розважливим мужчиною.

Ніна Сергіївна фиркнула й відійшла на своє місце до вікна.

— Медик повинен бути насамперед медиком!

— Юнацькі парадокси і претензія на гостромовність.

Обидві роздратовано замовкли. Генрієта Макарівна тарабанила пальцями по столі. Ці вічні суперечки з Ніною Сергіївною! Тільки чотири роки з студентської лави, талановита, безперечно, але надто вже запальна й бистра. Ніколи ні з ким не погоджується. Все мусить перемацати власними пальцями. Всі винаходи їй неодмінно треба винайти наново, всі відкриття неодмінно ще раз зробити самій. Ніколи не довіряє попереднім висновкам інших лікарів та лікарень, завжди починає братися до хворого з самих початків. Кожнісінький новий патентований медикамент, засвідчений світилами медицини, ніколи не почне вживати на хворих, не перевіривши його дії попередю на здорових. Юнацький фанатизм!

Ніна Сергіївна теж тарабанила пальцями — тільки не по столі, а по склі вікна. Її очі тоскно вдивлялися в цей проклятий туман за вікном. Вічно ця впертість Генрієти Макарівної! Досвідчений лікар з п'ятнадцятирічним стажем, такий прекрасний діагностик, але — надто вже затята в своїй ортодоксальності. Для неї вся спадщина медичної науки це не просто досвід віків і керівництво, а якась догма. Кожне нове слово вона приймає лише тоді, якщо воно засвідчене безперечними авторитетами. Якесь стариківська інертність!

— Ніна! — подала голос Генрієта Макарівна, — покинь торохкотіти по склу. Ти можеш дряпнути нігтем, а я, ти ж знаєш, цього не зношу.

Ніна Сергіївна слухняно опустила руку. Якусь мить вона ще дивилась у вікно. Потім потягнулася всім тілом, аж хруснули кістки, і жалісним, зовсім дитячим голоском, з сердечними мрійними нотками, майже проспівала:

— Ах, і коли нарешті настане той час, що будемо лікувати не хворих, а ще здорових! Коли прийде той час, що всі здорові будуть диспансеризовані, по місцю їх проживання, і на кожнісіньку людину в світі буде заведений якийсь паспорт, кондуїт, якась „історія здоров'я“. Щоб, в разі нещасного випадку, або хвороби, ми, лікарі, мали змогу, зробивши аналізи й дослідивши всі порушення функцій, звірити дані з нормальним станом організму, з звичними його функціями! Щоб нам зразу стало зрозуміло, в чому відхилення проти норми, звідки й куди розвивається хвороба. А то, не знаючи хворого до хвороби, ми робимо стільки помилок: не бачимо головних загроз, лікуємо не те, що потрібно, ба й неіснуючі недуги...

— Ну! Пішла-поїхала! — Генрієта Макарівна зневажливо відмахнулася. — З своїми дитячими забаганками! Спочатку диспансеризування здорових, потім агітувати ситих, щоб не були голодні, а тоді переконувати багатих, що погано бути

бідним! Ти скоро з глузду з'їдеш з своєю теорією профілактики та сектанською носунтологією!

Ніну Сергіївну аж кинуло в кров. Вона відскочила від вікна: — А ви, носологи, з глузду не з'їжджаєте, зате з самої медицини з'їхали! А для лікаря це, мабуть, гірше. — Вона розпалилася, розчервонілася, зробилася неначе стрункіша й пружніша, вона сперлася на стіл, аж перехилившись до Генрієти Макарівни, — вона тепер не замовкне, поки не виговорить усього, поки не доведе, або не знищить свого супротивника, бо її вражено в найболючіше, можливо, в найдорогше. І вона майже закричала: — Загальні тільки назви хвороб, а хворі різні, бо кожний організм відбуває хворобу по-різному, відповідно до своїх властивостей. Нема нежитю, а є хворі на нежить! Нема такої хвороби „виразка шлунку“, а є хворі на „виразку шлунку“! Пневмоній стільки ж, скільки є хворих на пневмонію! І не хворобу треба лікувати, а організм, який вражений цією хворобою! Невже ви цього не розумієте?

— Не розуміємо. — Генрієта Макарівна знизала плечима. — Алеж зараз мова не про те, а про хворого Коротка. Гаразд, скажімо, ти зробиш усі аналізи, ти вивчиш його організм вздовж і впоперек, ти візьмешся лікувати не саме „опечення“, а „організм“, який зреагував хворобливими явищами на опечення. Все це дуже добре. Алеж — амаврозис? Він осліп.

Ніна Сергіївна сіла. Вона враз зробилася безсила й навіть немов би поменшала:

— Осліп... — прошепотіла вона.

Осліп. До чого тут великорозумні суперечки про „носологію“ та „носунтологію“. Хворий Коротко осліп.

Двері відчинилися і увійшла Професор.

— Професор! — кинулась до неї Ніна Сергіївна, — як ви думаєте, може втрата зору в Коротка то тільки результат нервового зрушення? — В її запитанні було стільки надії, стільки благання.

— Ні, — сказала Професор, — опаци́тас корнее: помутіння рогівки.

Ніна Сергіївна сіла на своє місце. Безсила й маленька.

В цю хвилину в двері постукано і на порозі з'явився Дедушка:

— Товаришу Професор, — конфіденційно доповів він, — дозвольте доложити: там знову прийшли товариш Прохоренко. Накажіть увійти, чи дозволите сказати, щоб почекали, поки у нас нарада?

— Ні, ні! Просіть, Дедушка: я сама запрошувала його!

До кабінету увійшов присадкуватий чоловік у військовому однострою без армійських значків. Він весело посміхався і радісно вітався до всіх:

— Товарищі Професорові! Генрієті Макарівні! Ніні Сергіївні!

Він потис всім по черзі руки, тоді став і ще раз оглянув всіх веселими очима. Це ж були його старі й давні знайомі,— правда, йому самому ще ніколи не траплялося вдаватися по допомогу лікарів, але ці останні два — три дні, відколи трапилося оця капость з майстром Коротком, він не міг прожити години, щоб не подзвонити сюди по телефону.

— Здрастуйте, товариші! Як же здоров'ячко нашого стахановського передовика? Ах, Ніно Сергіївно, про вас слава гуде вже по цілому заводу! Вчора нова коротківська бригада, утворена після останнього його рекорду, вирішила привласнити собі ваше ім'я: „Коротківська бригада імени лікаря Ніни Сергіївни“! Так і записали. От було сміха: „імени Ніни Сергіївни“,— цілий завод знає, що вас звати Ніна Сергіївна, але нікому так і невідомо, як же ваше прізвище! Ну й ну! От конфуз!

Ніна Сергіївна зробилася червона, як півон, і сердито напружила брови. Що за єрунда! Вона аж сплеснула руками, щоб сказати вже щось гостре й гнівне. Але присадкуватий чоловічок перехопив обидві її руки. Праву він ще раз потис, а ліву поцілував:

— Страшенно, знаєте, переконфузились хлопці. А я їм кажу: не біда, прізвище ми довідаємося в секторі кадрів, а коли людину знає цілий завод не на прізвище, а на ім'я, то це тільки означає, що справді таки треба створити бригаду в ім'я такої людини! Хіба не так, товаришу Професор?

— Так,— сказала Професор,— сідайте. Ви пробачте, товаришу Прохоренко, що я відірвала вас від справ, але...

— Що трапилося?— Сміх зник з обличчя Прохоренка, він зразу сів, пильний погляд миттю перебіг по обличчях присутніх.— Що таке трапилося, товариші?

Професор спинила його погляд на собі:

— Коротко осліп.

— Так-с...

Прохоренко знову поглянув на всіх, на кожного зокрема, і погляд його затримався довго на кожному обличчі.

Коротко осліп! Максим Прохорович Коротко! Майстер-сталевар! Найперший стахановець! Побратим. Приятель дитячих років. Разом видирали горобині гнізда...

— Слухайте, товариші,— прошепотів він,— цього не може бути... Цього не повинно бути!— голосніше поправився він.— А чому?

— Очі ошпарено теж...

Всі мовчали. Професор дивилася Прохоренкові в лице, Генрієта Макарівна перечитувала ще раз історію хвороби, Ніна Сергіївна ховала очі і намагалася глянути у вікно.

Прохоренко звівся й обсмикнув поли гімнастюрки:

— А що треба було зробити тоді, зразу ж, при першій допомозі, щоб зберегти зір товаришеві Коротко?

— Я не розумію вас,— сказала Професор,— було зроблено

все, що треба. Очі були опечені теж, на них або вдарило струменем пари, або бризнуло вогнем, але чи це вплине на зір, тоді неможливо було визначити.

— Може потрібно було вжити якихось спеціальних заходів, щоб забезпечити збереження... очей?

— Всі запобіжні заходи були вжиті, ніяких спеціальних для очей не можна було вживати.

Прохоренко гостро глянув на похилу постать Ніни Сергіївни:

— Може... вжиття отого невідомого ще, неперевіреного способу Ніни Сергіївни... врятувавши взагалі життя Короткові, пошкодило саме очам?

— Ні,— сказала Професор.— Що ви!

Прохоренко схвильовано пройшовся по кімнаті. Тоді спинився перед Професором:

— А може, заперечення лікаря Генрієти Макарівни проти способу Ніни Сергіївни затримало, прогаяло час, або зв'язало й дезорієнтувало, і в наслідок цього...

Ніна Сергіївна спалахнула й схопилася з місця:

— Я не розумію, товаришу Прохоренко! Яке ви маєте право вигадувати якісь підозри, коли...

— Пробачте! — спинив її Прохоренко, — я маю таке право. — Він упіймав себе на різкості тону і поклався зм'якшити мову. — Бачите, дорога Ніна Сергіївна, ви зробили величезну справу, ви врятували людині життя і ви сміливо взяли всю відповідальність за це на себе. Так несить же цю відповідальність до кінця. — Його голос, проти волі, знову зазвучав різкіше. — Якщо була змога, нехай навіть зв'язана з ризиком, зберегти зір товаришеві Коротко...

— Змоги такої не було! — перебила його Професор, — не могло в ту хвилину бути навіть ніяких до того показань.

— А леж, — захвилювався Прохоренко, — може потрібно було тоді ж зразу зробити якусь операцію? Операцію на очах?

— О, ні, — сказала Професор, — ніяка операція в такому випадку неприпустима.

— Операція? — схопилася Ніна Сергіївна, — ви кажете: операція? — В її голосі забриніли якісь не то непевні, не то надійні нотки. Немов з благанням вона подивилася на Професора.

Професор посадила її на місце рухом руки:

— Операція в подібних випадках може бути допустима хібащо за рік, та й чи вона потрібна, про те можна буде сказати ще дуже не скоро. Я офтальмолог, товаришу Прохоренко.

— Хто ви?

— Окуліст, очник і хірург.

— Дуже добре. Але я вимагаю консилиуму. Може треба негайно повезти Коротка до Москви? Або, коли не можна його зачіпати, то викликати московських спеціалістів сюди? Можна блискавкою, аеропланом...

— Консиліум ми скличемо,— стонула плечима Професор, але непотрібні ні блискавка, ані аероплан. Навіаки— потрібний час, довгий час. Місяці, а може й роки.

Прохоренко сів і підпер голову руками. Він враз якось охляв і знітився:

— Алеж він сліпий, сліпий...— простогнав він, просто нав жалісно й безсило,— як же він житиме... сліпий?

Професор, Генрієта Макарівна, Ніна Сергіївна мовчали. Дзвінко такав годинник на руці в Прохоренка...

В вестибюлі, під дверима кабінету на лаві сиділа Таня. Перед нею стояв Дедушка. Таня знову плакала і Дедушка докірливо хитав головою:

— Ай-яй-яй! Ну, і як ти в товк не візьмеш? Та ж ніхто тобі такого й не казав. Не „не довіряють“, а тільки— ти часом неможна ще звиритися на тебе. Тим часом, доки ти ще така молода, не роками молода— то пусте; молоді, вони он які бувають, і інженери, як от Мотя Перепелицина, скажати б, і лікарі, он як наша Ніна Сергіївна, і всякі там винахідники на полюсі, чи де, ба й герої Союзу,— а молода ти ще при цій-о роботі. Второпала? Обвикнеш, при звичайшся, постигнеш не тільки медицину, а й саме порання біля живої людини,— от тоді тобі, товаришу, все чисто довірять! От скажати б тобі— я. В тисячу вісімсот вісімдесят дев'ятому році в селі Красному, отут зразу за Ясинуватою, в поміщика Родзена, в економії гуси я пас. А тоді, як була в африканському Трансвалі війна бурів проти англичан, пішов я на шахти по роду видавати...

— Дедушка!— схлипнула Таня,— алеж я спеціальну школу закінчила! І я ж нарештє в сестри пішла...

— Пожди, пожди!— докірливо перепинив її Дедушка.

Але Таня вже спалахнула, їй було треба висказати все, і вона зашепотіла швидко і пристрасно:

— Як була я ще зовсім маленька, потопала я в річку саме, як крига скресла— йшла, йшла льодом і провалилася. Так якийсь собі чоловік, зовсім сторонній, перехожий— ніхто й не знав звідки він— у воду кинувся мене рятувати. Тільки крига на нього найшла, не вдержався він і під лід. Так і загинув, потонув, а мене витягли інші, які теж кинулися мене рятувати. Своїм життям за мене важили, Дедушка! Як же я...

— Пожди!— гримнув Дедушка.— Кажу ж тобі, не розбалакуй. У нас тут розбалакувати не помагається! Що ти мені свою біографію розповідаєш! Я її в анкетці можу перечитати. Ти послухай краще мене, старого. Я тобі діло кажу. Як ото пішов я, значить, на шахти у тисячу вісімсот дев'яносто восьмому році, а шахти ж тоді не такі були, як тепер за нашої власті, а просто тоді колодязь, дірка в землю та й годі. Експлуатував тоді там робочого чоловіка француз,— та

каже мені штейгер, а штейгери тоді ти знаєш, які були? Це, брат, на всю шахту найперший чоловік був і йому...

Маруся своїм нечутним льотом випорхнула з другого поверху й понеслася по коридору. Вона пролітала вже так десятий раз, поки Дедушка вговарював заплакану Таню.

— Сестра Тетяна Миронець! — встигла Маруся, не притишуючи ходи. — Чуєш, Танько? Біжи до палати номер три, там зворому Петренкові перемінити компрес треба. І до другої палати кличуть тебе, не знаю чого!

Вона зникла. Таня схопилася мерщій. Дедушка задоволено розгладив вуса:

— А я що кажу? От і тобі діла вище голови. А ти кажеш, не довіряють. Медицина це, дівко, таке діло...

Перед Дедушкою вже нікого не було, але він не змовк, доки не докінчив про медицину і про те, що йому сказав штейгер, та що він йому відповів, і як після того почалася революція тисяча дев'яťсот п'ятого року, яку Ленін назвав генеральною репетицією, бо то справді була тільки репетиція перед справжньою революцією сімнадцятого року, як ото буває репетиція в театрах перед спектаклем, але медицина це вам не театр, хоча й прозивають „анатомічним театром“ залу, де студенти вправляються на трупах мертвих людей, та то неправильно, бо є це прозекторська, наукова, сказати б, лабораторія, а зовсім не танцюлька якась, куди вчащає ота цинкосна Іринка — так вона ж вітрогонка, урвиголова, і, коли Таня хоче в люди вийти, нехай на неї не оглядається, хоча навчитися їй є чого в Іринки, бо то ж справжня сестриця, на таких в імперіалістичну війну п'ятнадцятого року вся медицина на фронті держалась, — Дедушка сам був поранений тричі і знає, що воно значить справжня сестра і кому можна живу людину довірити, а кому не можна. І хіба мова про те, що „не довіряють“? То ж тільки тимчасово, доки ти ще така молода, не роками молода — то пусте; молоді он які бувають, і інженери, як Мотя Перепелицина, сказати б, і лікарі, як он наша Ніна Сергіївна, і всякі там винахідники на полюсі, чи де, ба й герої Союзу...

6

Я лежав і думки снувалися в моїй голові.

А втім, то не були навіть думки. Просто я лежав без діла і вничев'я думалося про все і ні про що, власне. Проревів заводський гудок — друга зміна, простугоніли колеса по рейках — пройшов пасажирський на Ворошиловград, фаркали вантажні машини — то вивозили з заводу, з цеху ширвжитку, готові вироби: їх же не подають до станції, а просто машинами перекидають на базу. Чудно! Як багато звуків на світі, і кожний щось визначає, символізує якийсь життя, а ми звичаєм навіть не слухаємо тих звуків. А скільки є ще таких

звуків, яких ми просто не чуємо. В стіні моєї палати що-
потріскує раз-у-раз. Невже то осипається тинкування? Чи
зсихаються дранки та тріскають впоодвож? Або он у кухні
вона ж далеко в кінці коридору першого поверху — щось на-
добває вже може з годину. То мабуть крапає з кранту
краплі до зливу. А коли той кран відкручують, то навіть
у стояку водогона, що проходить попід моєю палатою, що-
враз рипає сильно, тоді довго гарчить. А от щось брязну-
за рогом в кінці коридору. То сестра Ірина в кімнаті, що по-
перед операційною, готує якийсь інструмент. Я чую навіть, що
цей інструмент сталевий і брязнув на металеву ж тачку.
Чудно, але я, тут у палаті лікарні, за товстими мурами й по-
двійними зимовими рамами, чую, як бамкнув двічі, далеко
далеко дзвін. То відхід пасажирському на станції. А станція
може за півкілометра, аж у кінці заводського шосе. Чи чу-
я почав краще? Чи ці звуки не були раніше чутні? Ні,
я просто не прислухався раніше. Тепер мені не було що ро-
бити, і я чув. Бо я слухав.

Але, за тим прислуханням, я не почув, як до палати ви-
йшла Ніна Сергіївна.

— Спали? — почув я її голос вже зовсім зблизка.

Мені зразу зробилося веселіше:

— Ні, ні!

— Поснідали вже?

— Дякую. Трохи.

Я скористав з її мовчанки і запитав про найголовніше:

— Ніно Сергіївно, а скоро вже я буду бачити?

— Скоро ... Ач, який нетерплячий! Скоро захворіти можна
а видужати — на це треба час.

Стілець зарипів, і Ніна Сергіївна сіла. В її руках зашеле-
стів папір:

— Зараз, — удавано-суворо сказала вона, — я складу на ва-
протокол.

— Ой, за що, Ніно Сергіївно?

— Щоб не робили пожеж та не парилися другий раз у
окропі. Це ж хуліганство. А зараз за хуліганство, ви ж знаєте
ух, як суворо. Дістанете півроку, або й рік ... на лікування.

— Ви мене лякаєте, Ніно Сергіївно, — зовсім щиро злякався
я, — невже рік?

— Ну, я жартую. Вже й пожартувати не можна. Зараз ви
мені коротко, але докладно розповісте про всі, всі, які тільки
у вас є, чи були недуги. Щоб ми знали, що ви за один!

— Алеж, Ніно Сергіївно, нащо це? Буде й того, що є.
Для чого вам це?

— Ми, медики, ненажерливі. Будь ласка, — на що хворіли
на що хворієте і на що збираєтесь хворіти?

Жартівливо-суворий тон Ніни Сергіївни веселив і мене. Мені
теж замайнулося попустувати і я відказав їй в тон:

— Присягаюся на бороду Магомета, що досі зо мною не траплялося ніяких хірургічних випадків, вельми шановний товаришу хірург!

— І прекрасно. Але мене цікавлять не тільки хірургічні випадки. Хірурга, якщо він справді хірург, цікавить усе — аж до психічних хвороб. Так само, як психіатра — все, аж до хірургічних випадків. Якщо лікар ізолює хворобу від цілого організму, то він...

— Поганий лікар?

— Ні. Злочинець.

— О? А хворий?

— Співучасник злочину.

Я вдав перестрашеного на смерть і тремтливим шепотом заявив:

— Тоді, як чесна людина...

Ніна Сергіївна вмостила на стільцеві зручніше і заговорила знову серйозно:

— Тифом хворіли?

— Трьома: висипним, поворотним і черевним.

— От бачите! — зраділа Ніна Сергіївна. — Прекрасно. Ще на якісь інфекційні хвороби хворіли?

— Ну, — кор, скарлатина, дифтерія. Це змалку.

— Прекрасно! — Ніна Сергіївна швидко записувала. — Були якісь ускладнення, не пам'ятаєте? З вуха текло?

— Здається...

— От бачите! Прекрасно. Ангіни бувають?

— Бувають.

— А ви кажете! Як у вас з легенями?

— Нічого.

— А серце?

— Чудесне.

— Ніколи не турбувало?

— Ні.

— А шлунок?

— З колітом от морочився довгий час...

— Прекрасно. Давно? А до нервової системи не маєте претензій?

— Ну, нерви! Нерви, як нерви. — Запитання про нерви мене трохи засоромило. Мимоволі я згадав, як трапляється, полаємося ми з Варварою. В роздратуванні, бувало, наговориш чорті-чого, нагрімаєш несправедливо, а нишком виправдуєш себе, що то все „прокляті нерви“. Ширма егоїзму, дріб'язковості, власної недисциплінованості оті посилення на „нерви“. — Ні, нерви у мене здорові, — сказав я.

— А коли у вас настроїй кращий — вранці чи ввечері?

— От тобі й раз! Всяко буває.

— Буваєте роздратовані? Трапляється полаятися з жінкою? Наговорити їй чорті-чого, нагримати несправедливо, а тоді

катуватися за свою нестримність, і все ж таки не мати сили визнати свою несправедливість?

Я, мабуть, почервонів:

— Ну, Ніно Сергіївно, ви мене, їй-право, соромите ... Буває, звичайно. Щойно про це подумав.

— От бачите. Спина інколи ніє?

— Буває — поперек.

— А ноги крутить?

— Під негоду, звісно ...

— Прекрасно! А ревматизм у вас є?

— Що є — то є. Ще з війни.

— Прекрасно!

Мимоволі я засміявся:

— Ви так радієте з моїх хвороб, що вони вже й мені самому починають подобатися.

Тепер зніяковіла Ніна Сергіївна:

— Ну, от ... який бо ви ... Це в мене така звичка ...

Я відчув до Ніни Сергіївни дружню близькість і ніжність. Мені хотілось би потиснути їй руку, або взяти за плечі та тісно пригорнути до себе:

— Я розумію, доктор. Коли побачу якийсь непорядок у себе біля мартена, я ... теж радію. Не тому, що мені подобається той непорядок, а тому, що побачив непорядок. У мене теж така звичка.

— Правда? — зраділа Ніна Сергіївна. — От бачите! — Вона поклала блокнот і якийсь час задумливо постукувала каблучком до ніжки стільця. — Ще одне запитання, — непевно мовила вона, — але це вже не про хвороби, а про ... здоров'я. От, що мене цікавить ... Розумієте, в зв'язку з усіма цими вашими рекордами, про вас зложилася тут між нас уява, як про якогось ... Геркулеса. Геркулес, — поквапилася вона, — то така постать міфологічна ... Ну, міфологія це ...

— Знаю! — заспокоїв я її, — і про Геркулеса, і про міфологію. У нас у заводі тільки один з майстрів, старий кадровик, без закінченої середньої освіти. Так що можете говорити зовсім не тільки про всякі там ферити, цементити, перліти та мартенсити, або відмандштетову структуру й карозії, про що ви й поняття не маєте, а й про хрестові походи, імпресіонізм з футуризмом або міжпланетні подорожі ...

— Годі, годі! — Ніна Сергіївна зірвалася і замахала руками. — Годі, я вже убита. Спиніться, не можна ж бути таким жорстоким. Ви засоромили мене на все життя! Ох! — Вона знову сіла і, коли заговорила знову, то навіть з тембру голоса було чути, як страшно вона зніяковіла. — Яка, справді, я дурепа!

Мені теж зробилось ніяково:

— Ну, пробачте, я не хотів вас образити. Так по-дурному вийшло. Про що ви хотіли мене спитати?

— Ні, ні! Тепер вже не питаю!

— Та питаєте!

— Нізащо!

Я не міг стриматись і засміявся:

— Їй-право, ви даруйте мені, але зараз ви нагадали мені Марусю, санітарку. Точнісінько така ж розмова між нами була: все хотіла спитати, а тоді — „нізащо“. А все ж таки запитала.

— Про що саме?

— Про героїзм. Уявила собі, що я — герой. Що рекордний витоп стали — героїчний вчинок! Тепер ходить і мріє і собі учинити щонебудь героїське: відкрити північний полюс, облетіти довкола земної кулі, зробити соціальну революцію в Британській Індії. І то — неодмінно їй самій, своєю власною рукою.

— Ну, що ж, — спокійно сказала Ніна Сергіївна, — очевидно, ми з Марусею два черевики — пара. Я теж хотіла запитати вас майже про те саме, тільки з своєї медичної дзвіниці. Всі ці ваші рекорди склали тут про вас уяву, як про якогось виняткового, надзвичайно дужого чоловіка. А от виявляється, що і ревматизм у вас є, і коліт вас турбує, і ангіни, як у звичайної людини, ще й тричі на тиф хворіли. Виходить... — вона не підбрала слова й змовкла.

— Виходить, — докінчив я за неї, — ось що виходить: людина повинна працювати, і працювати добре, як найкраще, як тільки може. І потім — це ж цікаво, приємно працювати. В чому ж інакше інтерес життя? І, коли вже працюєш, то гідко ж працювати погано. Не знаю, чи зрозуміли ви, що я хотів сказати?

— Дякую за науку, — може трохи навіть холодно відповіла Ніна Сергіївна, — я й сама так думаю, точнісінько так, як ви. — Вона звелася. — Ну, відпочивайте гарненько. А я піду. Ви не будете сердитись, якщо ми тут вас трохи помучимо? Треба деякі аналізи зробити, і все таке?

— Будь ласка. Хоч і розстрілюйте. Я в ваших руках.

— Прекрасно.

Ніна Сергіївна задріботіла до порогу.

— Ніна Сергіївно, — спинив я ще її.

— Що?

Я завагався. Потім наваживсь:

— Я... буду бачити, Ніно Сергіївно?

Ніна Сергіївна відповіла швидко, але по коротенькій паузі, може в одну десяту частку секунди:

— Будете, милий, будете.

Її каблучки застукотіли геть по коридору і я зостався знову сам із своїми думками. Та ні, не думками, які там думки. Просто лежав бездумно і дослухався. Була передобідня пора. Внизу, в кухні, готувалися розносити обід по палатах. Он брязнули ложечки — то в метких пальцях санітарки Марусі. А це загурчали виделки й ножі під чиеюсь невідомою мені важкою рукою. Зараз принесуть мені бульйон, затертий жовт-

ком, парену спаржу, курячі фрікадельки з пюре та молочний кисіль. Мені здалося навіть, що я почув, як рипнули дверці холодильника, з якого виймали мисочки з киселем. Аж чудно, яке вразливе зробилося в мене вухо! Он десь далеко за мурами лікарні народився і зразу ж вмер якийсь звук. То півкілометра звідси пішла засипка шихти у домну. От у степу за другим селищем зарипів гальмами селянський віз. Там узвіз через Залізний Байрак. В дворі сусіднього з лікарнею дому гуртожитку парубків-чорноробів витрушували сінники. Під вікном хтось швидко пройшов по тротуару і в нього спадала з ноги калоша, пристукуючи. На даху метушилися горобці. Морська трава в подушці стільця, на якому сиділа Ніна Сергіївна біля мене, випружувалася і пошелестувала. Чорт забирай, невже можна почути, як випружується прим'ята трава? Чи це мені так здається, чи й справді у мене так загострився слух?

І нагло жах пронизав мене. Я затремтів з ніг до голови і піт вмить зволожив мені чуприну. Я ж чую так тонко, бо ж я — не бачу! Холод і спека війнули через моє тіло. І враз я побачив. Побачив — небачене і невидиме. Мій кінець.

— Я ж осліп! Назовсім!..

ЧАСТИНА ДРУГА

1

Літо цього року було гаряче, погоже й красне.

Але воно вже минало, і росяними серпневими ранками вже відчувався легіт другого літа, бабиного.

Глибока синь безхмарного неба зраня допізна не втрачала барв, і тільки до горизонту, по обріях, вона блідла, гублячись у ледь фіалкових маревах спеки. На заході сине шатро небозводу різко відтинала від землі аж чорна смуга далекого лісу. На сході бузковість крайнеба невідчутно оберталася на рудувату сивизну степової далечини. Степ наближався до селища сіруватою жовтизною стерні, чорністю свіжого зябу, рудими плямами глинищ. Сірі зигзаги доріг звідусіль збігалися до ставу край села, — там над блакитним плесом стояли ще свіжо-зелені очерети. Але по цей бік вікнини ставка земля ще дужче багатшала на кольори. На робітничих городах у гущавині темної зелені картопляного бадилля, між синього листя капусти, під зчорнілою баклажанною гичкою іскрилася яскрава червінка помідорів та прив'яла золотавість гарбузів, а жовтогарячі повнолиці сояшники струнко вишикувались по межах насторожі. Ще ближче, вздовж понад вулицями, в присадибних квітниках, літо аж вибухало переможним празником барв. Тут рясно визорило всіма можливими відтінками цвітіння. Потоп білих петуній та тютюну, ріки жовтих настурцій, озерця багряного

портулаку, ручаї червоних гвоздик та брунатних чорнобривців і сині збризки кручених паничів,— заводські корпуси здіймалися з цього райдужного моря громадами ясносірих скель та жовточервоних стромовин.

Як я любив цей звичний пейзаж, як добре знав я його до найменших подробиць! Не дивлячись, я міг полічити тополі над шляхом, міг би миттю накреслити плутанину доріг та стежок за ставком, міг би точно розповісти про кожну зморшку степової рівнини.

Я сидів на балконі моєї квартири— заводські кам'яниці були у мене позаду— і широкий донецький степ легко дихав мені в лице. Він був напрочуд запашний, цей погожий вітерець з донецького степу, затруєного смородом заводських та шахтних димів. Але аромат степу не був для мене суцільний— я розпізнавав в ньому десятки самостійних пахощів. Вільготно пахла рілля з свіжого язбу, і в цьому пахові виразно відчувалася гостра приправа азотних угноєнь. Медовий дух цвіту ранньої гречки досягав хвилями, з подихом вітру, і він мішався з дратівливим присмаком дорожнього пилу. Потім вітер здував його і знову ледь чутно тягло ароматом прилого листя з далекого гаю. І він відчувався особливо яскраво поруч з смолистим духом зволоженого, щойно политого й нагрітого сонцем асфальту шосе. З лучки над ставом пахтіло висхлим болотяним сіном, з селянських стріх за шосе— мервою, десь фарбували дах і звідти чулися пахощі вареної олії. Сусід мій, слюсар Паламарчук, викохував свині у сажу, і з його подвір'ячка линув теплий аромат гною.

Ніколи раніше я не вчував так гостро і не розпізнавав так точно аромати зокола.

Варвара вийшла на балкон і кинула мені на плечі піжаму: — Ти не застудишся в самій сорочці?

Мені не було холодно, але тканина піжами приємно падала до тіла. Гарна моя стара піжама— сіро-жовтава в широкі сині та вузькі блакитні смужки. Я погладив долонею рукави і комір. Дотик тканини—вовнянки з віскозою— був шорсткий і теплий.

— Ні, я не застужусь, але піжаму лиши.

Я взяв Варварину руку і також погладив її. Мила, рідна рука моєї сердечної і коханої Варвари. Її долоня була м'яка і волога, але на пальцях зсередини були мозолики—там, де муляє колодка ножа, кільця ножиць, вушко голки. Пучки пальців були в неї тверді від постійного діла з ганчірками, посудом та підлогою. Мої пальці посунулися вгору і потисли Варварину руку— тут шкіра була тонка і ніжна, але не порська, і в заглибині проти ліктя пульсував дрібнесенький живчик. Коли глянути, то в цьому місці крізь смуглясту рожевість шкіри просвічує дві широкі сині жилки і одна вузька.

Варвара зколошкала мені волосся й пішла. Її легка хода

завмерла в глибині кімнати, потім рипнули двері до кухні. Я сів і сперся на поручні. Дерево поручнів було тепле, нагріте сонцем і рясніло дрібними скалками. Але залізна підшивка під деревом була зовсім холодна — сонце до неї не просякало. Фарба з заліза облізла і місцями залізо взялося дрібним щаршавим висипом іржі. Речі напомацки „виглядають“ по-різному і неначе зраджують свою „душу“. Нікельові спинки ліжка вічно холодні — немов сторонні і безсторонні спостерігачі чужого життя. Льняне цупке простирано вмить переймає температуру тіла, немов співчуває тобі і прагне перебрати на себе твої гризоти. Вовняна ковдра уміє зогріти тіло, коли бездумно випростуватися під нею, — її кошлатий доторк тоді такий затишний і пестливий. Але він нестерпний і страшний, коли докучливі думки кидають тебе в пал і холодний піт.

Я підставив розпалене обличчя степовому вітрові і — може в тисячний раз — вернувся думками до Варвари.

Варвара була молодша від мене на десять років: мені сорок, їй щойно тридцять. Ми побралися дванадцять років тому: мені було двадцять вісім, їй вісімнадцять. Звісно, траплялися між нами спірки й сварки. Але навіть у незгодах кожний намагався постійно дбати за другого. І одне без одного ми не могли. Бідолаха, я знаю, я відчуваю, як любить вона мене. Але — чи треба, щоб я її любив? Ні, — чи треба їй знати, що я її люблю?

Я розсердився і примусив себе відігнати думки геть, бо ці думки були такі протиприродні й почварні, що не можна було не розсердитись.

Нашому синові, коли б він не вмер, пішов би зараз дев'ятий рік. Моя мрія — мати знову сина й дочку. Ця мрія у мене не пригасала ані на хвилину. У Варвари мрія виникла знову недавно, — тільки загоїлася рана страшної втрати, — і спалахнула пристрасним жаданням. Мати сина! Мати дочку! Бути матір'ю!

Але — чи ж можу тепер бути батьком я? Чи маю тепер право родити дітей я, сліпий?

До мого вуха долинуло порипування гравія вниз на стежці палісадника і врівночас я почув під балконом знайомий голос:

— Здорово, Максиме!

— Здоров, Прохоренко!

Я перехилився через поручні і крізь чорноту моєї вічної ночі виразно й яскраво, в усіх деталях, уявив собі постать Прохоренка так, як він мав стояти зараз там унизу, під балконом. Присадкуватий і жиливий, він стояв, похитуючись на своїх коротших від довгастого широкоплечого тулуба, трохи курляпих ногах — в зеленому галіфе й рудохалявих каракатах, відкинувшись цілим корпусом назад і заломивши голову вгору до мене. Гімнастьорка акуратно забрана брижжами під широкий жовтий ремінь, кепка на потилиці, а в лівій руці теліпається жовта ж військова сумка, якою він ритмічно

розмахує, б'ючи себе по колінах. В цій сумці було все, що хочете: щойно одержані в райкомі папери, які треба ще перечитати, графіки нічної зміни, які треба ще розробити, брошура короткого курсу історії партії, яку він викладає в гуртку при палаці культури, кілька дописів до багатотиражки, які він організував по дорозі, пачки дві цигарок по карбованцю і тридцять копійок, блокноти та олівці, а також рушник, мило та зубна щітка — на випадок, якщо доведеться кудись виїхати: на шахту, в район, в область, чи столицю — не забігаючи додому.

— Як порипується?

— Спасибі. Заходь.

— Коли дозволиш. У мене якраз діло до тебе.

Гравій знову зарипів і брязнули двері вниз. За хвилину Прохоренко став на порозі балкону. Він шумно зітхнув на весь шир неумених грудей і очевидно обвів поглядом мій пейзаж:

— Гарно! — сказав він, — ну й деньки! Оце обійшов понад яром по індивідуальних городах. Капусти, помідорів, огірків! Про буряки та картоплю й мови нема — гибель! Будемо цей рік з гарніром! І закускою. А на сороковку якусь розстараємось.

Він потис мені руку і сів на стілець. За своєю звичкою, він зразу ж перейшов до діла, з яким прийшов. Бригада Волкова заклала змагання з бригадою Йосипчука. Найдужча і найслабша бригади. Триста п'ятдесят тонн і сто тридцять вісім.

— Курйозне змагання! — Прохоренко ніяково зареготав. — Найперший з самим останнім! Не чув, щоб ще десь закладали таке змагання! Слухай! — Він трохи звіяковів. — Може, ми дурака зваяли? Може не треба ... курам на сміх? Підписали змагання, а тепер голову сушимо. І директор, Олександр Іванович, просив поспитати твоєї думки: може поламати змагання? Га?

— Для чого ж ламати?

— Щоб не було конфузу. Волков, ти ж мабуть чув, дав триста п'ятдесят два, п'ятдесят сім, а вчора і шістдесят. А в йосипчуківців і руки спустились. Вниз згоряча пішли.

— Вниз?

— Атож. З ста тридцяти п'яти на сто тридцять сповзли. А вчора — сто двадцять вісім. Скандал! Може, як поламати, то тихцем вони свої сто тридцять п'ять витягнуть? Га?

Я згадав бригаду Волкова і тоскне хвилювання сповнило мене. То ж була, власне, моя, Максима Прохоровича Коротка, бригада. Михальчук, Селезньов, Шпрінгер ... Це з ними я дав мої останні чотириста. Останні ... Пал мартена дихнув на мене, я навіть відчув гострий присмак газу — солодкуватий, дошкульний, до сліз на очах ... Всі м'язи мої напружились і серце заколотилося дужче.

— Не треба ламати, — сказав я, — тільки треба Михальчука забрати з бригади Волкова й перекинути до Йосипчука.

— О!

— Що — о?

— Та ж Михальчук найдужчий у Волкова, на ньому ж бригада тримається! Забрати його — Волков здасть униз.

— Там же Шпрінгер є і Селезньов. Таких у Йосипчука немає. А Михальчук цілу Йосипчуківську бригаду за собою поведе. Поперше, бо він таки майстер, а, подруге, заїсть, щоб Волкова випередити. За місяць він йосипчуківців на триста потягне.

Прохоренко мовчав. Я чув, як він потирав халяви своїх каракатів.

— Риск, — сказав він. — Зірвати Волкова! Скандал!

— Ну й риск! — вже розсердився я. — Хіба без ризику підеш вперед? Де люди певні — там треба ризикувати.

Прохоренко ще міркував:

— Йосипчуківців це таки потягне, — прикидав він, — але без Михальчука і Волкову зась. Здасть тим часом униз...

— Ну й здасть! Алеж Йосипчук піде вгору! На чорта ж інакше змагання? Саме для того, щоб потягти вгору того, хто відстає! А Волкова теж заїсть, ти не бійся. Він потовчється, потовчється і знову потягне. Я його знаю. Ми з ним чотириста дали. І він тримав чотириста в зміні без мене. За місяць він і без Михальчука знову на триста п'ятдесят вийде. І буде тоді дві найперші бригади — і Волкова, і Йосипчука.

Прохоренко вдарив своєю сумкою об халяву:

— Шлюс!

Він звівся й потис мене за плечі.

— Хай буде по-твоєму! Так і директору скажу! Йй-право, ти у нас молодець. Тебе б в наркоміндел якимось дипломатом пристроїти, чи що! Після першої зміни нарада бригадирів буде. Може б і ти прийшов?

— Я з охотою. Коли тільки чим здатний...

Прохоренко вже захопився. Він негайно розгорнув цілий проект: поперекидати водіїв з передових до відстаючих — ціла програма революції по цехах. Я стримав його завзяття. На мою думку, треба було спробувати з бригади Волкова, а тоді буде видно. Посперечавшися, Прохоренко погодився з цим. Він потис мені руку і подався геть, мерщій до директора. Але на порозі він ще спинився:

— Слухай, Максиме, — трохи зніяковівши примимрив він, і я знав, що він поліз жменюю у потилицю, — ти не... той, не сердися? Що ото я тебе з усякими справами турбую. Ти ж таки хворий...

— Я зовсім здоровий, — сказав я, і не міг перебороти тремтіння в голосі, — Ну, як ти не розумієш? Навпаки. Якщо ти мене не турбуватимеш, отоді я буду хворий...

— Ну, не сердься, бувай, бувай! — Він пішов, але в кімнаті ляснув по черепу й знову повернувся. — От пам'ять! Хай йому всячина! Я ж тобі лампу Пентагрід, 6A8, приніс! Вчора був у районі й купив. Пощастило! Давай до приймача! Тобі, брат, без радіо неможливо.

Ми підійшли до приймача і Прохоренко поліз у середину. Він вийняв стару лампу й вкрутив нову. Вимикач клацнув і приймач злегка загув. Потім враз з'явився голос — диктор ТАРС настирливо й натиском проказував для газет якісь інформації. Голос був чіткий, виразний і гучний. Прохоренко задрів, як хлопча:

— Я ж тобі казав, я ж тобі казав, що вся справа в цьому чортовому Пентагріді! А то — антена, земля, трансформатор! Ніякий там трансформатор! Можеш мені завжди вірити. Я, брат, на цьому собаку з'їв!

Він покрутив ручкою і пострибав по цілому світу: Берлін, Лондон, Анкара, Тегеран, Рим. Короткі хвили давали прекрасний чистий звук. Середні в цю пору не працювали і Прохоренко переключився на довгі. Бухарест, Москва, Анкара, Берлін, Мінськ, знову Москва і Київ теж подали голос. Прохоренко тішився, як щирий радіоаматор. Він спинився на Берліні — передавали якраз маленький полуденний щоденний концерт. Веселі рулади жвавої колоратури заповнили кімнату.

— Чверть на другу! — схопився Прохоренко, — ну, я побіг! На порозі він ще раз гукнув „так ти не сердься“, і зник. Останнім часом вже так повелось, що всі, з ким би мені не доводилось говорити, прохають у мене пробачення. І невідомо за що. Немов би їм соромно, що я хворий, а вони здорові. Немов би вони бояться образити мене своєю життєвою повноцінністю. І, кінець-кінцем, кожний зводить на те, що от, мовляв, і він себе зле почуває: в одного вуха болить, в іншого щось негаразд з шлунком, або що. Немов би хочуть тим заспокоїти мене, поділити зо мною моє лихо. А мене, коли й може образити щось, то — саме це власне приниження в співчутті до мене.

На зміну колоратурі зазвучав джаз, тихе і ніжне танго забриніло в кімнаті. Я сів на своє місце на балконі і підставив сонцю обличчя.

З Прохоренком ми ще змалку бігали до одної школи — „второкласного училища при рудному управлінні“. Потім на слободу Мар'івку ми ходили також разом. Там була жіноча казарма і ми вчашали туди до дівчат. Я упадав біля Ольги-одкатчиці, йому впала в око Мокрина з залізничної естокади. Разом нас не прийняли і до штейгерівської школи. Пізніше, коли я повернувся після громадянської, Прохоренка довгий час не було. Казали, що він загинув, — від нас він пішов з панцерником „Світовий комунізм“. Він повернувся лише років зо три тому. За ці двадцять років він побував на всіх фронтах, затримався в армії, тоді в політвідділі на селі. Тепер ми часто згадували наше дитинство. Прохоренко був гарний, щирий і справжній чоловік. Але от і він вчуває тепер в мені не просто людину, а якийсь „людський екземпляр під скляним ковпаком“. Хіба він приходив до мене за порадою, як бути

в змаганні Волкова з Йосипчуком? Брехня. Він наперед сам вирішив, як треба зробити: перекинути до Йосипчуківської бригади Михальчука. Але він навмисне повів так, немов би то вийшла моя пропозиція. Нехай я відчую, що я немов би потрібний виробництву! Нехай я відчую, що я — людина! Треба ж підтримати і розрадити мене. На шосту годину буде призначено виробничу нараду і за мною приїде директорової машина. Коли я ввійду до кабінету, всі весело загукають „здорово, Максиме!“ і мерщій підсунуть мені стілець, підстроївши так, немов би то я сам його взяв, і взагалі — немов би поведжуся зовсім без ніякої сторонньої допомоги. А під час наради весь час, немов і не навмисне, питатимуться моєї думки. Словом, усі вдаватимуть з усіх сил, немов би я знову в заводі, а зовсім не ... в пенсійному відділі соцзабезу. Немов би я щойно змінився з денної, або от-от заступлю на нічну. Хороші люди, ширі товариші. Алеж їм треба робити діло — живе діло для живих, а не марнувати час і душу, упадаючи біля каліки.

І ніякий це не гуманізм! Гуманізм — це нищити паразитів. А я тепер — паразит!

Годі! Я звівся і виключив радіо. Мені набридли всі танго й фокси, джази й симфонічні концерти, лекції, доповіді та останні новини. Все це було не про мене, все це було — про людей.

Я завжди жив з людьми і між людей. Я ніколи не мислив, що можливе життя поза людьми. Ще змалку я вперше пам'ятаю себе в ватазі вуличних хлопчаків. В школі я тримався завжди тільки з гуртом. Парубкуючи — тільки в компанії. В армії — плече-в-плече. Один в полі не воїн. Один — і в житті не людина. А звичайна собі „божа тварь“. Пятнадцять років в роботі — завжди бригада, цех, заводський колектив. Я ніколи не залишався сам. Сам! Це ж все одно, що непотрібний нікому. Отже, непотрібний і собі. А тепер, в моїй вічній ночі, я тільки сам, навіть і тоді, коли довкола мене люди. Бо я вже не можу бути потрібний.

Чудно, але про смерть я думаю тепер зовсім спокійно. Дарма, що ніколи раніше я не знав цих думок. Смерть же чекає на кожного, смерть же невідворотна, — отже, я ніколи не вчував її, і мені не було до неї ніякого діла. Алеж бути сліпим це гірше за смерть, бути сліпим — це найгірше.

Я всміхнувся, з гірким задоволенням відзначаючи, що досі не втратив почуття гумору. Адже так міркує, мабуть, кожний непоправний каліка. Для сліпого найгірше — не бачити, для глухого найгірше — не чути, для німого — безмовність. Я сказав тоді Ніні Сергіївні: пощо ви врятували мене від смерті? Вона відказала: „ми ж не знали, що ви будете сліпі“. Отже, коли б знали, то не рятували б? Чули б ви, як вона тоді нагримала на мене! Я — і чудій, і безсовісний, і іпохондрик! Гарна дівчина ця Ніна Сергіївна! Хотів би я хоч миттю

глянути на її лице. Вона мені накричала тоді і про людський обов'язок і про величезні перспективи науки. Я запитав її тоді — чому медицина не вбиває безнадійно хворих, яких вилікувати не уміє? Вона не задумавшись, відказала: „сьогодні медицина не вміє, скажімо, вилікувати хворого на рак. Але, як же вбити його, коли, можливо, саме в цю хвилину тисячі медиків, що шукають способів лікування раку, вже винайшли його, і завтра я зможу вилікувати цього хворого?“ По-докторському виходить так, що за людське життя треба боротися навіть тоді, коли ти навіть не вмієш боротись, коли ти навіть борешся за нещасне, каліцьке життя, коли ти навіть, одвертаючи смерть, прирікаєш хворого на довге конання в болях і муках. Це зветься медичною етикою. І до того ж, як каже Ніна Сергіївна, хворий воліє муки, а не смерті, бо муки це все ж такі життя. Можливо, я думав так само, поки я був здоровий. Тепер я подумав інакше. Чули б ви, як взялася соромити мене Ніна Сергіївна! Вона багато наторчила мені про мужність, про потребу змагатися проти загрози. Вона наговорила мені, що їй сліпому жити прекрасно, що їй сліпий може бути корисний суспільству. Отак корисний суспільству і я. Сиджу на балконі, плету з пшеничної соломи брилі — бо неробство ще гірше за темність — і зв'язую життя власній дружині. Зав'язую життя людині, яку найдужче люблю і без якої немило було б мені моє життя. Віднині їй бути на все життя поводитиме аж доки я не вмиру. Віднині їй марнувати свої молодощі біля каліки. Я люблю її. І вона мене. Але тепер вона тільки зненавидить мене. Кохання не може, і не повинно бути тягарем.

Годі!

Я підійшов до радіо і ввімкнув приймач. Я крутив ручку, — стрілка бігла по циферблату, по цілому світу з краю в край. Уривки мелодій мішалися з уривками мови французької, турецької, угорської, німецької. Будапешт, Відень, Париж, Берлін жили своїм життям. І нікому, нікому не було до мене ніякого діла. Гей, турки, чи чуєте — Максим Прохорович Коротко осліп?

В цей час у двері тихо постукано.

— Ввійдіть! — гукнув я, вимикаючи приймач.

Двері рипнули, але було тихо, кроків чути не було. Отже, це прийшла Таня. Тільки вона вміє заходити так тихо і соромливо. Вони з Іриною приходять через день закрапувати мені в очі краплі. Для дужчого живлення ока. А для чого очам дужче живитися, коли вони однаково нічого не бачать? Про те знає тільки медицина.

— Здравствуйте, Максиме Прохоровичу. Як ся маєте?

— Здравствуйте, Таня. Чудесно.

Вона зашелестіла халатом, заторохтіла легенько своїм медичинським манаттям.

— Сідайте. І, будь ласка, не кліпайте повіками, а то знову тільки змарнуємо ліки.

— Я намагатимусь, Танечко. Якого кольору сьогодні ваша сукня?

— Жовтенька.

— Тільки жовтенька, чи у якийсь малюнок? Ах, знаю — та сама, в червоні смужечки та чорні горошинки?

— Та сама.

Та сама. В червоні смужечки та чорні горошинки. Я її чудесно собі уявляв. Але ніколи не бачив. І не побачу ніколи. Таня крапнула і я мимоволі зморгнув. Краплина сприснула з вій і покотилась по щоці, мов сльоза.

— Ах, і який бо ви нетерплячий!

— Пробачте, Танечко, я не навмисне.

Таня крапнула знову і в очах коротко запекло.

Я сидів, заломивши голову, поки розійдуться краплі. Таня тихесенько торохкотіла в кутку, складаючи своє медичне причадалля. Тиха, смирна й привітна дівчина — лагідна й добросердна. Я хотів би уявити її собі. Я знав, що вона струнка і тоненька, що волосся її біляве, що ніс у неї трохи плескатий, що очі її голубі. Але все це не складалося в моїй уяві в цілий портрет. Щоб з окремих рис склався суцільний портрет, потрібна ще одна риса — душевний вираз людини. Ця риса не матеріальна, але саме вона матеріалізує і оживлює людське обличчя, вона невидима, і її не можна тільки відчутти, її треба і відчутти і побачити. В Таниній мові, в усюму її поведженні постійно вчувається немов би якась прибитість. Неначе її чимось настрашило життя, або змалку поклало на плечі постійну турботу і горе. До Тані завжди хочеться обізватися теплим і дружнім словом, — якість підтримати її, розважити і розвеселити. Алеж, можливо, це їй аж ніяк непотрібне і тільки образить її?

— Таня, — сказав я, — мені хочеться поговорити з вами?

— А що? — затурбувалася Таня. — Я слухаю вас? Вам щось погано? Нездужаєте? Що вам болить?

— Ні, я не про те. Розумієте, Таня...

Я спинився, бо раптом відчув, що в напльві ніжності до цієї сердечної дівчини заговорю зараз не про те, про що хотів, не про неї, а про себе самого, про мое найголовніше. Через силу я стримав себе.

— Розумієте, Танечко, мені верзуться тепер чудні сні ... — Я несподівано для себе заговорив про ті сні, і гірко всміхнувся. — Це ж чудно, Танечко, правда? Я сліпий. І тільки уві снах я бачу. Бачу, — розумієте? Бачу все. Немов зовсім видючий! Правда, чудно?

Таня мовчала. Я чув, як вона дихала тяжко і швидко.

— Це не чудно, — нарешті сказала вона, — а страшно. Я б не видержала такого ... — Вона схаменулася і заспішила офіційно -

лагідним, докторським тоном.—Ну, що ви, що ви, Максим Прохорович, як вам не соромно? Не можна так розпускати себе. Поперше, тут немає нічого страшного, а зовсім навпаки, водруге, ще не втрачено надій і ви незабаром почнете бачити, а потім...—Вона заплуталася зовсім і розгубилась.

— Добре, Танечко, я не до того, щоб втішати мене. Я про інше. Розумієте, я намагався говорити, як міг веселіше, щоб заспокоїти її, розумієте, ті сни такі якісь... кольористі. Напрочуд! Здається, ще ніколи в житті, коли був ще видючий, я не бачив таких яскравих, таких соковитих фарб. Мені сняться помідори, такі червоні, як кров. Та де там кров, я ніколи не бачив такої червонистої, багряної крові! А зелень! Мені сняться дерева й трава такі яскраво-зелені, які бувають лише на малюнках. Знаєте, на дитячих малюнках, коли зелене, то вже зелене! Коли червоне, то вже червоне! Небо мені сьогодні приснилося такого отруйного синього кольору, що мені навіть у сні зробилося страшно—невже ж то небо може бути таке кольористе? А барви квітів, одєжі або що—знаєте, це навіть більше подібно на кольорове кіно, аніж на нормальну, живу розфарбівку!

Таня мовчала.

— Коли б не треба було прокидатись...—Я не докінчив.—Коли б сон тривав без кінця...—Я знову не докінчив.—Ви знаєте, це дуже гірко, коли прокидаєшся і бачиш, що ти так і не бачиш, а бачиш лише уві сні...—Я не договорив і замовк.

Таня мовчала теж.

Справді, що ж тут було говорити?

Вона підійшла тихо до мене і неспміливо поклала руку мені на волосся. Її тонкі пальці тихенько, немов нишком, погладдили кілька разів мій чуб. Враз щось гаряче капнуло мені на щоку й опекло її. Танина сльоза стекла на моє ж підборіддя.

— Танечко!—схопився я.—Ну, що ви! Як вам не соромно, справді?

Я відчув, як тіло її здригалося, як рука її затримтіла,—вона плакала ридма і марно силкувалася пересилити себе. Я пригорнув її, як маленьку дитинку:

— Ну, заспокойтеся, Танечко, дитинку моя! Ну, що ви, справді! Ну, яка ж бо ви вразлива! Танечко, чуєте, що я вам кажу?—Вона плакала й плакала, схлипуючи мені в плече, і я розгубився, не знаючи, що робити.—Танечко! Ну, як вам не соромно, справді! Ви ж таки медик! Сестра! Невже ж таки будете плакати над кожним хворим? Ай-яй-яй!

— Пробачте!—Вона відірвалася і, здалося, сльози враз висхли на її очах.—Яка я, їй-богу... Пробачте... Вона схлипувала і заговорила зразу сердито.—Ніколи, ніколи не буде мене сестри! А ви, ви не маєте права... не маєте права отак про себе казати! Ви хворий. Ви повинні лікуватися і більше

нічого. Ви...— Вона вже гримала на мене гнівно й докірливо.— Ви недосить мужні. Ви розпустили свої нерви. Зараз дам вам валеріанових крапель.

Я не міг стриматися і зареготав. Їй-право, мені стало в селю, нехай і крізь сльози—але, присягаюся, весело.

Таня бряжчала пляшечкою до чарки, ніяк не потрапляючи відрахувати точно двадцять п'ять крапель, а я реготав. Вона гнівалася на мене і вимагала, щоб я перестав, а я реготав. Ніжність, теплота до цієї сердечної дівчини розливалася в мойому серці. Мені так хотілося приголубити її, допомогти їй зробитися нарешті справжньою сестрою, справжнім суворим і непохитним медиком. Нарешті, Таня таки відрахувала краплі. Я випив і запропонував їй. Але вона сердито на мене загримала і заторохкотіла своїм манаттям, ладнаючися мерщій тікати геть.

Але я вже пересміявся:

— Почекайте, Танечко. Я хочу поговорити з вами.

Тепер я вже не міг не поговорити з Танею, не міг вже не сказати їй про моє найголовніше. Я мусів когось розповісти мої тяжкі думки, і нікому іншому, а саме цій добрій дівчині, я мусів їх розповісти.

— Танечко,— сказав я, відчуваючи, як весь мій біль, вся моя тоска чадом заповнює моє серце.— Розумієте, що я хотів вам сказати? Не знаю, навіть, для чого це, але просто так. Бо мушу сказати. Я, Таню, каліка на все життя. Тихо, тихо, не треба нічого мені казати... Я, Танечко, дуже люблю свою жінку, Варвару. Ми прожили з нею найкращу пору нашого життя. Наше життя—це одне життя. Бо і Варвара мене любить. Я це знаю... Але, розумієте, що буде тепер? Тихо, тихо, не заважайте мені, я мушу сказати до кінця! Потім ви подумаете над цим, і побачите, що я правий. Я вирішив піти з Варвариного життя. Розумієте? Я ніколи раніше не розмишляв про любов, але от тепер... Словом, я вирішив це категорично. Я не маю права своїм каліцтвом ламати життя людини, яку я люблю. Саме тому, що я люблю її, я мушу розв'язати їй руки. Стривайте, не перебивайте мене. Я знаю, що ви хочете сказати—що вона не згодиться на це. Звичайно. Але я вирішив і про це. Я збрешу їй. Я скажу їй, що вже її не люблю. Що я розчарувався в ній, або щось таке.— Господи, який жах, яке протиприродне я говорив!— Словом, я скажу їй, що не хочу з нею жити далі. І тоді інша справа—вона піде. Це жорстоко? Нехай. Але, кінець-кінцем, це жорстоко тільки до себе самого. А для неї ця жорстокість стане благодатною. Ну, хіба ж я не правий, Таню?

Таня мовчала. Підлога злегка тремтіла, і я знав, що то здригається Таня. Бідна дівчина, ну нащо я їй це розповів. Яке я маю право мучити ще й її, сторонню, чужу мені людину?

— Не знаю,— нарешті, через силу, промовила Таня.— Не знаю. Я мабуть не розумію цього всього...

Але раптом вона схопилася й підбігла до мене впритул.

— Господи! Але як же ви зостанетесь самі? Сліпий і сам!

Тоді лютъ зразу вдарила мене:

— Ага! От бачите!— Злість бушувала в мені.— Сам! Сам! Отже, я правий! Не про кохання тут ідеться, а тільки про те, щоб сліпий не зостався сам! Без поводиря. Без санітарки. Без прислужниці на кожну дрібницю. Замість кохання— звичайнісіньке рабство, експлуатація з словами кохання на вулах. Брехня! Ви бачите тепер, Танечко, що я правий. І я так і зроблю.

Таня мовчала знов. Я відчував, як їй було страшно, як мучилася вона. Але зараз я вже не каюся, що змучив її моїми признаннями. Ну, помучиться і забуде. Мені теж не легко. Чудно! Чорт його знає, де кінчається в людині самообмеження в ім'я інших і де починається найчорніший егоїзм... Тепер мені було вже ясно, що намір свій я здійснию: піду геть з Варвариного життя. О, боже мій, коли б хто знав, як мені було важко! Може важче, як тоді, коли я вперше зрозумів, що я навіки сліпий...

Таня підійшла й поклала мені руку на плече:

— Слухайте, товаришу Коротко,— прошепотіла вона і шепіт її переривався частим диханням,— слухайте, може це правда, я не знаю, може ви праві... може треба якраз саме так...— В її мові була мука, але не було сліз.— Але коли ви вважаєте, що вам справді треба отак-о вчинити... ну, піти і зостатися самому, то ... то, знаєте що? Ви не думайте про те, що вам треба зостатися зовсім самому, розумієте? Я от що хочу сказати. Якщо ви зостанетесь отак самі, то я... прийду до вас і буду з вами жити. Ні, ні!— Вона розгубилася, схаменулася, не знаючи як це сказати,— ні, ні, ви не подумайте там чого, що я хочу там щось. Я житиму з вами, як сестра. Не медична сестра, те тільки, як медична сестра, а як сестра взагалі. І ви не будете самі. Я...

— Танечко!..

Груди й горло мені щось здавило.

— Ви?

Кров одлила мені від серця. Якесь страшне почуття охопило мене. Якесь страшне почуття, не знаю— здається сором, ганьба, жах.

— Алеж— чому? Нічого не розумію...

Я замовк. Таня мовчала теж. Тільки її рука стискала мені плече. А друга її рука гладила мені голову. Я замовк. Я не мав що сказати. Я й не міг нічого сказати. Мені було якось погано. Мені було майже млосно.

А втім, я швидко очунав.

Тані я не чув — вона принишкла десь у кутку, мов перелякана своїми словами на смерть. Я теж мовчав, я не міг заговорити зараз до бідолашної дівчини. Для чого вона це сказала? Ідіотська, найпошліша думка пройняла мене — боже мій, Таня в мене закохалася! Тоді одна перед одною зринули інші гадки: самопожертвна добросердність — екзальтованість натур — істеричний напад — хвилинна сентиментальність!.. З соромом і гнівом я гнав геть ці пишні слова. Це ж просто нечесно. Це був тільки щирий прояв її доброї душі і гарячого серця. Але як боляче зробив він мені! Для чого, для чого вона це сказала!

Таня кинулася до мене, перелякана і стурбована:

— Боже мій, та заспокойтеся! Вам же не можна плакати! Максиме Прохоровичу, чуєте, що я вам кажу? Я благаю вас, Максиме Прохоровичу!

Але від того сльози тільки рясніше бризнули з очей. Я ж заплакав уперше з того часу, як осліп. Взагалі я вже не плакав років із двадцять. І я заплакав ридма.

Можливо, Таніне признание було тільки останнім поштовхом до моєї так давно стримуваної потреби заплакати. Я плакав через Танину щирість, але я плакав і того, що мені було жаль цієї широкої дівчини — Тані. Я плакав і з нестерпного жалю до себе самого. Я плакав над розбитим життям Варвари. Я плакав і за моїм загубленим життям. Я оплакував життя ціле — те велике і прекрасне життя, яке тепер було вже не про мене. Я плакав, бо не може не заплакати людина, в якій така незборима її слабкість. І я плакав над тим, що слабкість то й було єдине, що тепер залишилося для мене в мені, єдине, що я тепер мав.

Бідолашна дівчина метушилася біля мене. Я не міг не сміятися крізь сльози, чуючи, як брязкотить вона своїми слоками з бромом чи валеріановими краплями. Але від того сміху крізь ревні сльози — сльози тільки ряснішали. Таня вже гримала на мене, гримала лагідним, але категоричним і докірливим голосом суворого медика:

— Ви чуєте? Негайно ж покиньте плакати! Вам не можна плакати! Це пошкодить вашим очам! Зараз же покиньте мені плакати!

І нагло до кімнати немов увійшов іще один голос. Знайомий — гучний, аж громохкий, веселий і трохи грубоватий, знайомий голос:

— Плачте! Плачте, товаришу Коротко! Не слухайте! І плачте, скільки завгодно! Це якраз дуже корисно для ваших очей. Це ж найкраща з усіх дезинфекцій — сльоза! Бо в сльозі є така речовина — лізоцим! Найдужчий споміж усіх бакте-

фіофагів! Знаєте, що таке бактеріофаг і лізоцим? Не знаєте? Ну і чудесно!

Боже! Та ж то була Професор!

— Професор!— здивовано й радісно скрикнув я, і сльози мої зразу висхли.

Звідки взялася Професор, коли от уже понад півроку як, покінчивши з своїми науковими справами тут у нас, вона виїхала назад до столиці?

Я відчув широкую долоню Професора на моєму плечі. Потім вона потисла мені руку, з гуркотом присунула стілець і, всівшись проти мене, по-приятельському вдарила по коліні:

— Ну, як тут наші діла? Скучили за мною? Чи зовсім забули? З молоденькими дівчатками тут розважаєтесь, сльози проливаєте? Гарний, гарний козак! І сліду від вашого оригінального купання не залишилося!— Я чув, як вона відхилилася на спинку стільця, очевидно, роздивляючися на мою фігуру.

— Професор! Та звідки ви взяли?— Не знаю, чому радість зразу зогріла мої груди, немов би я зустрівся з старим товаришем, якого не бачив вже десятки років.— Як ви до нас потрапили знову? І звідки?

— З неба!— зареготала Професор.— Простісінько з синього неба. Як сніг на голову! Як грім з безхмарного неба!

— Ні, серйозно, Професоре, адже ви...

— Та справді ж, серденько моє, я серйозна. Аеропланом літаю на старості літ. Летіла з Одеси, дивлюсь під ноги— знайоми місця, я й моргнула до пілота: ану, браток, давай завітаємо до старих друзяк! Йй-право! От нехай Нінка посвідчить, коли думаєте, що я брешу. Ви ж Ніні Сергіївні безапеляційно довіряєте?

Професор знову зайшла веселим реготом, а я тільки параз відчув, що в кімнаті було ще чимало людей, які ввійшли в слід за Професором. Я відчував присутність Варвари— я відчував, що вона була збуджена і схвильована. Я чув, що в кутку посапував носом старий Прохоренко. Я почув і веселий голос Ніни Сергіївни:

— Посвідчую, Максиме Прохоровичу! Професор п'ятнадцять хвилин тому приземлилася на аеродромі. Але це зовсім не була вимушена посадка, а тільки зупинка згідно розкладу рейсів пасажирських самолётів.

— Здрастуйте, Ніно Сергіївно. Як давно ви у мене не були— аж учора!

— От-от-от! Так я і знала!— Професор знову вдарила мене по коліну.— Так вона тут до вас вчащає, виходить? Варваро Петрівно! І ви дозволяєте ці рандеву? Ну, я тут параз сама розберуся і поламаю ці злочинні тет-а-тет! От тільки роздивимося що тут і як...— Мова Професора раптом змінилася, регіт ушух, смішливі нотки зникли, слова зроби-

лись сухі й протяжні—я зрозумів, що Професор уважно роздивляється на моє лице. В кімнаті всі також зразу примовкли й нагло запала насторожена тиша.

— Так-так-так-так!—руки Професора легко торкнулися моїх лиць під очима. Вона взяла обома руками мою голову і підвела її вище, до світла.—Ану, дивіться на мене...

— Мені нічим дивитися, Професор,—через силу посміхнувся я.

— Одверніть очі від мене. І, будь ласка, без дурацьких жартів.—З півхвилини вона пильно вдивлялася в моє лице, здавалось, я відчував її гострий зір на моїх байдужих, мертвих очах.—Так-так-так! Ірино!—гукнула вона.—Де ж ви там? Давайте сюди дзеркало!

— Іду, іду, Професор! Ось дзеркало! Здрастуйте, Максиме Прохоровичу! З приїздом Професора вас! Я сьогодні в червоній сукні з білими квітами—тій самій, що вчора, тільки на плечах біла хустинка в червонесенькі ягідки. Та сама, що я вбирала до білого плаття. Пригадуєте?

Зайчик сонячного світла від дзеркала залоскотав моє лице.

— Помовч ти, вертихвістко!—сердито буркнула Професор.—Спокою з вами нема!.. Перекотить очі праворуч... Тепер ліворуч... Ще раз... А вгору? Чудесно! Можете вниз...

Глибоке мовчання панувало в моїй кімнаті. Варвара стояла позаду, за моїм стільцем і руки її ласкаво підтримували мої плечі. Ніна Сергіївна схилилася біля Професора. Ірина застигла з якимсь інструментами в руках. Прохоренко тихо порипував стільцем біля столу. Присутності Тані я не відчував, її мабуть в кімнаті вже не було. Так минула добра хвилина.

— Бене!—нарешті шумно зітхнула Професор.—Хоч завтра!

— Завтра?—скрикнув Прохоренко і його стілець зарипів на весь голос.

— Ви думаете, вже завтра, Професор?—прошепотіла Ніна Сергіївна.

— Що—завтра?—не зрозумів я.

— Як що?—сердито здивувалася Професор:—Операція!

— Операція?—Серце мені захолонуло і пристануло.

Прохоренко похлопав своєю військовою сумкою до коліна. Всі інші мовчали.

— Яка операція?—прошепотів я, а серце зробило стрибок і заколотилося швидко-швидко.

— Яка! Яка!—перекривила мене Професор.—Операція на очі товариша Коротка.

Серце рішуче відмовлялося мені служити. Воно пристануло знову. В ушах мені залящало і загуло. В ногах я відчув млявість і дошкульне тремтіння. І щось наче завихрилося довкола мене. А перед моїми невидючими очима, на моїй вічній чорній пелені замигтіли рясно червоні та зелені цяточки. Вони неслися навалою, мов підбите вітром листя осінніх

дерев, вони збивалися в густі хмари, тоді розсипалися рідко, потім вертілися, немов смерч.

— Професор!.. Ви хочете... робити операцію... мені?

— А кому ж ще тут робити мені операцію?

— Щоб... повернути мені зір?

— А то ж для чого.

— Хіба це... можливо?

— Ми сподіваємося, що це дасть результати.

Мені зробилося страшно. Ні почуття радості, ні блиску надії ще не зродилося в мені. Це було надто несподівано. Я вже знав, що я сліпий на все життя, я тільки шукав спосіб пристосуватися до мого страшного стану в житті, і от...

— Ви... гадаєте, професор, що після операції я буду... бачити?—Мені важко було вимовити зараз це таке просте, але таке страшне, таке не моє слово.—Ви гадаєте, Професор...

— Гадаєте, гадаєте! Що я—гадалка? Кажу ж вам, сподіваюсь!

Сум і горе придавили мене до землі. Я не міг би зараз вистися з мого крісла. Я ж був сліпий, темний, перед моїми очима була тільки пітьма, тільки вічна чорна ніч.

— Я... не буду бачити. Це неможливо. Я—сліпий...

Професор аж ляснула долонею по столі:

— Ви чули? Ні, ви всі чули, товариші?.. Та як ви смієте не вірити в сили радянської медицини?! Га? Що це таке? Зневіра? Песимізм? Занепадництво? Та за такі слова, за такі слова я на вас... заяву напишу!—Професор зареготала загоносто, задоволена з свого власного дотепу, і її регіт ранив мене немов скалля битого скла.—Ай-яй-яй! А ще наш найперший стахановець! Та як вам не соромно?—Її голос зробився враз задушевний, зворушений.—Будете бачити! Будете бачити, милий! Снайпером ще будете на війні!

Я майже не чув її мови, звуки пливли довкола немов через туман, немов чулися десь здалеку, аж з потойбічного світу. Здається, хтось говорив ще. Здається, Прохоренко. Здається, Інна Сергіївна. Здається, сміялась Ірина. Я почував тільки як неспинно тремтить спинка мого стільця. На спинці мого стільця лежали Варварині руки, і то вони так страшно тремтіли—я чув, як вона дряпає нігтями, намагаючися стримати непереможний дроз.

— Професор!—жалісно й несило прошепотіла Варвара, мука і біль переривали її слова.—Професор! Алеж досі ви... ви нічого не говорили про... можливість такої операції! Професор!

— Професор! Професор!—пробуркотіла Професор.—Скажіть, будь ласка,—не говорила! А он спитайте у Прохоренка, чи він свої партійні секрети розказує? А це—мій партійний секрет!—Вона знову зареготала, задоволена з порівняння.—Не говорила! А хіба серйозна людина буде роздзвонювати по всіх усюдах, поки не переконається в реальності своїх перед-

бачень? Що це вам — цирк? Рекламне бюро? Поспитайте он Дедушку, він би вам зразу встругнув: „це ж таки медицина, а не абищо“.— Професор була в чудовому настрої і смачно реготала. Потім вона знову закінчила тепло і задушевно.— Я готувалася, Варваро Петрівно. Я двадцять п'ять пар мертвих очей покремсала, вправляючись на техніці цієї операції. Та раніше, як за рік, або півроку таких операцій на опеченому оці робити й не можна. А от тепер подивилася і бачу: ліве око загинуло у вас, товаришу Коротко. Зовсім загинуло. Але на правому тільки помутніння рогівки, і операція поверне вам зір. А втім — там видно буде. Короткові — видно буде! — Професор знову вибухла реготом.

Руки Варвари вже не тремтіли. Її голос також зміцнів:

— Це як же, Професор, ви йому... нове око збираєтесь приставити?

Регіт зовсім душив бідолаху Професора:

— Нове! Зовсім нове, Варваро Петрівно! Його ж власні вже ні до чорта не годяться!

— А... де ж ви його візьмете, Професор?

— Ха! Дивіться, яка ж вона цікава! В гастрономічному магазині купимо — риб'яче око. Знаєте анекдот про тигрове око? Ха-ха-ха!

— Я серйозно, Професор.

— І я серйозно. Позичимо око в когось з добрих товаришів — поносити на якийсь час. Поносить трохи та й віддасть. О-хо-хо! — Професор знову перервала свій сміх. — Пересадку зробимо, трансплантацію рогівки. Є такий у нас в медицині фокус-покус! Нещодавно придумали... Ну! — Вона звелася й з гуркотом відсунула стілець. — Погломоніли і буде. Що ви думаєте, у мене крім вас іншого клопоту нема? Та я ще після дороги не відпочила. Легке мені діло — на старості літати на аеропланах! Чого доброго і з парашутом скоро стрибати навчусь! Адже! — Вона ляснула мене по плечі і загупала до дверей та зразу спинилась. — Ах, так! То як же буде, Максиме Прохоровичу? Згоду на операцію даєте, чи може ні? Ми не нав'язуємось, наше діло запропонувати, а ваша справа вирішати. Га? Коли на вашу, стахановську, мову перекласти, то сімдесят процентів „за“ і процентів тридцять „проти“. Ну, нехай буде — вісімдесят і двадцять? Хай десять буде на риск! Ну?

Я ще не зрозумів нічого, я ще нічого й не почував. Але що я міг сказати?

— Я... згодний, Професор, — сказав я.

— Ну, ще б пак! Адже! Розважайтесь тут, а ми вже пішли. Ввечері Ніна Сергіївна прийде до вас, підготувати треба. А зараз всі пішли, нам ще порадитись треба — з приводу бойової підготовки. Ніночко, Іринко, пішли! Товаришу Прохоренко, і вам також треба з нами. Ваше доручення, товаришу секретар, виконано. — Вона вийшла до передпокою, а за нею всі.

З передпокою ще заgrimів її голос, там очевидно десь при-
тулилася Таня.— А, ти ще тут, славетний майбутній медик!
Ну, ну, розповідай, розповідай! Ще непритомнієш, коли хво-
рий застогне? Плачеш, коли комусь видають зуб? Ух, ти,
мрачная личности! Пішли!

Двері ляснули, але за хвилину я знову почув голос Про-
фесора, вже спід балкону знадвору:

— До побачення, товаришу Коротко! От іменно: до ско-
рого побачення! Ірино! А де ж Іринка? Ах, чортова дівка,
вона таки застрягла там! Ну, просто не може хлопця мимо
себе пустити!

Та Ірина якраз подала голос про себе. Патефон у кутку кім-
нати раптом зашипів, зарипів і тоді заgrimів бравурними рула-
дами. Іринин голос підхопив приспів у мене біля самого вуха:

— „Тореадор, смелеє в бой, тореадор, тореадор...“

З веселим сміхом вона шмигнула з кімнати, і вже на схо-
дах вниз бринів далі грайливий приспів:

— „Там ждет тебя любовь...“

І тоді враз, як відрубало, в моїй кімнаті запала тиша.

Тільки Варвара, впавши головою мені в коліна, беззвучно
плакала, лиш інколи схлипуючи, як мала дитина. Я тихо пестив
її волосся.

3

Я буду бачити.

Минуло вже понад годину після відходу Професора, але
я був ще не при собі. Я буду бачити...

В ушах мені дзвеніло, в голові шуміло. Думок було надто
багато — вони вирували в голові. А може й навпаки — ніяких
думок і не було. Я буду бачити!

Ні, я не вмів ще збагнути, що це означає — я буду бачити.

Я вийду на балкон, — яскраве сонячне світло першої се-
кунди засліпить мене, і я замружусь. Потім я розплю-
щусь — і прямо передо мною буде квітник мого сусіди, Пала-
марчука. Дві округлі клумби та дві грядки попід парканом.
Я на власні очі побачу разки білого тютюну, торочку жов-
тих настурцій, шпалери червоних жоржин та килим багря-
ного портулаку. За фірткою я побачу вулицю — всю вулицю
аж до кінця, де вона впирається в сіре, олив'яне плесо ставка,
в зеленими очеретами понад берегом. Попелясте мереживо
доріг розбіжиться за селищем навсібіч через чорну ріллю зо-
раного степу — аж до тьмяної смуги лісу на обрії. Розлоге
синє шатро неба зведеться надо мною, кучми волохатих обо-
локів плистимуть високо вгорі... Я побачу мої власні руки,
мій одяг, мої речі в кімнаті, букет квітів, який щодня по-
черзі приносять мені Таня або Ірина. Я побачу Варвару!

Сльози залоскотали мої темні очі.

Аж от коли я, здається, починав реально відчувати, що

це значить побачити знову. Завтра робитимуть операцію мені. Для того, щоб я знову зробився видющий. Я вдруге плакав сьогодні і не ховав своїх сліз.

Варвара вже не плакала. Вона тільки підбігала до мене, отирала мені сльози, і бігла знову геть. Вона метушилася від столу до шафи, від шафи до ліжка. Вона хапала стіл і сунула його на місце шафи, а ліжко з гуркотом котила на місце стола. Тепер шафа перемістилася до простінку між дверей, стіл став осторонь під вікном, ліжко опинилося аж під стінкою. Всі речі раптом змінили свої місця. Моя кімната була вже не моя кімната. Я, темний, бродив по ній, як у лісі поночі, і, регочучи, наштовхувався то на стілець, то на канапу там, де ніяк не сподівався на них натрапити. Досі всяке пересування речей в моїй кімнаті було у нас категорично заборонено—щоб мені було звично, щоб я міг вільно ходити, немов бачити довкола себе. Але тепер це непотрібно. Завтра мені зроблять операцію і я буду бачити. Мені не треба буде простягати руки попереду себе й обмацувати кожну річ перше, як наважитися піти. Варвара вже переспівала всіх пісень і попересувала все, що тільки можна було пересунути з місця на місце. Тепер вона гриміла щіткою, шуршала віником, бряжчала відрами й хлюпала по підлозі водою.

Я буду бачити! Вільно ходити, читати, робити. Я знову стану такий, як і всі. І ніхто уже не буде запобіжливо вдавати, що нічого на світі не сталося і я такий же потрібний, як і раніше. Все буде знову справжнє, звичайне, щоденне. Я сам буду брати для себе стілець, на нараді я справді буду до діла, я знову займу справжнє місце в житті. Я знову повернуся на роботу в завод. На ту ж таки, на мою роботу. Нестерпний пал вже дихнув на мене від мартена. Пах перегрітого заліза вдарив мені в лице. М'язи мої напружилися. Я випростався так, що захрумтіли кістки. Скільки ж то сили розлито в моїх м'язах! Я дам знову чотириста, ні—чотириста п'ятдесят тонн. Я дам п'ятсот на зміну по заводу і максимальний зняток з кожного метра поду по всіх мартенах! І я вже знаю, як це зробити. Справа не в тепловому режимі, а в способі завантаження ванн! Ах, швидше б вже кінчався післяопераційний період!

Тепер вже у мене не було сил чекати кінця. Тижнів зо три, сказала Професор,—ні, я не в силі був ждати ще аж три тижні! Яка кумедна вдача людини,—чи ж правда? То я замирився вже з темнотою на ціле життя, а тепер я не міг витримати останні три тижні! Невже тільки три тижні! Боже, ще аж три тижні!

Операцію призначено на завтра, на пів на дев'яту. Варвара вже встигла збігати до лікарні й розвідати трохи подробиць. Відразу була думка робити операцію в нашій районній лікарні. Але потім Професор змінила вирішення. Операційна нашого

наводського відділку була, на її думку, вигідніша і більш пристосована. Таким чином, не треба було їхати п'ять кілометрів у район, а досить було взяти капелюха і, спустившись з другого поверху, завернути за ріг. То я йтиму останній раз отак, постукуючи палицею перед собою та шукаючи рукою штахет. Останній раз!

Мені раптом зробилося страшно. Життя надто раптово подавало руку мені. Те життя, на якому я вже поставив був хрест. Я вже звик бути сліпим. Мені страшно було знову стати видющим...

Варвара тим часом весело розповідала мені все, про що довідалася в лікарні. Професор у спеціальному термостаті, який щойно доставлено з аеропорту, привезла з собою законсервовані мертві очі. Мені робитимуть зараз операцію лише на одному оці, але Професор прихопила з собою на всякий випадок два. Консервоване око зберігається протягом двох-трьох днів,— якщо на одному виявиться якийсь дефект, Професор негайно ж візьме друге. Ніна Сергіївна розповіла Варварі й всю історію готування до операції. Виявляється, сама ідея операції виникла ще тоді, того ж таки дня, як стало відомо, що я осліп. Але, поскільки тоді ще нічого не можна було сказати наперед, не було відомо, як заживляться мої очі, то вирішено не говорити мені нічого, не дратувати надією, якщо вона виявиться марною. Тому, коли Професор виїхала, Ніна Сергіївна щотижня писала їй звіти про стан моїх очей. Професор, тим часом, листовно консультувалася з академіком Філатовим, винахідником і віртуозом в справі трансплантації рогівки з ока на око, який повернув зір вже кільком тисячам сліпців і навчив цієї операції вже сотні інших офтальмологів,— тепер цю операцію вже масово здійснюють по найдальших кутках нашого Союзу. Мої очі тим часом були вже готові — більша стабілізувалися на них. Свою відпустку цього літа Професор провела в Одесі і використала її на те, щоб під проводом Філатова оволодіти технікою цієї найвідповідальнішої з операцій на оці.

Варвара розповіла це одним духом, але найцікавіше вона приберегла на кінець: метод операції належав академіку Філатову, технічно її виконає Професор, але сама ідея зробити мені операцію належала навіть не медикам.

— Ти розумієш? Це придумав Прохоренко! Він подав цю думку тоді ж, першого дня, а потім мало не щодня нагадував Ніні Сергіївні та писав листи до Професора! Ну, який же чудесний хлопець!

Варвара мені це казала! Хіба я сам не знав, що чудесного хлопця від нашого Ілька Прохоренка на світі не знайти! Пам'ятаю ще, як у школі він допоміг мені відбитися від хлопців з чужої вулиці. А в громадянську, коли ми разом пішли до Червоної Гвардії, і треба було відступати аж на Дебаль-

цево,—хто тоді з заставою в шість чоловіка затримав ешелон юнкерів, поки наш обоз видирався з того чортowego закутня поміж Горлівкою та Єнакієво? Прохоренко. І білий панцерник „Матушка Русь“ без єдиного пострілу захопив теж Прохоренко. І стахановські бригади по всіх цехах підняв у нас — теж Прохоренко. Тепер я видужаю, знову побачу світ, і знову робитиму разом з Ільком Прохоренком.

Серце знову зайшлося мені.

— Варко...— через силу сказав я,—Варко! Ну, а раптом операція буде... невдала? Це ж буває, що операції не вдаються? Сама Професор сказала, що... тридцять процентів. Тридцять процентів—за, чи тридцять процентів—проти?

Варвара навіть замовкла на якусь мить. І від того холодним жахом перейняло мене. Я сліпий! Я невидящий на ціле життя! Марні надії! Я ніколи більше не буду бачити!

Та Варвара раптом аж загримала на мене, немов я був маленький хлопчик і щойно розбив найдорогшу фарфорову філіжанку—пам'ять покійних батьків:

— Та ти що? Маленький? Як тобі не соромно?! Чи ти Професорові не віриш? Або—Ніні Сергіївні? А хто ж тебе від смерті порятував? Та коли б не Ніна Сергіївна, коли б не Професор...

— Тихо, тихо, не кажи!

Мені вже й так було соромно. Я довіряю їм моє життя, навіть те, що дорогше за саме життя—мої очі. Сімдесят процентів операцій кінчаються вдало, тридцять процентів—ні. Все діло в тому, щоб бути між тих семидесяти, а не тридцяти процентів. І я буду. Я вірю. Я знаю. Інакше бути не може. Бо мені робитиме операцію Професор, а асистуватиме Ніна Сергіївна.

Схвильовані сиділи ми з Варварою на балконі. Варвара поклала мені голову на плече і щасливо мовчала. Тихий, надвечірній вітерець нишпорив по моєму обличчю і ледь лоскотав віі моїх темних очей. Завтра вони вже не будуть темні.

— Мила моя Варко, як я люблю тебе!

— Ах, Максиме... Подивись, як гарно сідає сонце...— Вона схаменулась і урвала слова. Але зразу ж весело засміялась.—Пробач. Але тепер вже однаково. Скоро ти вже побачиш.

4

Було вже пізно, але лікарня жила ще денним життям.

Правда, по палатах на другому поверсі хворі вже здебільшого послули. Лише декотрі докінчували ще свої приготування на ніч за допомогою чергової сьогодні Тані. Але на першому поверсі день ще не закінчився. В кабінеті директора світилося—там замкнулась Професор, попросивши її не тур-

бувати. З кімнати чергового чулося враз два жіночі голоси, то сперечалися Генрієта Макарівна з Ніною Сергіївною.

Дедушка сидів у своєму креслі у вестибюлі і перед ним стояла Маруся. Вона вже покінчила з прибиранням, але ганчірка та віник були ще в її руках. Суворим оком оглядав її Дедушка з ніг до голови, і подібно було, що він їй пильно вичитує за якийсь черговий огріх. Окуляри його полискували високо на лобі:

— Ти думаєш собі що?— суворо докінчував Дедушка.— Медицина вона теж усяка буває. Ти думаєш баби, всякі там шептухи, знахарки або ж, сказати, чаклунки—так вони тільки народ дурили? Неправильно це. Були, звісно, ніде правди діти, й такі поміж них, котрі аби гроші видурити, альбо ж в релігії та темноти народної собі у кишеню класти,—всякі там заговори, закляття чи нашіптування. А були й такі, котрі на всяких травах та корінцях зналися, дай боже всякому доктору медицини! Ти думаєш, ліки усякі так вони в голови видумані? То тільки тепер їх з голови, по-науковому прозивають, а в природі вони споконвіку були і люди знали їх ще ген, коли тої медицини й на світі не чули! Он Таня по палатах ходить і кожному, в кого закреп, пожалуйста, клізму ставить,—та не просто собі з води, а з ромашкою: для дезинфекції, сказати б. А що воно за „ромашка“? Та той же „роман“: вийди влітку на лучку—біло-жовтим цвіте і в кожній хаті на зиму цілий сніп насущать, щоб повиздыхала там всяка нечисть, таргани, блощиці, воша та інші мікроби—от тобі й ромашка! То медики вже пізніше додумалися, щоб і в животі романом бактерію убивать. Або ще, скажімо, „шафлей“. Та ж то „шалвія“,—кожна бабка знає: на горло, на зуби абощо. А—касторка? Воно й по-медицинському кажуть: „олеум рецині“. Рицина, тобто,—олія з рицини. Яка ж бабка не знає, що рицину треба окропом заварити, зверху злити та й пити—от тобі і пронос. А про чебреці, подорожник, м'яту чи руту й говорити нічого: кожне мале на селі знає. А то ще „ландишеві краплі“! Та по весні, тільки білим у лісі визоріє—дівчат звідти й не виманиш: оберемками збирають та й до бабів. По копійці, як я малий був, баби за повну пелену дівчатам платили,—а за копійку тоді чого тільки на ярмарку не купиш! Баби з білого цвіту нивар наготують і в кого кволість чи там нездужає чогось—вразу й дають. Або й на горілці—проти серця просто чаркою й п'ють. У нас так на неї й казали: конвалійка—проти серця...

— Ой! Справді?—здивувалася Маруся,—це й у нас до баби Хелемеди по конвалійку бігали: коли—от від сонця зомліють в жнива...

— Пожди!—сердито спинив її Дедушка.—Я що кажу? Народ, він ще відколи всі ті трави знав, тільки ж медицина

раніше від того кирпу гнула: ми, мовляв, по університетам вчилися, доктора медицини, професора! А ви собі — темні прістонароддя, худоба в полоні у знахарства. А тепер, брат, і професора з простого народу пішли. І матеріалізм вивчили: добирають, де там ті дурисвіти-знахарі, а де народна голова на плечах, бо народна медицина то собі особ-стаття. Вченої медицини ще й на світі не було, а народна вже була — відколи народи живуть. Он у Китаї, — як я в японську в Манчжурії воював, — так там і досі сама народна медицина і лічать їй, мабуть, двадцять тисяч років. Он як!

— У Китаї? Аж за кордоном?

— У Китаї, за кордоном.

— А я думала, що китайці то темний народ. А медицина у Франції, Німеччині чи Америці.

Дедушку це обурило вкрай:

— В Америці! В Америці! Далася вам та Америка! А що воно — Америка? Звичайна капіталістична система. І медицина там якраз капіталістична. Саме тобі „медикування“. Як от у нас колись фельдшер у селі Калинівці. Прийдеш до нього з болячкою — він тобі зразу рецепт: і мазі на рубль двадцять, і мікстури на шістдесят копійок, і крапель на полтинник, — аптечка в нього тут таки, коло кухні була. По столовій ложці три рази на день та по десять крапель після обіду. Ну, звісно, курку йому, десять крашанок або півкварти на могорич. Він же таки уважний, ніде правди діти: як удруге вам заболить, каже, приходьте, знову мікстури та крапель припишу вам, — мої ліки від усіх найкращі, так і знайомим кажіть, хай приходять. Аби хворому переболіло та за ним нові пацієнти пішли, а хвороба де була, там і зосталась: коли час прийде, вона тебе скрутить і в могилу кине. Отак і в твоїй Америці. Медицина хіба тільки для того, щоб хворому переболіло? Медицина, щоб хворого вилікувати. Щоб, лікуючи, хворобу ту вивчити всю наскрізь. Щоб дізнатися, яка їй причина в організмі. Щоб ту причину вивести, і саму хворобу знищити зовсім, щоб її і не було. Не буде в твоїй Америці справжньої медицини, поки там радянської влади не буде.

— О? — здивувалася Маруся, — хіба ж медицина — політика?

Дедушці кров кинуло в лице. Він навіть гримнув кулаками:

— А радянська влада, це хіба тільки політика?

Двері до директорського кабінету рипнули і крізь щілину просунулася голова Професора в папільйотках з газетного паперу:

— Дедушка, — попросила Професор. — Ви, будь ласка, не так голосно. Я хочу лягти...

Дедушка зірвався на рівні, окуляри впали йому на ніс, він обсмикнув піджак, виструнчився по-військовому, голос його трагічно затремтів:

— Побий мене бог, товаришу Професор... — Але голова

Професора вже зникла і ключ клацнув у замку. Дідусеві очі мало не викотилися з орбіт. Ображені, перелякані і обурені вони кружляли, шукаючи за що ухопитись. Нарешті, вони таки натрапили на Марусине лице.— Розп'ятакалася!— засвистів Дедушка страшним, як у театрі, шепотом.— Цить мені, чортове насіння! Професорові завтра така операція, а ти тут теревені розвела! Геть, щоб і духу твого не було!

Та Марусі вже й не було. Тихим білим привидом вона зникла під сходами крізь двері до коридору.

Але Дедушка ще довго не міг заспокоїтися. Ну й народ, справді, пішов! Замість діло робити—розбалакують, розп'якують, баляндраси точуть! А чого? Балачками діла не зробиш! Яке таке з балачок може бути пуття?..

Навшпиньки пришкандибав Дедушка до дверей і клацнув вимикачем. Люстра згасла і в вестибюлі запала півтемрява. Тільки крихітна синя лампочка над дверима вгорі кидала на два метри від себе сліпе й моторошне світло. Проминаючи двері чергового, Дедушка спинився на мить і прислухався. Генрієта Макарівна все ще сперечалася з Ніною Сергіївною. Дедушка непохвально похитав головою: спати час, о восьмій вже операція, а вони сили марнують. На операцію треба свіжим бути,—не дай бог здригне рука, що тоді?.. Докірливо бурмочучи, Дедушка посунувся до своєї кімнатки під сходами — застелити ліжко.

Генрієта Макарівна та Ніна Сергіївна сиділи одна проти одної обабіч столу. Суперечка вже посіяла між ними неприязнь і вони позирали одна на одну не зовсім доброзичливо:

— Ах, Ніно! Я дивуюсь, що ти не хочеш зрозуміти! Ми з тобою люди дорослі. І тут, в нашій заводській лікарні, ми обидві скоріше лікарі швидкої допомоги, аніж клініцисти. Швидка допомога це наша з тобою професія. Але для чого подавати швидку допомогу тоді, коли вона зовсім не потрібна? Що це тобі — перелам, травма, запалення? Немає жодних підстав для поспіху. Цілком можливо, і ми маємо таку змогу — відправити Коротка до Одеси. Там операцію буде зроблено в нормальних умовах. І робитиме її сам Філатов! Ти, будь ласка, не подумай,—я глибоко шаную Професора, і я певна, що вона чудесно виконає операцію, але все ж таки немає сумніву, що Філатов зробив би її ще краще. А головне — немає потреби робити її саме тут!

Ніна Сергіївна з неприхованою люттю позирала на Генрієту Макарівну:

— Так, так, я тебе прекрасно розумію! Ми виконали свій обов'язок і „с плеч долой“?— Генрієта Макарівна обурено сіпнула плечима, а Ніна Сергіївна схопилася на рівні.— І чому це у нас умови ненормальні? Дбайливий догляд гарантований, матеріал є, інструмент є, Професор цілком опанувала техніку! Ти просто боїшся відповідальності! Будь ласка, мо-

жеш завтра захворіти,—я тобі зараз випишу бюлетень і відповідати сама!

Ніна Сергіївна вигукнула це надто голосно, і в стінку, яка відділяла кімнату чергового від кабінету директора, зразу ж сильно постукало. То Професор ніяк не могла знайти собі спокою, їй все заважали заснути.

Ніна Сергіївна принишкла і знову сіла на своє місце. Але заспокоїтися вона не могла,—вона ще не виговорила всього.

— Ти думаєш, я тебе не розумію?—зашепотіла вона пристрасно, поспішаючи й ковтаючи слова.—Я тебе прекрасно розумію! Але я дивуюсь, що ти не хочеш розуміти! Ти—досвідчений лікар, з п'ятнадцятирічним стажем! На світі є кілька мільйонів з більмами на очах. А в академіка Філатова тільки дві руки, і щонайменше вісім годин на добу він повинен віддати на сон та відпочинок. Йому не повернути зір всім невидючим! Та й що за жрецький підхід до медицини?! Один чаклун ворожитиме, а всі стоятимуть довкола з роззявленими ротами та й дивуватимуться? Як ти, лікар, не розумієш—чого варта така операція, яку вмітиме тільки одна людина? Якщо цю операцію вмітиме тільки сам академік Філатов, то користь від неї буде лише для тих кілька сот, чи нехай і тисяч щасливчиків, які потраплять до його клініки. Коли ж операцію цю вмітиме кожний лікар, то побачать світ всі невидючі, і сама медицина зробить велетенський крок уперед! Філатов спростив техніку операції, Філатов сконструював удосконалений інструмент, тепер операцію може опанувати кожнісінький офтальмолог, кожнісінький хірург! На той рік цю операцію опаную я. Її можеш опанувати й ти, коли схочеш. Академік Філатов—радянський медик, і він насамперед дбає про те, щоб передати свій метод якнайбільшій кількості учнів! Всяка операція повинна бути масовою, приступною всім лікарям, здійсненою в найдальшому закутку. Наш обов'язок—опанувати її! Оце наш обов'язок! Хіба тобі невідомо, що саме серед якутів найбільше поширені більма? Що ж—якутам теж їхати до Одеси, до Філатова? Чи може треба нам, радянським лікарям, їхати до них?

Двері тихо відхилилися і на порозі стала Таня.

— Генрієто Макарівно, пробачте, Несторчук так і не може заснути. Вчора і позавчора він також не спав. Люміналь не допомагає.

— Ну, що ж,—подумавши, відказала Генрієта Макарівна,—дайте йому веронал. Тільки відмітите в історії хвороби, що сьогодні давали веронал.

— Операція потрібна Короткові,—Ніна Сергіївна дивилася на Таню, але слухала своїх власних думок і мусіла мерщій виговорити все до кінця.—Але не менше потрібна і нам, Професорові, мені і тобі!

— Слухаю!—Таня вислизнула в щілинку дверей і побігла до сходів, назад. Але перед сходами її перепинив Дедушка.
— Про що то вони там?—невдоволено хитнув він головою в бік кімнати чергового.

— Та все про операцію, про Коротка, про пересадку на око ...

Таня зникла і Дедушка знову zostався сам. Ліжко було вже застелене, лишилося тільки відстебнути протез, але хіба ж заснеш, коли тут такі діла! Пересадки! Альбо ж по науковому — трансплантації. Шкіру он навчилися приживляти цілими сувоями. Здеруть з одного місця, а на друге приживлять. Минулого року, Миколі-горновому попекло лице і геть чисто шкура злізла — як свіжа баранина пика була. Так що б ви думали — та ж таки Ніна Сергіївна з Генрієтою Макарівною взяли, зрізали з його ж ноги, як дві жмені, клопоть і прижили замість щоки. Тепер ходить та біля дівчат упадає! Та що шкіру! Хрящі вже приточують, навіть кістки. І не свої, а з чужого тіла. Та що з чужого — з мертвого! І покійника одріжуть і пришиють! І живе. Покійник живе!

Дедушка розхвилювався і мусів закурити. Він вийняв цигарницю і скрутив цибуха. Озираючися, щоб не помітив хтось, він припалив від електричної грубки і сів у своє крісло. Але після першої затяжки цигарка так і загасла в його руці. Бо Дедушка не вмів думати просто в голові. Він повинен був висловлювати свої думки вголос. Він сидів глибоко у кріслі, окуляри на лобі, пригасла цигарка між пальців і губи його корушилися невпинно — з глухим мурчанням точилася з них ледь чутна мова: до дзеркала, до колони, до сходів нагору:

— Справді бо, де ж таки набрати тої шкіри, хрящів, кісток, ба й залоз? Хто ж таки даватиме дерти з себе шкіру, рубати ногу, або от виймати око, щоб пересадити на тіло другої людини? Та й хіба то медицина — нівечити одну людину задля другої? Це не медицина! Та й з вівці не візьмеш, чи там з собаки або кроля! То ж таки твар, і до царя-природи таке падло не приживе! Так, що б ви думали — цар-природи отак собі й заспокоївся? Ні! Додумався! Додумалась медицина! — Дедушка аж засміявся і хитро посварився пальцем до свого неясного, туманного відбитку в синюватому проваллі свічада. — Додумалася таки! Труп! Наука довела, що орган, взятий від померлого, приживляється ще краще, як від живої людини! Га? Чи бачили ви таке? Краще! Там якісь наукові, біо-хімічні, процеси в мертвому тілі відбуваються в момент смерті, — про це Ніна Сергіївна добре знає, на тому тижні вона докладно на лекції розповідала. Смерть! Мрець! Труп! Нема вже смерті! І труп вже не мрець! Помре людина, а частка від неї і далі житиме в тілі іншої людини — допомагатиме їй жити, продовжуватиме їй життя! Га? Чули ви таке?

Дедушка схвилювано замовк. Пригасла цигарка тремтіла в його старечій руці. Очі гостро й пронизливо дивилися в те-

мінє перед собою. Прекрасні картини виникали перед його поглядом, захоплюючи мрії тіснилися в його голові.

Відрізану ногу буде пришито, скалічену руку змінять на здорову, замість спрацьованого шлунку пришиють новий, молодий і здоровий! Ні тобі катару, ні тобі згаги після солоного огірка!.. Дедушкине серце заколотилося часто і гучно. Він вже не відчував ваги свого дубового на металічних шарнірах протезу, його покручена ревматизмом рука вже не трусилась, під грудьми — там, де щовечора нестерпно скиміло і пекло — він відчув дивну, відрадну полегкість... Та що там — нога чи рука? Залози всякі — органи внутрішньої секреції, життєтворчі центри організму — теж вже навчаються пересаджувати, альбо ж по-науковому — трансплантувати! Незабаром буде продовжений самий людський вік! Вік! Життя!

Дедушка надбало відмахнувся рукою:

— Мовиться тут не про мене. Я вже своє прожив і людям набрид. Мовиться про продовження життя людині, якій загрожує передчасна смерть через непоправну хворобу отих самих внутрішніх залоз! От про що мовиться. А про мене то вже якось...

Довгість життя хворої людини буде таким чином продовжена до тривалості пересічного віку нормальної, здорової людини. Люди вмиратимуть нормально, — тільки в результаті законного зношування цілого організму, тільки проживши ціле своє життя, аж у похилому віці:

— Отак, скажімо, як я. В турецьку народився, японську відвоював, в германську був санітаром при лазареті, а тепер доживаю свій вік, беручи посильну участь у загальному будівництві нового життя, сказати б — соціалізму...

А передчасна смерть, замолоду — цього вже не буде. Люди вмиратимуть так, як їм бог на роду написав. І саму смерть радянські лікарі примусять працювати на життя. Вмираючи, людина буде покликана своєю смертю продовжити життя іншим людям. Вмерлому тепер уже не лежатиме путь на кладовище. Або й крематорія. Кладовища та крематорії — то вже буде лише для старих...

— Отак, приміром, як от я...

А молодому мерцеві тепер путь лежатиме простісінько до центрального, сказати б, всеміського прозекторіума. Там, у прозекторіумі, розітнуть його на частки та розкладуть по банках. І мертві очі знову побачать світ між повіків живого сліпця. Мертва шкіра порятує опечених, або уражених непоправними шкіряними хворобами. Кров потече по жилах знекровлених. Всі залози, хрящі, кістки чи кишки — геть чисто все — також буде препаровано та консервовано. Мертве тіло одної людини порятує від каліцтва, ба й наглої смерті десятки й сотні інших людей. Не буде тепер передчасної смерті!

— Ех, шкода, що дожився чисто до ручки. А то б і з мого тіла, бодай після смерті, було б якесь пуття. Може б комусь знадобився. Дарма, що одної ноги нема...

Дедушка стер очі і втретє припалив каверзного цибуха. Чи то тютюн вогкий, чи папір тепер такий негодящий пішов,— ну, не горить, прости господи, прикурюй все та прикурюй... Голоси за дверима чергового, одначе, дудніли все і дудніли. Ото ще народ! Спати вже час. Завтра ж така операція, а вони... Непорядок!

Дедушка непохвально похитав головою. Потім, крехтячи, змівся і пошкандибав до дверей тихцем, злегка порипуючи шарнірами протезу.

Він припав вухом до дверей і пильно послушав.

Розмова між Генрієтою Макарівною та Ніною Сергіївною вже точилася в спокійніших, лагідніших тонах. Генрієта Макарівна таки скорилась. Зрештою, то був її обов'язок. Погляди — поглядами, а обов'язки — обов'язками. Вона зробить все залежне від неї, щоб забезпечити найкращі результати операції. Нехай не подумают, що вона рутинер. Будь ласка, вона навіть сама даватиме наркоз. А чергувати після операції біля Коротка буде Ірина. Ні, ні, Тані вона ще не може такого довірити. Ірина, нехай і вертихвістка, але прекрасна сестра. А Таня надто вразлива і ще молода. Може, аж на той рік...

— Ах, так! До речі, про Таню! — Ніна Сергіївна щойно гадала. Сьогодні ввечері, коли вона заходила до Коротка готувати його до операції, він, ніяковіючи і озираючися на двері (озираючися! Дарма, що не бачить!) розповів їй про розмову з Танею. Сердега, відчайвшись, що знову побачить колись, вирішив був розійтися з дружиною, щоб не зав'язувати їй світ, не перетворювати її на свого довічного поводири. Він признався в цьому Тані і Таня запропонувала йому зостатися при ньому назавсім — доглядати його і допомагати йому.

— Що ти кажеш? — Очі Генрієти Макарівни зволожилися. — Як це прекрасно! Яка мила дівчина! От і не подумала б ніколи, що їй властивий такий гуманізм!..

— Гуманізм? — Ніна Сергіївна здивовано звела брови. — Це справді дуже зворушливо, але до чого тут гуманізм? Це просто добра душа, а не гуманізм. Вона ж — медик, чи принаймні бажає стати медиком. Професія медика справді виростає з бажання полегшувати страждання, і в ім'я цього кожний медик щохвилини згодний пожертвувати собою. Але — жертвувати, як медик, борючися з хворобою, а не тільки преченням свого особистого життя. Це ж тільки великодушне непротивенство, та й годі. А медик повинен перебороти хворобу, знищити її, — і в ім'я цього, коли стане потреба, то віддати власне життя! Логічним рухом Таніної душі мало б бути стремління опанувати медицину, віддати себе науці, при-

святити життя шуканню способу перебороти хворобу Коротка, а не просто зробитись довічною санітаркою при ньому.

— Ах, Ніно! Як ти загально мислиш! Я дивуюсь з тебе. І потім, ти зовсім не хочеш розуміти поштовху людської душі!

Ніна Сергіївна зашарилася і зірвалася з місця. Дедушка докірливо похитав головою. Тепер вже вони заведуться знову допізна. Ну й народ! І діло ж уміють робити, а от розбалакувати ніяк не одвикнуть! Операція ж завтра мало не вдома світа. Він вже зігнув пальця, замірившись постукати в двері, та махнув рукою і відійшов.

Дедушка прорипів вже півдороги до свого кресла, коли враз чудні звуки спинили його на півдорозі. З кабінета директора він виразно почув тихий, приглушений зойк саксофону. Він аж заточився на місці. Чи Професор, уклавшись спати, забула вимкнути радіо і воно тепер непрохано заспівало? От так скандал! Збудить Професора ця проклята труба! Позаводили оте радіо людям на горі! Дедушка мерщій пошкандибав до кабінету директора.

Але перед тим, як тихцем прочинити двері, ввійти нишком і вимкнути ту чортову трубу, Дедушка нахилився і, звичаєм, припав оком до замкової шкалубини. Те, що він побачив, мало не звалило його з ніг.

Професор не спала. В тісній лазаретній піжамі — каштелянка дала їй, щоб було в чому переспати ніч — Професор стояла серед кімнати. Чорні кучері з сивизною, прикручені газетним папілйотками, звисали їй гривною аж на спину. Професор схилилася до радіоприймача і покручувала ричаги. Стрілка бігла по циферблату, плигаючи від станції до станції. От саксофон закурликав знову. До нього приєдналися тарілки, гобої, гавайська гітара. Ніжне танго тихо струмилося з репродуктора. Рука Професора спустилася, вона покинула нишпорити по циферблату — мелодія припала їй до смаку. Одну хвилину вона стояла майже недвижно посеред кімнати, тільки торс її ледве похитувався за тактом мелодії. Потім руки вперлися в боки — і Професор похитувалася вже ціла, з ніг до голови. Ступні в лазаретних пантофлях без задків ще якусь мить держалися на підлозі незрушно, але ще за мить зсунулися і вони. Дрібними покроками вони пересунулися двічі вперед, пристанули на місці, і знову двічі назад, — пантофлі без задків прихлопували по стелинах за ритмом танго.

Дедушка випростувався і стер рукавом піт з чола. Очі його сполохано метушилися. Чи вона збожеволіла там на самоті? Мерщій, як від привида, Дедушка пошкандибав від дверей геть.

Але за кілька кроків розмисел повернувся до нього.

Рішуче гримлячи протезом, Дедушка попростував до дверей чергового. Зігнутим пальцем він гучно постукав. Голоси Генрієти Макарівни та Ніни Сергіївни зразу ж урвалися. Тої ж

секунди зникла й гавайська гітара в кабінеті директора. Дедушка навіть чув, як поспіхом гучно клацнув вимикач приймача.

— Хто там? — озвалася Генрієта Макарівна. — Увійдіть!

Ніна Сергіївна розчинила двері і стала на порозі:

— Це ви, Дедушка? Що таке?

Старече обличчя Дедушки пашіло кров'ю обурення і гніву. Навіть пульсувала синя жила на скроні побіля вуха:

— Дозвольте доложити, непорядок це! Пізно вже, а завтра рано така операція! Будь ласка, Ніно Сергіївно, осмілюсь вам сказати, ідіть вже додому спати і дайте перепочити Генрієті Макарівні, як вони чергують сьогодні вночі.

— Пробачте, пробачте, Дедушка, я вже йду!

Ніна Сергіївна вхопила з вішалки пальто, накинула наопашки і миттю зникла надворі. Тільки двері гучно хряпнули після неї.

Якусь мить Дедушка ще стояв посеред вестибюлю, обурено буркочучи та похитуючи головою. Тоді зітхнув і роздивився навкруги. Все було на своїх місцях: пальто на вішалці звисали акуратним рядом, калосі попід ними вишикувалися пара-в-пару, ослони симетрично виструнчилися попід стінами. Крайка килима на підлозі трохи вигорбилася, і Дедушка, крехтячи, нахилився, щоби розправити її. Потім випростався і послухав. В обох поверхах лікарні панувала нічна тиша. Тільки далеко за кухонними дверима довбала крапля за краплею з крана в відлив та тихо такали дзигарі над сходами. З кабінета директора також не чулося жодних звуків. Товариш Професор таки мабуть заснули. Дедушка непохвально похитав головою і тихо пошкандибав до себе в комірчину під сходами.

Генрієта Макарівна теж лягла. Важких хворих у лікарні не було і ніч очевидно мине безтурботно. На виклики швидкої допомоги, порядком черги, сьогодні виїздитиме карета районної лікарні. Отже, не буде й ніяких несподіванок. Сон склеплював Генрієті Макарівні повіки. Вона вмостилась зручніше на канапі і взяла книгу почитати кілька хвилин перед сном. Це був привезений Професором новий збірник статей інститута Філатова. Генрієта Макарівна заглибилась в опис оптичної пересадки та техніки консервування на холоді трупних очей.

Та телефонний дзвінок невдовзі одірвав Генрієту Макарівну. Вона взяла трубку незадоволено і сердито, — хто це там так пізно вночі?

Дзвонили з районної лікарні. Хворий Петренко помер. Зараз робитимуть розтин його тіла. Вже вислано машину, — нехай Генрієта Макарівна передасть історію хвороби з документами за час перебування Петренка на лікуванні у неї.

Генрієта Макарівна повісила трубку і дістала з шафи теку

аналізів, дослідів, температурних листків. Нефролітіазис — обидві нирки — та піонефроз. Півтора роки боролися за це життя. Але ж не можна вирізувати й другу нирку. Медицина ще не вміє трансплантувати нирки. На жаль. І Петренко таки помер. Цікаво — чи правильно поставила Генрієта Макарівна діагноз післяопераційного періоду? Закрут сечепровода.

Генрієта Макарівна мерщій набрала номер районної лікарні.

Ні. Прозектор не міг відкласти розтин на день, щоб Генрієта Макарівна змогла перевірити діагноз. Вже над ранок має прозектор виїхати до сусіднього району для судової експертизи. Якщо Генрієта Макарівна на власні очі хоче побачити нирку, то нехай приїздить зараз з машиною, яка поїхала до неї за документами. І прозекторові нема ніякого діла, що вона не може покинути чергування. Прозектора ще цікавило, чи справді небіжчик Петренко зовсім самотній, не має ніякої рідні й його тіло треба передати міліції?

Це було так. Генрієта Макарівна поклала трубку й замислилася. П'ять кілометрів туди, п'ять назад, це — 10 хвилин. Ну, і там з півгодини. Їй же треба побачити тільки черевну полость. Генрієта Макарівна подзвонила черговій Тані:

— Танечко! Я мушу спішно на годину виїхати до районної лікарні. У нас все спокійно, але, коли б трапилося щось, дзвоніть мені туди: я за п'ять хвилин буду тут. Коли нещастя... — Генрієта Макарівна примовкла і прислухалася до звуків за стіною в кабінеті. Там було тихо. Професор, очевидно, заснула. — Коли нещастя, тоді розбудете Професора.

Під лікарнею на вулиці вже захурчало авто. Клаксон подав короткий сигнал. Генрієта Макарівна вхопила теку з документами під пахву, накинула пальто і побігла до дверей.

Але з порога вона повернулася і взяла з канапи розгорнутий збірник статей інститута Філатова. Текою з документами Петренка вона заклала недочитану сторінку про техніку консервування на холоді мертвих очей. В машині по дорозі туди і назад цю сторінку ще можна буде дочитати.

На порозі Генрієта Макарівна спинилася ще раз, і ще раз пильно послухала. В лікарні було спокійно, в кабінеті Професора була тиша. Професор таки мабуть заснула.

Але Професор не спала.

В темній кімнаті Професор стояла проти відчиненого вікна. Терпка, передосіння нічна прохолода вливалася до кімнати, як мовчазний водоспад. Чорна серпнева ніч мигтіла незчисленими ясними осінніми зорями, силуети дерев закам'яніли в сторожкій недвижності. Тільки листя десь пошелестувало невидимо і ледве чутно. Пахло далеко ріллею, отавами та матіолою. Хіба наприкінці серпня цвіте матіола?

Тепер Професорові вже було ясно, що до ранку вона не засне. Ні, ні, — ні люміналю, ані вероналу вона не прийме! Ніколи не вживати снотворного напередодні операції! Краще

вже зразу після операції звалитися з ніг і заснути на півгодинки... Темна зігнута людська постать мелькнула понад заподським шляхом, чимдуж поспішаючи. Ніна Сергіївна,— ай-й-й, їй давно б вже треба заснути сном праведника! Дуже, дуже гарна дівка, ця Нінка! Буде з неї пуття. Адже — тільки двадцять сім років. У двадцять сім років Професор, тоді зауряд-врач, зробила свою першу операцію. На фронті, під Бродами, під час імперіалістичної війни. Нога вище коліна розтрощена скальям снаряду. Єфрейтору Георгію Анастасовичу Костанжогли, Сто сорок третього пішого запасного полку. Тої зими вона відтяла сто дев'ятнадцять ніг, триста сорок чотири руки, вийняла куль — тисяча шістсот тридцять п'ять, ну і ще різних операцій дев'ятсот п'ятнадцять. Кожна операція була записана до блокноту. Цей блокнот, на щастя, от уже двадцять чотири роки, Професор завжди носить при собі. Хоч би завтра не здригнула рука... Весь процес витину клаптика рогівки і трансплантації точно такого ж з мертвого ока — з швидкістю метеорита пронісся через пам'ять. От уже дев'ять років спеціалізувалася Професор в офтальмології. А перед тим була хірургія носа і горла: гайморити, гланди, аденоїди, кісти, трахеотомії. А перед тим — загальна хірургія черевної порожнини: апендицити, екстирпації нирок, резекції шлунку, каміння в печінці... Десь за рогом захурчало і майнуло авто. Вітерець повіяв просто в вікно і залоскотав холодною вогоністю під тісною піжамою. Скоро і ранок. Зорі мерехтіли крізь туман над ставком. Он одна покотилась яскравою рисою з півночі аж на південь. Ах! Треба ж задумати своє найперше, найдужче жадання, — поки не згасла зоря. Рука! Руки! Хоч би ж завтра не здригнула рука!

5

І от — я знову в палаті номер шістнадцять.

Дзигарі на першому поверсі у вестибюлі непокvapно відбили вісім ударів. Отже, за годину буде кінець першій добі після операції. І, може, вперше за цілу цю добу, я zostався в палаті зовсім сам: Ірина побігла вниз до телефону і ще не повернулася.

Все було так добре спочатку. Операція була зовсім безболісна. Коли я очунав, в палаті біля мене стояли Професор, Ніна Сергіївна, Генрієта Макарівна. Вони були збуджені і весело жартували до мене. Професор казала, що очі у мене голубі і мене повинні кохати дівчата. Ніна Сергіївна захоплювалася еластичністю трансплантації. Генрієта Макарівна говорила мені компліменти — який я терплячий і як чудесно тримався. Операція, на їх думку, минула напрочуд удало: і витинання клаптя рогівки, і трансплантація на вікнінку клаптика з мертвого ока. Я також почував себе чудесно. Власне, я просто

нічого не почував. Правда, пов'язка трохи тисла на очі й від того починала боліти голова. Але, виявляється, то так і було потрібно: пов'язка повинна міцно притискати трансплантат, поки він не приживе. Боронь боже, щоб не зсунувся трансплантат! Оце — найголовніше. Коли б трансплантат зсунувся — все пішло б на марне, операція не вдалася б. І тому, мені наказано лежати тихенько та непорушно. Ірина повинна була пильно мене доглядати: абсолютний спокій, жодного напруження — щоб не викликати надмірного припливу крові до голови і очей. Найголовніше — щоб не трапилося рвоти! Від рвотного напруження кров кидається в голову — до очей, від рвучких, нестримуваних рухів у час спазмів може посухнутися, зморщитися трансплантат. Мигдалеве молоко, ще якісь краплі — все було мобілізоване, щоб запобігти самій можливості поклику до рвот.

День минув у піднесеному, збудженому тумані. Професор, Ніна Сергіївна та Генрієта Макарівна навідували мене по кілька разів. З коридору я двічі чув голос Прохоренка: — „Лежи, лежи! Спокійно лежати — така ухвала районного комітету партії!“ — гукнув він, коли двері прочинилися і він, очевидно, одним оком побачив мою забинтовану голову. Щочверть години за порогом шепотів Дедушка і передавав мені то квіти, то квіти з привітом, то тільки привіт. Від директора заводу, від райвиконкому, від партійного комітету, від бригади номер один, бригади номер два, бригади номер три, від хворих, що лежали по інших палатах. І щоразу з привітом було запитання, — всі питали, яке моє самопочуття? А я не знав, що мені відповісти, бо почуття моє було, очевидно, прекрасне, бо я аж нічогісінько не почував. Мені нічого не боліло, всі біля мене упали, всі жартували до мене, я вже незабаром мусів побачити, і біля мене сиділа моя Варвара. Варвару також пустили до мене на кілька хвилин аж під вечір. Ввечері Ірина читала мені вголос казки братів Грим, а потім, як всі старші від неї розійшлися в лікарні, переспівала мені тихцем всі румби та танго з свого репертуару. Але танго на цей раз не допомагали. Чи я був надто збуджений, чи що інше було тому причиною, а тільки заснути я так і не міг. Генрієта Макарівна дозволила дати снотворне і я, нарешті, здається, заснув.

Прокинувся я раптово, хвилин кілька тому. Страшна спрага пекла мені груди. Я попросив Ірину напиться. Вона подала мені води.

І от тоді це й трапилося.

Враз, нагло мене нестерпно занудило. Я й не очувся, як випита вода кинулася назад. Тоді гидкий спазм ухопив мене і забив дух. Мене аж скорчило, і страшна рвота струсила ціле моє єство. Довга, порожня рвота самим жовчем.

Ірина підтримала мене, а тоді мерщій побігла вниз до те-

лефону. Мерщій повідомити Професора. Цієї ночі Професор почивала не в кабінеті, а в заводських кімнатах для приїжджих. Генрієта Макарівна в цю хвилину зарадити мені не могла,— щойно карета швидкої допомоги привезла пораненого Генрієта Макарівна робила якусь спішну операцію. І от я лежав сам, в тиші палати—спустошений і безсилий—гидкі спазми зовсім виснажили мене. Рвота! Якраз те, чого найбільше побоювались. Мене ж корчило й гнуло, я качався в ліжкові, голова аж гула від напруження. Зсунувся чи не зсунувся трансплантат?

Я лежав кволий і немічний, ледве дихаючи — боючись порухнутися й глибоко передихнути. Я чув гудіння Іринино голосу внизу біля телефону. Годі було розібрати її слова, але самий тембр був не звичайний, не властивий Ірині постійно,—заклопотаний, стурбований, перехвильований. Потім у палаті зовсім нечутно з'явилася Маруся. Ледь побрязкуючи мискою, ледве шурхаючи щіткою, вона поспіхом прибирала. З її скvapних беззвучних рухів, з її прискореного подиху, в самої її незвичайної мовчазності я розумів, як сполохана вона. На якесь моє запитання вона ледве відгукнулася пошепки: „тихо, тихо лежіть, зараз вже буде Професор!“—і зникла притьмом. По сходах угору скvapно порипували шарніри дідусевого протезу, і навіть з цього надто прискореного порипування шарнірів протезу я відчував, який стурбований і схвильований старий швейцар. Але мені було вже легше. Така порожнеча і спокій в цілому естві. Пустеля, холодна, безмежна просторінь. Вони були б відрадні і втішні ті порожнеча та спокій, коли б... Зсунувся чи не зсунувся трансплантат?

Ірина швидкою ходою ввійшла до палати:

— Ну, як? Заспокоїлися вже? — Вона питала весело і безжурно.

— Що ж тепер буде, Ірино?

— А що таке?

Вона замуркотіла пісеньку й взялася оправляти мені постіль.

— Якщо зсунувся трансплантат?

— Які дурниці! І не думайте собі того!

— Я серйозно, Ірино. Я ж знаю, коли рвота, то може зсунутися трансплантат. А це означає, що результати операції будуть невдалі...

— І нічого це не означає! — суворо перепинила мене Ірина. — А будуть результати невдалі, Професор другу операцію зробить. Лежіть спокійно. За півгодини Професор вже буде тут. А тим часом, давайте я вас гарненько обмию. Ручки помиемо, зубки почистимо...

Ірина забряжчала мискою, склянками, щіточками. Рушник, зволожений літеплом торкнувся моїх лиць і рук. Роблячи мій туалет, Ірина насвистувала крізь зуби якийсь фокстрот.

Тепер у мене вже не було жодного сумніву. Мені навіть

починало здаватися, що я вже почуваю біль у самому оці. Отож—я знову сліпий. Осліп удруге, так і не прозрівши. Це був кінець. Варвара так раділа вчора, так певна була за результати операції...

— Варваро!—холонучи, покликав я.

— Що? Ви до мене?

— Так, пробачте, до вас, Ірино... Будь ласка, якщо прийде Варвара, скажіть, щоб її не пускали до мене, і нічого про це не казали. І взагалі...

— Добре,—сказала Ірина,—поки не прийде Професор, нікого до вас і не пускають.

— Ні, ні!—захвилювався я.—Вона може забігти раненько. Ідіть, скажіть зараз же Дедушці, щоб...

— Ну, добре, добре, не хвилюйтесь!—Ірина вибігла з кімнати й побігла вниз до вестибюлю.

Я слухав, як віддалялися її кроки, і чув, як вона щось говорила до Дедушки. Так, не треба хпатися ні за яку надію. Я знову сліпий. Господи, як же зробити, щоб Варварі нічого не стало відомо? Вислати її звідси? Сказати, що я одержав телеграму від її батьків із Сталіно? Що хтось дома захворів? А тим часом зробити так, як я раніше хотів? Сказати просто? Попросити Прохоренка придумати щось? Збрехати, що я... А, боже мій... Як гидко! Як погано! Ні, ні, я не можу, щоб Варварі знову таке нещастя.

Ірина бігцем повернулася до палати.

— Ну, от!—весело сповістила вона.—Все зробила, як ви хотіли. І навіть більше. Вона б залилася тут чекати Професора в вестибюлі чи біля лікарні, так Дедушка перекаже їй, що Професор просила її негайно поїхати вранішнім автобусом у район і купити вам мандаринів.

— Мандаринів?

— Мандаринів!—зареготала Ірина.—Мандаринів же тут у нас зовсім нема, і вона напевне поїде. Ви не сердитесь, що я таке набрехала?

Мила Ірина!

— Ірино!—переборюючи тремтіння, сказав я.—Ірино, я хочу поговорити з вами... про Варвару. Розумієте...

— Знаю, знаю!—трохи навіть сердито відмахнулася Ірина.—Можете й не казати. Дурниці!

— Що?—здивувався я.

— Знаю, про що будете говорити. Мені розповіла Таня.

— Таня?

— Ви ж самі казали їй.—Ірина раптом розсердилась зовсім.—І як вам, справді, не соромно? Яка християнська самопожертва! Яка великодушність! Не хочу своїм каліцтвом заважаєти жінці життя! Та як ви не розумієте, що, кохаючи, жінка віддає себе всю і на що завгодно: на радість, на злидні, на горе!

Вона проговорила все це одним духом і майже злісно. Але зразу ж впіймала себе на тому і схаменулась:

— Ой, пробачте! Дайте я поправлю вам подушку.

Мені було боляче і я був такий нещасний.

— Яка ви хороша, Ірино...

— Ви теж хороший... Натє, держіть термометр.

Вона встромила мені термометр під руку і погладила плече.

— Ви... не одружені, Ірино?

Ірина не відказала. Вона відійшла до вікна. Вона спинилася там і, за хвилину, проговорила майже пошепки:

— Колись рицарі йшли за кохану на смерть. Чому тепер нема рицарів?

Мимоволі я гірко всміхнувся:

— А... сліпим рицарям... теж треба йти за кохану... на смерть?

— Мовчіть, будь ласка!— знову розсердилась Ірина.— Ви держите термометр. І взагалі вам не можна балакати. Треба бути... не знаю ким... якимсь Дон Кіхотом, щоб жертвувати своїм коханням—в ім'я свого ж кохання! Яка погода сьогодні! Сонце, тепло, бабине літо літає...

Ірина потяглася всім тілом, я навіть почув, як захрумтіли її кістки.

— Ви не одружені, Ірино?

Вона засвистала:

— „Сердце красавицы склонно к измене и перемене...”

— Ірино...

— Що?

— Скажіть, Ірино, ми ж з вами друзі—це правда, що тут про вас говорять?

— Що говорять?

Я зам'явся:

— Ну, що у вас стільки... поклонників? Взагалі—любите мужчин?

Ірина урвала свист і примовкла.

— „Плечет, смеется, в любви клянется,—доспівала вона,—но изменяю первый ей я”.

— Для чого ви ламаєтесь, Ірино?

— Щоб вас веселити,—злісно відгризнулась вона.—Щоб ви не думали ваших ідіотських думок. Давайте термометр. Ах, ні ще не час. Ще три хвилини.

— Скільки вам років, Ірино?

— Тисяча дев'яťсот сорок перший.

— Це дотепно. Але, пробачте, мені зараз не до дотепів. І—даремно це ви. Ви зовсім не така, яку зараз з себе вдаєте. І якою взагалі хочете себе показати.

Ірина озлилась не в жарт:

— І звідки ви знаєте, яка я насправді!—Її голос забринів роздосадовано й злісно.—Ви питали, чи правда, що про

мене кажуть? Чистісінька правда! Дуже люблю гарненьких красунчиків! І вас, коли хочете, можу полюбити. І красунчики ті в мене не затримуються: набрид і по шапці! Вже й лік загубила, скільки їх у мене було! А зараз у мене аж... аж чотири любовники!

— От і брешете.

— Що?

— Брешете! Ніяких любовників у вас нема. Ні чотирьох, ані трьох. Навіть і одного нема. І, взагалі, ви ще зовсім молоденька, чиста та невинна дівчина. Ви навіть нікого ще не любили.

— Та звідки ви знаєте?! — аж вжахнулась Ірина.

— Бачу.

— І нічого ви не можете бачити! Бо ви сліпий... Ой, пробачте! Тридцять шість і шість.

То моя була температура. Вона висмикнула термометр в мене спід пахви.

— Бачу, Ірино, дарма що сліпий. Не очима бачу, а так просто — бачу.

Ірина мовчала, прикинувши біля вікна. Потім тихо підійшла до мене і взяла мою руку. Обережно притисла її собі до щок:

— Який ви... хороший...

— Ви плачете, Ірино?

— Плачу...

— Чого?

— Бо вас жалко. Ні! Бо все це правда. І зовсім ніяка з мене розпусниця. І поклонників в мене ніяких нема. А я хотіла б, щоб були. І все це я брешу та вигадую на себе. А всі вірять. А ви от взяли... і побачили правду. Слово честі, я зовсім не така, як...

— Це зразу видно. Навіть без очей.

— Що ви кажете? І що прикидаюсь та ламаюсь — видно?

— Видно.

— І дуже противно?

— Трохи противно.

Ірина тихенько схлипнула:

— Я може хочу... щоб мене справді любив хтось... Хороший та ніжний... Хороше та ніжно... Отак, як ви вашу Варвару... Або, щоб я когось так полюбила... щоб зріктися себе і... Ні, ні! — мерщій схопилася вона. — Все це дурниці! Ви не смієте й думати так! Ви і не знаєте що то, коли жінка кохає!

Ірина раптом кинула мою руку, зірвалася і відскочила геть. Каблучки Ніни Сергіївни гучно застукотіли біля мого ліжка. За розмовою ми й не почули, як вона надійшла.

— Кохає! Кохає! Та тут про кохання! — весело, вдавано весело, бо надто голосно й неприродно, заговорила Ніна Сергіївна. — Он які наші хворі! З сестрами про кохання заводять!

— Ах! — засоромилась Ірина.— Розумієте, Ніно Сергіївно, це товариш Коротко все про дружину і про те, що кохання...

Ніна Сергіївна холодно спинила її:

— Облишмо про кохання. Я забороняю вам зараз кохати. Тобто, вирішати проблеми кохання. Стул був? Температуру міряли? Ага! Тридцять шість і шість? І я дуже проситиму вас, Максиме Прохоровичу, поменше балакати. Все балакаєте і балакаєте!

— І чудово! — почулося зза порогу.— Балакайте, товаришу Коротко! Балакайте, скільки влізе! — Професор своїми важкими широкими кроками вже підійшла до мого ліжка.— Так вам і треба! Балакайте, коли можете! Людина повинна робити все, що тільки може. І поки може. На те в людини й язик, щоб балакати. Вуха, щоб слухати. А очі, щоб бачити!

— Але я не буду бачити, Професор.

— Будете.

— Алеж рвота, Професор...

— Ну, то й що з того?

— Трансплантат зсунувся і...

— Ах, який же ви медично освічений! Де кінчали медін? В Харкові, Києві, чи Москві? Терапевт, хірург, невропатолог? Ах, офтальмолог? Конкуренцію хочете нам робити?

— Професор, ви ж самі сказали, що тільки сімдесят процентів дають гарні результати, а тридцять ні. Отже, треба бути готовим...

— Треба бути готовим, що будете бачити. Це зовсім не обов'язково, щоб рвотою зсунуло трансплантат. Зараз ми подивимось, що там і як, і тоді... Ірино, принесіть мені дзеркало... Перестріла от щойно вашу дружину біля під'їзда.— Професор сіла на край ліжка й схилилася до мене, торкнувшись пальцями моєї пов'язки.— Стоїть бідолаха і не знає, що їй робити. Щось там таке Дедушка накаверзував. Посилає її в район за мандаринами для вас. І каже, що це я наказала. Ну й старий чудій!

— І ви... затримали її?

— Ну, а як же? Які ж там в серпні місяці мандарини! Що за ерунда! Мало вам яблук, слив, винограду? Мандаринів йому захотілось. Так-так-так!

Пов'язка вже була розмотана і Професор схилилася зовсім близько до мого лица.

6

Варварі таки пощастило обманути дідусеву пильність і пробитися до сходів, а тоді й на другий поверх — до палат. Прохоренко кинувся за нею навздогін.

Варвара бігла по коридору — який же він був несподівано довгий! Друга, четверта, шоста, восьма — аж нарешті і палата номер шістнадцять. Варвара вже простягла руку до клямки,

та цієї ж секунди її таки встигла перепинити Маруся. Вона кинулася між дверима й Варварою:

— Стійте! Не можна!

— Пустіть! Я на хвилинку! Я ж дружина!

Маруся відірвала Варварині руки від дверей:

— Нема тут дружин! Гетьте звідси!

— Я тільки прочиню двері і гляну!

— Двері рипнуть, в Професора здригне рука, тоді що?

— Але ж це не операція, це ж тільки дивляться, чи...

Маруся схопила Варвару обома руками поверх її рук і стиснула міцно, як у боротьбі. Варвара тільки затріпотіла, пручаючися, але втративши змогу поворухнутися. Прохоренко вже був біля них:

— Варваро, Варваро! Ходімо! Ви зробите тільки на гірше!

Сльози потекли з Варвариних очей:

— Алеж рвота! Була рвота! Я повинна знати! Я не можу чекати! Ви ж розумієте, якщо рогівка зсунулася, це — кінець!

Прохоренко взяв Варвару за плечі і пригорнув тісно до себе. Маруся, звільнившись, відскочила до дверей номер шістнадцять і стала при порозі, хрестом розіп'явши руки на всю широчінь. Вона не зійде з місця, не пустить нікого — тільки через її труп переступлять до палати номер шістнадцять.

Варвару била пропасниця. Вона була не в собі. Мов навіжена, видиралася вона з рук Прохоренка. Страшні передчуття мертвили їй серце, тяжке горе туманило їй мозок. Трансплантат зсунувся — Коротко буде сліпий! І тепер вже безповоротно! Ні, вона не переживе цього! Вона вмере тої ж хвилини, коли почує, що операція не повернула зору! Вона не буде жити! Вона заподіє собі смерть! І вона не може чекати в невідомості! Вона мусить знати негайно! Вона повинна почути слово, яке її вб'є!

Та дужі руки Прохоренка тримали її міцно, і Прохоренкові вже пощастило відвести її кроків на кілька, за ріг коридору. Біля них була вже й Таня — вона вибігла з котроїсь з палат.

Двері палати номер шістнадцять в цю мить розчинились навстіж і в коридор вийшли Професор, Ніна Сергіївна, Генрієта Макарівна, за ними Ірина. Професор ішла поспіхом, широкими, сердитими кроками, інші майже бігцем навздоганяли її. На розі Професор раптом спинилась. Вона вхопила Ніну Сергіївну за плече і стисла його так, що Ніна Сергіївна скрикнула.

— Сліпий! Знову сліпий! — Професор це вигукнула, як прокляття, як лайку.

Тихий зойк відповів їй. Варвара скинулася і повалилась навznak. Прохоренко ледве встиг підхопити її. Професор сердито озирнулася:

— Звідки вона тут? Я ж не бачила її! Таня! Маруся! Спирту!

Варвару поклали. Прохоренко, понурившись, стояв перед Професором:

— Професор!

— От вам і професор! Проти такої дурниці, як блювачка, школи і професор безсилий! Трансплантат зсунувся. Тепер вже не про повернення зору треба думати, а тільки... про те, щоб не потрапила до ока інфекція. Дірку треба затулити — тільки й того. Готуйте операційну, Ірино!

Прохоренко стурбовано подивився на Професора:

— Ви спробуєте зробити операцію вдруге? Ви ж маєте запасне око.

Професор люто глянула на Прохоренка і показала чітко, мало не злісно.

— Ні. Я вже не маю запасного ока. Око консервується на холоді. Термос з другим оком тріснув під час перельоту на аероплані. Вчора друге око було ще годяще, але сьогодні рогівка на ньому вже взялася каламуттю. Я щойно перевірила це, біжучи сюди.—Професор вхопила за руку Ніну Сергіївну.—Сьогодні ніхто не вмирав? Отой, з третьої палати, в виразкою на стравоході?

— Ні.

Професор сердито відкинула руку Ніни Сергіївни і пішла. Та Прохоренко знову спинив її:

— Професор! А коли блискавку до Одеси? Щоб приставили око швидким аеропланом?

— Негайно!—Прохоренко кинувся бігти.—Ні, стійте!—Професор махнула рукою. Пересилиючи хвилювання, вона намагалася заговорити. За хвилину вона закінчила тихо й знесилено.—Не треба. Пізно. Немає часу. Око витече і інфекція,—голос її затремтів.—Не треба, милий Прохоренко, ідіть собі, не заважайте нам...—Вона відвернулася і пішла.—Ірино, операційну!

Генрієта Макарівна, Таня і Маруся ще клопоталися біля Варвари. Варвара поволі опритомнювала.

Ірина наздогнала Професора і забігла перед нею наперед:

— Професор!

— Ну, що? Тобі сказано — готуй операційну?

— А коли спробувати, Професор?

— Що спробувати?

Професор простягла руку, щоб відштовхнути Ірину з дороги. Але Ірина ухилилась. Вона була бліда, очі її метушились, руки тремтіли:

— Коли спробувати, Професор... розумієте?..

— Що—розумієте? Нічого не розумію!

Ірина нарешті опанувала себе:

— Коли спробувати не мертве, консервоване око, а живе? Живе теж годиться, тільки його нема? Але, коли взяти, скажімо, у мене... Це ж потрібне тільки одне око? Тільки одне?

Всі спинились. Всі замовкли. Стало зовсім тихо. Варвара зводилася вже, спираючися на плечі Тані й Марусі.

— Іриночко...— Професор розгублено простягла руки до Ірини. Здається, вона хотіла її обійняти,— Іринко, та ж ти...

Але Генрієта Макарівна отямилася перша:

— Товаришко Ірино!— суворо перебила вона,— я закликаю вас до порядку! Ні жарти, ані хвилинка екзальтація тут недоречні! Трансплантацію здійснюється тільки з трупів.

Кров повернулася до Ірининих лиць. Губи її скривились. Руки вперлися в боки. Зухвало перестріла вона терпкий погляд Генрієти Макарівни:

— Отже, коли б за хвилину з мене був труп, то з вашого боку не було б заперечень?

Та Прохоренко спинив її, вже готову наговорити лихого й дурного. Він міцно вхопив Іринину руку.

— Професор!

Професора кинуло в пал:

— Професор! Професор! Що—Професор? Та зрозумійте, що це всупереч самій ідеї академіка Філатова! Перспективність оптичної пересадки рогівки саме в тому й полягає, що трансплантат береться з мертвого ока! З мертвого на живе!

— Алеж мертвого ви не маєте!— спалахнув і Прохоренко.

— Милий мій,— лагідно заговорила Професор,— та зрозумійте ви, що медицина не калічить здорових навіть для порятунку недужих. Існує медична етика... Ат!— Вона махнула рукою.— Таня, допоможіть Ірині приготувати операційну, ви ж бачите, що вона...

Генрієта Макарівна потрусила Таню за плечі — Таня стояла закам'янівши, з поглядом перестрашеним і німим:

— Ви чуєте, Таню, що вам наказано? Ходіте мерщій, я допоможу вам, я готуватиму сама.

Генрієта Макарівна притримала поли халата і побігла по коридору до операційної. Таня пішла теж, спроквола, похитуючися, мов сновище.

Тепер перед Професором стояла Ніна Сергіївна. На обличчі її перебігало нервові тремтіння:

— Професор, а що, коли б ми взяли рогівку в Ірини не з центра, а з периферії? Тоді ж око не осліпне зовсім, а тільки знизиться гострість зору? Процентів на сорок, може на шістдесят?

Ірина потисла плечем і посміхнулась:

— А потім, коли буде мертве око, мені ж можна буде теж зробити пересадку — з мертвого ока, і я знову бачитиму на обидва. Хіба не так.

Ніна Сергіївна дивилася на Професора не то грізно, не то з благанням:

— Ідея Філатова, звичайно, найбільш поступова. Але немає абстрактних ідей! В даних катастрофічних обставинах

пересадка з живого ока єдиноможлива, отже — найпоступовіша. Ми змушені піти на це!

Професор не витримала погляду Ніни Сергіївни. Вона заляюшилась і глибоко передихнула:

— Є кодекс законів, Ніно. Є моральна відповідальність. Є медична етика. А наша Ірина...

— Кодекси законів і мораль ми створюємо самі... разом з сестрою Іриною! — Розсердився Прохоренко. — А відповідальність і я поділяю з вами!

Та Прохоренка відштовхнула Варвара. Вона була вже зовсім спокійна, тільки куточки вуст ледве тремтіли:

— Ні,— сказала Варвара голосно і рішуче,— Професор! Ви не маєте права прийняти пропозицію сестри Ірини!

Варвара вхопила руку Ірини і припала до неї вустами. Ірина висмикнула руку і з обуренням повернулася до Професора. Але Професор спинила її:

— Тсс! Ви маєте щось сказати, Варвара Петрівно?

— Так. Ви візьмете рогівку з ока у мене.

Професор дивилася на Варвару.

— Професор! Ви ж самі сказали — треба поспішати! Немає часу! Швидше, Професор!

Професор тріпонула волосся, відкинувши буйну кучму назад. Потім взяла голову Варвари між долоні і обернула до світла її лице. Пильно глянула вона в ледь затуманені слізьми Варварині очі. Прозора, чиста рогівка була перед Професором на Варвариних очах.

До коридору з дверей операційної вибігла Таня:

— Професор, операційна готова! — Таня побігла до палати номер шістнадцять. — Марусю, це ти? Везімо Коротка!

Генрієта Макарівна з'явилася на порозі операційної слідом за Танею:

— Операційна готова, Професор. Ви можете починати операцію. І око, на мою думку, в цілком доброму стані. Я щойно перевірила, будь ласка, перевірте самі: рогівка зовсім прозора.

— Яке око? Яка рогівка?

— Око Петренка, Професор. Він же позавчора помер. Пробачте, Професор, я не доповіла вам про це. Але, буди при розтині трупа, я про всякий випадок законсервувала його очі на холоді. Температура не підвищувалася більше, як до трьох градусів Цельсія.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

1

День був осінній прозорий і сонячний, але сонце схилялося вже до крайнеба і за кілька хвилин мав запасти ясний смерк. Тільки в такому розсіяному, рівному освітленні допустима була повна спроба. Варвара чекала біля лікарні, в квіт-

нику. Але вона вже не мала сил чекати далі. Сонце от-от мало пірнути за степовий горизонт. Здається, воно вже зайшло. Варвара мерщій побігла до сходів, до дверей лікарні.

Та Дедушка з Марусею неначе підстерігали її. Вони зразу ж з'явилися на порозі, назустріч.

— Вибачайте,— сказав Дедушка, як умів лагідно, але суворо ворушачи своїми стріхатими бровами,— товариш Професор якраз наказали, щоб ви до лікарні і не потикались.

— Алеж чому?

— Не могу знать. Такий приказ. Очевидно, з їхньої наукової точки...

Маруся підхопила Варвару під руку і потягла її в напрямі клумб:

— Давайте — от я вам зараз такий букетик назбираю!

Осінні айстри, білі та блідобузкові, суцільним килимом вкривали грядки. Але Варвара не бачила ні айстр, ні Марусі, ні Дедушки:

— Я буду тихо. Я стану десь у стороні. Мене не побачить ні Професор, ні Генрієта Макарівна...

Дедушка перейняв її, докірливо хитаючи головою:

— Ай-яй-яй-яй! Отакі непонятливі! Та не про Професора, чи там Генрієту Макарівну мова ведеться—хай собі побачили б вас на здоров'ячко. Алеж раптом станеться—Максим Прохорович та побачуть вас...

— Максим!.. Та побачить!..

Айстри білі та блідобузкові пливли хвилями довкола Варвари. Максим побачить її! Невже таке буде?

Дедушка скористався з раптової безсилості Варвари і провів її кілька кроків геть:

— Атож! Аж ніяк не можна цього допустити!

— Як то не можна?

— Ах, боже ж мій! Ну, посудіть же самі: Максим Прохорович і без того будуть надміру схвильовані. Нехай приобвикнуть—тоді і на вас надивляться досхоchu. А зразу—нервові центри реакцію можуть проїзвести.—Обличчя Дедушки промінилось благальними зморшками.—Ну, будьте ж так хороші: дайте нам сполнити приказ!—Він підвів Варвару до ослона і примусом посадовив її.—Може вам валеріанових крапель, альбож якийсь інший рецепт? Он у вестибюлі на роду видимо-невидимо: сам директор заводу, з ним секретар партії Прохоренко Ілько, а ще п'ять бригадирів від усіх бригад імени Коротка, п'ять комсомолок з букетами—і нічого, чекають. Бо розуміють, що воно й як. Дванадцять халатів мені для них треба. А де я візьму, коли їх у мене раптом шість? По черзі буду пускати, як тільки товариш Коротко бачити почнуть...

Варвара знову зірвалась. Вона не могла сидіти й чекати. Кожна секунда була довша за все попереднє життя.

— Я мушу знати... бачить він, чи не бачить!

Та Дедушкіна рука міцно тримала її:

— Не може такого бути, щоб не побачив. Делегація вже чекає. І це ж таки медицина, а не там що!

Варвара заплакала, і Дедушка полегшено зітхнув. Коли вже людина заплакала, то опиратися більше не буде. Він вийняв руку з Варвариного плеча.

— Алеж вчора, коли знімали пов'язку в темній кімнаті, він же міг розпізнати лише силуети. Лише силуети!

Дедушку така нетямущість обурила вкрай:

— А що, крім силуетів, можна розпізнати у темноті? В темноті нічого й не видно, бо ж — темнота! От, приміром, у мене очі хоч які добрі, а в темноті так тільки темноту й бачу, та й вже!

Маруся виринула споза клумб з букетом в руках:

— Дозвольте вам, товаришко Варваро, оцей букет. Ах, господи! Як ото почула я, як Ірина, а тоді ви та сказали „взьміть око у мене“, — так у руки і ноги мені зашпари заїшли! Такий героїзм! — Маруся віддала букет і зажурилась. — От усі геройські вчинки роблять, а мені ніяк не припадає...

— А ти, — розсердився Дедушка, — он уже чотири роки в санітарках ходиш! Мотя Перепелицина за цей час вже на інженера-технолога вивчилися, а ти... Та я б вже на сестру вивчився, а тоді на фельдшера та на доктора...

Маруся роздратовано відмахнулася:

— Ах, Дедушка, я про героїзм, а ви...

— Героїзм, героїзм! Ледарі героями не бувають! Хто робить, той і герой!

Сонце вже зовсім зникло, зоря теж зблідла, спокійний сутінок зм'якшив яскравість денних барв.

Як довго! Коли край цій муці очікування?

Нагло двері лікарні рипнули і розчинилися навстіж. І на порозі став Коротко. Професор, Ніна Сергіївна, Генрієта Макарівна поспішали за ним.

Варвара зірвалась. Серце їй впало. Айстри замигтіли довкола. Вона рвонулась. Але Ірина і Таня з'явилися теж. І вони побігли Варварі назустріч:

— Не можна! Не можна! Потім! Вам не можна!

2

Першої секунди я нічого не зрозумів.

Чудне відчуття, — немов досі я був видющий і раптом осліп.

Враз перед моїх очей зникло все, до чого я вже так звик за цей рік. А з тим зникло і взагалі все інше, звичне, моє. Щось надзвичайне вразило мене, — я б не міг сказати, що саме, але — прикро. Прикро! Якась нова, біла пелена, замість звичної чорної. Мені навіть зробилося боляче, або так тільки здалося.

Очевидно, я зразу ж заплющився, бо, другої секунди я знову відчув пітьму. І в цю секунду, як я знову поринув в мою темноту — мені зразу зробилося легше.

Тоді я заплющивсь міцніше. Ні, ні, нізачо я не розплющуся знов! Біла пелена була для мене надто яскравим життям. Вона дошкуляла мені. Вона гнітила мене. Я волів перел очі моєї чорної пелени.

— Ну! — почув я роздратований голос Професора, — що ж ви? Розплющіть око! Чуєте? Не смійте боятися!

Через силу я відхилив трохи повіко. Мене вдарив біль. Я знову заплющивсь. І знову відхилив. Ні, боляче мені не було. Але мені було страшно. Немов мені наяву починало верзтися, як уві сні. Я ж бачив тільки у сні, а в яві я був сліпий. Адже, за ту мить, що я кліпнув, у мою пам'ять щось увійшло. Якийсь видовжений чотирикутник немов завис просто перед моїм обличчям. Ах, двері! Такі ж є двері, якщо їх не мацати рукою, а оглядати оком. Але то була звисно омана: двері не могли бути так близько перед моїм лицем. Я ж сидів посеред величезної кімнати і до дверей від мене було щонайменше кроків із десять. Я наважився і кліпнув ще раз. Ні, то не була омана. Двері справді були, тільки то мені лише здалося, що вони зразу перед моїми очима. Вони були значно далі. Я тільки забув, що речі бувають здалеку і зблизька. Я забув, що є перспектива. Це були такі двері і вони з'явилися передо мною з моєї вічної темноти. Цього не могло бути. Невже цьому правда?

Я пересилив себе і розтулив око на всю шир.

Тепер сумніву не було. Просто передо мною з'явилось людське обличчя. Гострі чорні очі, смуглявий зморшкуватий вид, буйна кучма волосся з сивим пасмом посередині голови.

— Професор!!! — закричав я з усіх сил, бо не міг вже стримати мою муку. — Професор!!! Це — ви?

Але я простяг руки надто далеко, а обличчя було зовсім близько передо мною — і я зразу потрапив пальцями просто в лице.

— Помалу, — скрикнула Професор. — Ви виколите мені очі! — Вона зареготала, відхилившись вбік. — Чи ви хочете „око за око“? — Вона перехопила мої руки і пригнула їх униз.

Але я був куди дужчий від неї. Я відкинув її руки, зірвався і з жахом глянув навколо.

Ще два обличчя були передо мною. Одне — маленьке в величезних окулярах у чорній оправі — перелякане, винувате й благальне. Друге — втомлене і спокійне — суворо мружило очі і пильно дивилось на мене.

Я зразу впізнав їх обох. Дарма, що ніколи раніше не бачив. Адже це були такі дорогі, такі найдорожчі для мене, рідні обличчя. Я вхопив за руки перелякану дівчину в окулярах:

— Ви — Ніна Сергіївна!

Потім я кинувся до другої:

— А ви Генрієта Макарівна?

Та їх вже передо мною не було. Білий лазаретний стіл з скляними приполицями був передо мною. Банка з ватою стояла на ньому! Вікно! Боже! За вікном височила тополя, ставна і рівна. А це...

Я заплющився і сів на стілець. Сили покинули мене. Я не міг далі жити на світі. Я не мав на це сил...

Потім почався той сон. Вони говорили щось і я, мабуть, чув їхню мову. Але, можливо, я їхньої мови й не чув. Вони примушували мене ходити вздовж і впоперек по кімнаті. Потім взяли за руки і вивели в коридор. В коридорі було трохи ясніше. І там були ослони, ряд дверей з чорними великими числами на них: на моїх дверях чорніла цифра 16. А по стелинах паркету лежала довга, безкінечна доріжка-килим. Рік тому, коли я був ще видющий, я бачив точнісінько такий килим-доріжку в кабінеті директора на заводі. Я вхопив Ніну Сергіївну й Генрієту Макарівну за руки й потяг за собою.

На дворі було ще ясніше. Але я спинився на порозі. Бо там було надто багато, що бачити. І мені було страшно дивитися далі, як на два кроки від себе. А в двох кроках від себе я вже побачив купу білого і блідобузкового. Білого і блідобузкового! Це була клумба. І на ній квіти. Айстри.

Дві постаті в білих халатах метнулися мимо нас. Я хотів їх спинити. То ж були Таня й Ірина. Я ще ніколи не бачив їхніх облич, але я вже знав, що то були саме вони. І я мусів побачити їх негайно. Я зробив крок за ними наздогін,— вони когось затримували, когось затуляли своїми тілами. Але тепер від мене вже нічого не можна було затулити:

— Варваро!

Здається, на мить якийсь туман огорнув мене. Я тільки чув голос Дедушки, який гукав звідкілясь з вестибюлю:

— Получайте халати! Тільки не зразу всі! По черзі, громадяни, по шестеро. Хто з квітами—в першу чергу!

Варварині руки вже лежали у мене на плечах і вона тулилася мені до грудей. Беззвучні ридання трусили її, мов пропасниця. Але я—я плакати не міг. Голос Тані гукав звідкілясь іздала: „Маруся! Сьома година! Розносити по палатах вечерю!“ А голос Ірини немов відгукався аж з другого поверху. Ірина співала на повний голос, а це ж було суворо заборонено в межах лікарні: „Ведь улыбка, это флаг корабля“,— співала Ірина. Я ж не бачив досі ні Іринино, ані Таніного обличчя. А Дедушка? А Маруся? Боже мій, як багато я ще не бачив на світі!

Варвара нарешті добула сил:

— Максиме! Ти бачиш мене, Максиме?

— Я бачу тебе, Варваро. Я бачу все. Я—бачу.